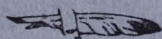

157-

A

BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

27-28

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KAROLY,

TITKÁR.

XXVII. ÉVFOLYAM. I—II. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1911.

Tájékoztató.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1883-ban alakult azon czélból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történelem- és régiségkedvelő, férfi vagy nő, aki ez iránt szándékát az egyik elnöknél vagy a titkárnál írásban személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 6 korona tagsági díjat fizet. A kötelezettség három évre szól. A ki ennek leteltével kilépését a titkárnál írásban be nem jelenti, annak kötelezettsége további három évre is megmarad.

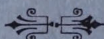
Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot czélja elérésében, s felolvasásra illetőleg az Évkönyvben való közlésre munkálatokat küldenek be. A működő tagok tagsági díjat nem fizetnek.

Alapító tag az, a ki egyszersmindenkorra legalább 100 korona alapítvánnyal járul e társulat czéljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagja fel van jogosítva az őt megillető társulati czímek használhatására.

Kérjük t. tagtársainkat, hogy a társulatot, vagy az Évkönyvet illető bármely ügyben (hiányzó Évkönyv, hibás címzés, lakás- vagy névváltoztatás stb.) a titkárhoz fordulni szíveskedjenek.

Évkönyveiknek meglevő példányai évfolyamonként 6 koronájával megrendelhetők a titkárnál.

A társulat tisztikara:

Elnök: Kozma László Zombor.

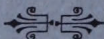
Alelnök: Latinovits Géza Budapest.

Titkár: Trencsény Károly Zombor.

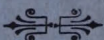
Ügyész: dr. Grüner Samu Zombor.

Múzeumőr: Gubitza Kálmán, Monostorszeg.

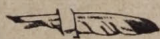
Pénztáros: Buday Gergely Zombor.

A társulat helyisége: Zombor, vármegyeház, II. emelet.

A
BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KAROLY,

TITKÁR.

XXVII. ÉVFOLYAM. I—II. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDAJÁBÓI

1911.

362400

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Kozma László elnöki megnyitó beszéde

a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1911. május 28-iki közgyűlésén.

Tisztelt közgyűlés!

Mikor ahhoz kezdek, hogy bevett szokásunk szerint e helyről, társulatunk egy évi történetét, mintegy általános vonásokban ismertessem, másfelől pedig közel jövődönk kilátásait, legalább körrajzaiban mintegy elgondolhatóvá tegyem: nem hiszem, hogy volna valaki a tisztelt közgyűlés tagjai között, aki talán egészen szokatlan meglepetésekre, divatos nyelven szólva, ugynevezett szenzációkra lenne elkészülve.

Életünk folyása rendes. Ha mégis, mérleget kellene emel-nem értégyarapodásunk vagy fejlődési mozgalmaink tekintetében, azt kellene mondanom, hogy a lefolyt esztendő eredményében nem az elcsüggesztő, — hanem a biztató jelenségek tulnyomók.

Ugy van az, tisztelt közgyűlés, nálunk ugynevezett kulturlázak — melyek a közérdeklődésnek sűrűbb rétegeit hullámozásba tudnák hozni — a múlt évben sem voltak; ma sincsenek. — De munkakedvrontó politikai lázak, idegizgató kulturbotrányok, leleplezési lázak, — melyek a tömegérdeklődést fenekestől fel birják forgatni — azok napról-napra, kelleténél sűrűbben váltakoznak sajtónkban és közéletünkben. Ez nem ujság.

Az sem mehet ujságszámba, hogy mecénásainknak, pártfogóinknak sem száma, sem bőkezősége nincs arányban vármegyénknek — vagy ahogy mondani szokás „hazánk

tárházá"-nak sem vagyoni, sem értelmi erejével. De e fölött, és éppen nekünk, helytelen dolog lenne a méltatlankodás keserű hangjához folyamodnunk.

Ami érdeklődés a mi működésünket kíséri: azért mi elismeréssel tartozunk. Nem szabad e részben követelőknek lennünk. Sőt inkább; nincs a nyilvánvaló kíváncsiságnak olyan minimális tünete, olyan légies látszatu jelentkezése, lényegben vagy formában, melyet munkakörünk komolyságára való tekintettel tanácsos lenne elhanyagolnunk, vagy épen leki-csinyelnünk csak azért, mert nyilvánulása sajátos. Az érdeklődésnek eme fokozatai épen olyan kiszámíthatatlan jelentőségűek, — mint amilyen előirányozhatatlanok sokszor, szintén parányiságuknál fogva azok az okok, azok a részletek, mely a reánk figyelő, vagy írásainkat olvasó ember érdeklődéseit felébresztik.

Önök talán még emlékezni fognak arra a közleményre, mely évkönyvünk utóbbi füzetének egyikében, Zombor sz. kir. város pallosjogáról megjelent. Nos, ezzel a közléssel, olvasóközönségünk köréből, két irányban nyilvánult meg az észrevétel és pedig mindkét irányon az elégedetlenség formájában. Az egyik felszólaló a fejezés végrehajtásáról szóló birói jelentésnek hiányosságát tette szóvá és tudni szerette volna nemcsak azt, be volt-e kötve az elítéltek szeme, mikor fejük leüttetett? hanem azt is, vajjon a mesteren, hivatalos működése alatt rajta volt-e a vérszin palást? ... (Ezt a kérdést, jelmezről lévén benne szó, szinte természetes, hogy — hölgy vetette fel.) A másik felszólaló, ha szinte utólagos közléssel is, azokat a beszédeket követelte rajtunk, melyek a véres executio alkalmával, a bíró, az ügyész és a lel-készek által elmondattak. Szokatlan kívánságok, ugy-e bizony? De mi megbecsüljük azokat sajátos nyilvánulásaik-ban is, mert a tárgy által felkeltett érdeklődésnek kétségtelen tanujelei és mert az érdeklődés az író vagy előadó munka-kedvével, becsvágyával kölcsönhatásban van.

Hasonló kérdőre vonások nem állanak társtalanul. Azok a bizalmas tudakozódások, — a leletek meghatározását érdeklő érintkezések a műkedvelő közönség és a társulat szakközegei, kiválóan muzeumőre között, rendszerintiek és annyit mindenesetre bizonyítanak, hogy ha szinte a törekvéseink iránti hajlandóság a nagy tömeg vérkeringésében nincsen is, — közönségünk jobb részének tudatából a Bács-bodrogvármegyei történelmi társulat működésének a képe nem hiányzik . . .

E mellett bizonyítanak a társulatunk titkárának és méginkább muzeumőrének évi jelentésben csoportosított adatok.

De hivatkozhatunk immár másra is. Ritka tisztességhez jutottunk tisztelt közgyűlés! Nem sok közművelődési intézmény dicsekedhetik a támogatásnak hasonló jelentkezéseivel. Örököltünk. Két örökhagyó tesz bizonytságot végrendeletével arról a szimpátiáról, melylyel fáradozásainkat kísérte; és arról, hogy a társulatunk által ápoltt feladatok érdemesek reá, hogy egy rövid emberéleten túl is gondoskodás tárgyai legyenek. Martinovits Mátyás nyugalmazott erdővéd, bizonyos gyűjteményi tárgyakat, — Molnár István nyugalmazott törvényszéki bíró pénzhagyományt juttatott társulatunknak. Igaz, tisztelt közgyűlés, szinte szembeszökően szerények ezek a hagyományok, de mégis becsesek, mert kezdést képviselnek . . . Megnyitásai egy sorozatnak, a mely, kívánjuk a közművelődés nevében és érdekében, bár lenne folytatásában minél gazdagabb . . .

Örömmel állok meg egy másik mozzanat mellett is, tisztelt közgyűlés! . . . Ez az, hogy a vármegyei tanítói karnak egy tekintélyes csoportja lépett utóbb pártoló tagjaink sorába. Az öröm érzésével utalok erre a jelenségre, a mikor közelebbről kívánják érdeklődésükkel kísérni működésünket azok, akiknek élethivatásuk az, hogy mindig előre törjenek, akiknek lelkében az a hevület munkál, mely ereje

fogytaig a jövő számára dolgozik, akikre bizva van a gyermek lelkének első mintázása, az ifju hajlandóságának, becsvágyának, gondolkörének első irányítása, — és a nép haladásának a közvetlen vezetése . . . S ha szinte ez az egyszerre való csoportos jelentkezés arra mutat is, hogy egy központi hatás szelid irányítása benne a nemes tényező: nem hiszem, hogy ez a körülmény a ténynek közművelődési értékét csökkenthetné; úgy, hogy én, e tényhez, már ezuttal is, hozzákapcsolhatónak vélem azt a reményünket, hogy ebből a diszes tanítói gárdából, hova-hamarább alkalmunk lesz egyesek nevét működő tagjaink névsorába is beiktatni, azokét nevezetesen, a kiket társulatunknak a régészet-, a néprajz-, a történelem tágas mezejét felölelő működési köréből egyik vagy másik foglalkozási ág érdekességének az ingere majdan lebilincsel és szorosabban hozzánk kötöz. — Hiszen a közoktatási szak munkás rendjéből, a tanítói illetve tanári karból került ki társulati alkotmányunknak két erős pillére is, titkárunk és muzeumőrünk személyében; de többszörösen képviselve van a tanári és tanítói kar működő erőink névsorában már eddig is . . .

Tovább megyek tisztelt közgyűlés! Ugyszólván minden kezdeményező lépésnél érezzük anyagi eszközeink elégtelenségét, melyek még önfentartásunk szükségleteit is alig fedezik, — akkor pedig, a mikor valamely kecsegtető tervet, kínálgató kutatást, előnyös szerzést volna kívánatos keresztülvinnünk, következetesen cserben hagynak. Ez a tudat arra indított bennünket, hogy segílyt, anyagi támogatást szorgalmazunk ott, ahol erre jogos bizalommal számithatunk.

Évi segílyért folyamodtunk egyfelől Zombor sz. kir. város, másfelől Bács-Bodrog vármegye törvényhatóságaihoz. — Zombor város törvényhatósága a kétszáz koronányi évi segílyt már megszavazta. A vármegye ebbeli kérvényünk felett érdemileg még nem döntött ugyan, de közbeszóló határozati intézkedése a kedvező döntés előlegéül tekinthető. — Itt

van helyén megemlékezni arról is, hogy a vármegyei törvényhatóság, hozzá benyújtott külön folyamodásunkra, a szeghegyi honfoglaláskori sirokban talált leletek megszerzésére s a továbbkutatás folytatására társulatunk részére 500 koronányi segélyt jogerősen már szintén megszavazott. — És én, az általunk szolgált közművelődési érdekek nevében, e helyről is, köteles készséggel adok kifejezést hálás elismerésünknek és köszönetünknek azon egyfelől vármegyei, másfelől városi hatósági intézkedésekért, melyek a kulturális törekvések becsét bölcsen értékelvén, azoknak érvényesülését jóakarattal elősegíteni is igyekeznek.

Ime, tisztelt közgyűlés! Ezek, általános vonásokban ama mozzanatok, melyek a mult esztendő történetéből kiemelkednek, és amelyek, ha egy gondtalan jövő biztosítékának nem is, de egy kedvezőbb fejlődés biztató jeleinek méltán tekinthetők.

Az a reményünk azonban tisztelt közgyűlés, hogy gyűjteményeinket alkalmas helyiségekben, a közlátogatás számára megnyithassuk és ekként, a szemléltetésben kialakuló tanulságokkal, a művelődés fejlesztésébe hathatósan bekapcsolódjunk: ez a vágyunk még mindig teljesületlen. Pedig ennek a sorsa, tisztelt közgyűlés, a mi kulturhistóriánkban is tényező része.

Nyolc éve annak, hogy e helyről bejelentettem egy mozgalmat, melyet társulatunk, a városi könyvtáregyesülettel együttesen indított meg egy Zomborban felépítendő vármegyei közművelődési palota érdekében. E helyről, akkor én, mintegy lázas szemmel, láttam már ama templom körrajzait, melynek verőfényes csarnokaiban majdan, a közös oltárokon, kulturális egyesületeink, testvéries egyetértéssel gyűjtják fel áldozataikat, nemzeti közművelődésünk ünnepnapjain.

Nagy csalódáson mentünk keresztül. Pedig a mozgalom biztatóan indult. Lelkes szózat vitte szét a vármegyében kezdésünk hírét; mely ismertette a törekvés célját és érté-

két, anyagi és erkölcsi támogatásra serkentette vármegyénk községeit, pénzügyeiket, közművelődési intézményeit, nem csak, de a haladásnak minden ismert és feltételezett barátját is. A felhívást aláírt férfiak között közismert, tekintélyes nevek voltak olvashatók, a védnökök élén vármegyénk akkori főispánjával. — És mégis! Szinte nehezemre esik a mozgalom eredményét emlegetni. Szembe találkoztunk az élet kemény valóságaival; az eszményünk iránti fogékonyság fogyatékosságával; az alantjáró gondolkozás önzésével; a kishitűség demiurgusaival... No s aztán beleavatkozott dolgunkba a politikai viszonyok nagy fordulata, mely földulta a közéleti összhangot és még inkább elsíváritotta az anélkül is elég kietlen közgondolkodást. A közönség áldozatkészsége mintha kiapadt volna... Így esett meg az, hogy az országnak nagyságra nézve második vármegyéjében, mely gazdagságra nézve is, idegen fejedelemségek módjával vetekedik, százhuszonöt község közül csak öt nyilatkozott hajlandónak kisebb-nagyobb áldozattal hozzájárulni a vármegyei kulturpalota létesítéséhez, — a többi süket és néma hallgatagságba merült; mert azon tiz és egynehány község hangjának — mely az áldozathozatalnak minden formája elől kifejezetten elzárkózott — elszomorítóbb volt az értelmes, mint az értelmetlen némaságé. Így esett meg az, hogy a nagy hittel megindított mozgalom eredménye gyanánt, a zombori takarékpénztárba, a közművelődési palota alapja javára egy tőkeösszeg lett gyümölcsözőleg elhelyezve, amely ma is ott kamatoz és amely az ötszáz koronán is alul maradt. Az én nyolc év előtti, elnöki látományom tehát merő káprázat volt.

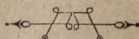
Négy éve annak, hogy az akkori vallás- és közoktatási miniszter rendeletben, hivatalosan indította meg az eljárást, bizonyos számú megfelelő vidéki városban emelendő közművelődési házak létesítése érdekében. Akkor is megragadtuk az alkalmat, hogy kulturpalotánk eszméjét közelebb vigyük a megvalósuláshoz; késés nélkül elküldtük külön folyamo-

dásunkat közvetlen főhatóságunkhoz, az országos főfelügyelőséghez . . . Én pedig e helyről gyújtottam fel az örömtüzeket, vágyakozásunk közeli teljesülésének hitében. A megbomlott közviszonyok ismét tönkretették a tervezéseket. Az örömtüzek maguktól kialudtak, nem is kellett őket kioltogatni.

Két esztendeje annak, hogy a városunkban emelendő igazságügyi palota terve ismét ábrándjaink jelentékeny részének megvalósulásával kecsegtetett. Feltűztem tehát e helyen ismét reménységünk zászlaját a tervében szemeink előtt lebegő palota ormára. Időközben, beláthatatlan időre, ezt a lobogót is be kellett vonnunk.

Ma, tisztelt közgyűlés, azzal az elhatározással kapcsolatban, hogy a D. M. K. E. itt Zomborban, kétszáz középiskolai tanuló részére egy bennlakó intézetet építtet: ismét felmerült az az eszme, hogy az építendő palotában, valamekkora áldozatkészség hozzájárulásával és a tervbe vett építkezésnek valamelyes kitágítása mellett, megfelelő helyiségek, a mi gyűjteményeink számára is, könnyebb szerrel lennének létesíthetők. Végigpillantva ennek az eszmének az eddigi viszonyosságain, tisztelt közgyűlés, már-már az az érzésünk támad, hogy mi csak egy csalóka álmoképet, egy hiu ábrándot kergetünk; és én, megfogyott hittel, ezt az ugyszólván halottaiból újra éledő gondolatot, alig merem már a kísértés jelenségénél többre értékelni.

Eképen, emberi berendezéseink és előrelátásunk tökéletlensége miatt, a bizalom és kétség váltakozó érzelmeinek hatása alatt, üdvözlöm társulatunknak itt megjelent tagjait, üdvözlöm szívesen látott vendégeinket. A bácsbodrogvármegyei történelmi társulat XXVIII-dik évi rendes közgyűlését ezennel megnyitom.

A bodrog-szigeti pálos-kolostor építészeti emlékei.

A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat megbízásából Monostorszeg mellett, a Duna egyik szigetén, az u. n. Szigaszigeten 1898—1900-ban ásatásokat végeztettem.¹⁾ Ezt a helyet a monostorszegiek „Sztára-szelő“-nak nevezik.²⁾ Annnyit tudtunk, hogy e helyen valamikor szerzetesek éltek, mert egyes feljegyzések templom- és kolostor-romokról beszélnek; a monostor épületeinek arányairól azonban még halvány fogalmat sem alkothattunk, mert a romok a föld színéről teljesen eltűntek s csak az eke és a kapa által felszínre hozott kő- és téglatörmelék jelölte, hogy itt hajdan nagyobb szerű épületek állhattak.

A megejtett ásatások igazolták a feltevéseket, mert ásóink nyomán nemcsak egy templom, hanem a mellé épített zárda és egy kis kápolna alapjai bontakoztak ki a föld alól.

Az előttünk fekvő alaprajz világos képet nyújt az egyes épületrészek elhelyezéséről.

Az összbenyomás a rendes kolostori épületek beosztásának képét tárja elénk. Északi oldalon van a templom, a nyugoti oldalon látjuk hozzáépítve a szerzetesek házáat, az udvaron pedig egy kis kápolnácskát.

A templom és a kápolna tervrajza semmi hézagot nem hagy maga után; azonban a zárda folytatólagos helyiségeit

¹⁾ Gubitz K. „A szigaszigeti ásatások eredményéről.“ Evkönyv 1899. évf. 82—84. l. „A szigaszigeti ásatások.“ U. o. 1901. évf. 14—20. l. „A bodrog-szigeti pálos-monostor.“ Arch. Értesítő: U. f. XXII. köt. 1—7. l.

²⁾ A monostorszegi sokacoknak a mohácsi vész után bevándorolt ősei itt telepedtek le; később a Duna áradásai innen kiszorította őket s a régi faluból jelenlegi helyükre költöztek át.

ma már nem lehet egész bizonyossággal megállapítani, mert a déli oldal alapjaiból a használható épületanyagot a sokacok fenékgig kiaknázták s az áttelepülés alkalmával emelt házaikba beépítették.

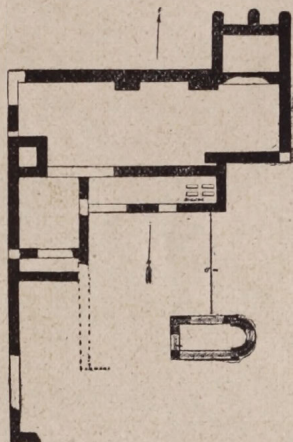
A templom egyhajós. Elhelyezése a keletelés szabálya szerint történt.

Hajója és szentélye hosszukás négyszög. Szentélye a templom $\frac{1}{3}$ -át teszi. Apsisa egyenesen záródó. Az oltárt egy nagyobb faragott kő jelölte. A torony a templom nyugoti oldalának jobb sarkán emelkedett. Szilárd kő-alappal birt. A templom hajójába benyuló alapterve négyzet forma. Déli és nyugoti oldala a templom falával egybevág s így a templommal szerves összefüggésben volt.

A templom belső világosságának hossza 28 m.; ebből a szentélyre 8 m. és a hajóra 20 m. esik. A szentély szélessége 7., a hajóé 9 m.

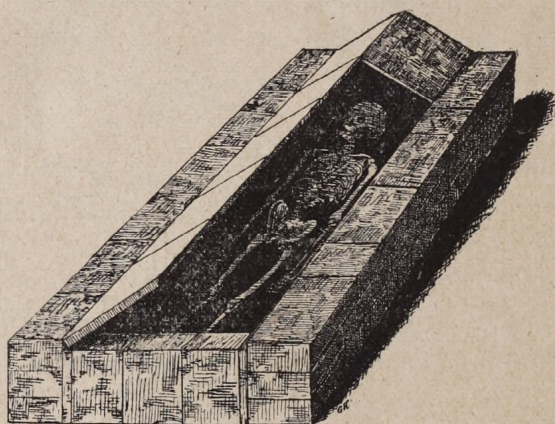
A falak átlagos vastagsága 1 m. Az alapok egyes helyeken rendesen kimunkált kövek, máshol vegyes anyag: téglá és terméskő. Az északi oldalfalak mellett támpillérek nyilván boltozatot hordtak.

A templomot a déli oldalhoz ragasztott mellékhelyiség és az északi oldalon látható sekrestye egészíti ki. Az előbbeni temetkezési és egyéb templomi célra is szolgált; de valójában nem tekinthető a templom mellékhajójának, mert attól teljesen el van különítve. Hossza 14 m.; szélessége 3 m. Ebben a helyiségben négy kriptát találtam, melyek közül háromat már korábban feldúltak. Körülöttük pedig egy rakáson több csontvázból származó embercsont feküdt rendszer- telenül összehordva.

A bodrog-szigeti Pálos-kolostor alaprajza.

A kripták oldalfalai nagyobb méretű téglákból, koporsó formára voltak kirakva, melyek felett — boltozat helyett — két sor egymásnak támasztott erős téglá védte a sírboltot a beomlástól. Nyilván a szerzetesek nyugvóhelyéül szolgáltak. Ez a helyiség egyébként az egyházi szerek és eszközök elhelyezésére is szolgálhatott.

A Pálos-szerzetesek kriptája.

A szentély északi falából nyílt a sekrestye, mely a szentélylyel egyvonalban, szintén egyenesen záródott. Hossza 6 m.; szélessége 4 m. Északi oldalát három kiszökő gyámfal támogatta.

A templom déli falával kapcsolódik a kolostor. Hossza 28 m.; szélessége pedig

9 m. A helyiségek számának megállapítását nehezíti az, hogy — mint már jeleztem — az alapokat a későbbi építkezésekhez elhordták s így a kolostor fekvését és az egykori alapok irányát, ma már csak az árkok és az azokban fekvő kultur-réteg jelöli.

A kápolna a rendház udvarán foglalt helyet. Belseje a félkörben hajló szentélylyel együtt 6·6 m.; szélessége 3·85 m. A falak 0·8 m. vastagok.

Az ilyen kisebb, kápolnaszerű épületek olykor temetkezési célra is használtattak, amennyiben ezekben helyezték el a temetőben időnként kiásott csontokat; innen is nevezték „csontház“-nak (carnarium). A mi kápolnánkban azonban nyoma sincsen a régi siroknak vagy csontoknak. Mint láttuk, carnarium gyanánt itt a szerzetesek kriptáját használták. E kápolnának tehát más rendeltetése volt.

Az alapot — mely itt-ott megszakad, két oldalról durva,

homokkő-kocka alkotja, közét pedig élére állított téglá tölti be. A homokkő-kockák mérete $30 \times 17 \times 14$ cm.; a tégláké: $28 \times 17 \times 05$ cm. A téglasorok kalászszerűen helyezkednek egymásra.¹⁾ A kötőanyag mész és homokból készült vakolat. Ennek az épületnek az anyaga különbözik a templom és a kolostor anyagától. A templom és a kolostor alapja u. i. egyes helyeken hasított terméskő, másutt kalászszerűen beépített téglá. A hasított terméskő szomszédságában egy-egy darabon olyan alapot is találtam, amely kétségtelenné teszi, hogy az valamely lerombolt épület tégláiból készült. Ez különösen a templom alapzatát jellemzi. Az épületanyag ezen különféleségéből, de különösen abból, hogy az alapok olyan dirib-darab téglával vannak kiegészítve, melyen szembetűnően észrevehető az a mészhabarcs, ami az első beépítés alkalmával került rájuk: azt következtetem, hogy a templomot később újra építették. Hogy mikor és mily körülmények hatása alatt történhetett az ujjaépítés és mikor a végső pusztulás, erre a történeti tények egybevetésével majd alább szólok.

Az épületanyag között számos kinagyolt homok- és mészkövet találunk, melyet az alapokban a torony alapjainak és a sarkok megerősítésére használtak fel. A téglák különféle méretűek. A kripták fedő téglái és a párkányos szélű római téglák a második építés alkalmával a kisköszegi római kasztrumból kerülhettek ide.

Az épületanyagtól megkülönböztetve, még néhány faragványos követ kell kiemelnem, amelyeket a rendház alapját jelölő árok kulturrétegében és a templom belső területén folytatott kutatás alkalmával elszórtan találtam. Ezek: egy homokkőből való oszloptöredék²⁾, egy márványból csiszolt kőlap-töredék³⁾ és öt márványból faragott fonatmintás kötőredék.⁴⁾

¹⁾ Ez az u. n. Árpád-királyok-korabeli építészeti jelleg, amit a helyszínén történt vizsgálata alkalmával dr. Czobor Béla is konstátált.

²⁾ Magassága: 15 cm.; átm. 12.5×13.5 .

³⁾ Mérete: 8×11.5 cm.

⁴⁾ Mérete: a) 12.5×15 cm., b) 5×8 cm., c) 7×8 cm., d) 10×15 cm., e) 5×12 cm. Eredeti vastagságukra nem lehet következtetni, mert hátsó oldaluk lehasadt.

Itt jegyzem meg, hogy a vakolat-törmelék egyes apróbb részletein itt-ott még a falfestés nyomai is előtűntek.

Az árpádok idejében a templom körül temető is volt, amit a feltárt sírok és az árokban lelt gyűrűk, függők, hajkarikák és egy feszület-rész is megerősít.

Egybevetve az előrebocsájtottakat, kitűnik, hogy a Szigaszigeten egy Árpád- királyokkorabeli monostori épület állott, melynek tartozékai közül a kápolna román stílusban épült; az egyhajós és egy toronnyal bíró szerzetesi templom pedig a mellette levő zárdával együtt, a XIII. század második felében meghonosodott átmeneti stílusban újra-épült.

Ezek után bizonyos helyrajzi kérdések merülnek fel. Az 1803., 1816. és az 1828. években tartott kanoni vizitáció iratai szerint¹⁾ Monostorszeg határában, a Bodrog nevű pusztában, Obrovác erdőben és a Sztári szelő v. Ó-monostor, v. Bodrog-Monostor nevű határrészekben romok vannak, melyeket a Szt-Péterről nevezett bodrog-monostori apátság romjainak tartottak. Ez a megjelölés zavarja a helyrajzi fogalmakat, mert mint tudjuk a Szt-Péterről nevezett cisztercita apátságnak a romjait a Ferenc-esaternához közel, a kozorai erdővel szomszédos Kemény erdőben kell keresnünk. A helyrajzi kérdések helyes elbírálásánál tehát egyéb írott adatokra kell támaszkodnunk.

Anonymus feljegyzése szerint, mikor Árpád Titelig eljutott, innen visszatért a bodrogi részekre és Bodrog várában pihent meg. Ez a hely, valamint a régi Bodrog város is itt feküdt a Duna mellett, a mai Monostorszeg táján. Szt-István idejében már nemcsak politikai, hanem egyházi szempontból is központja volt vidékünknek. Szomszédságában volt a szent-péteri apátság és a szt-kereszti pálosok monostora. A hájszt-lőrinci káptalannak egy 1228. évi biztonságlevele szerint a Szt-Keresztről nevezett paulinus kolostor az egyik dunai szigeten volt, közel a baranyai részekhez, azért az okmányok

¹⁾ Schemat. 1880. II.

hol Bodrog-, hol Baranya-szigetnek is említik.¹⁾ Ezzel Dudás Gyula is egyetért, aki Bács és Bodrog vármegyék középkori helyrajzát feltüntető térképén a Pálos-kolostor helyét a Duna szigetén (a mai Sziga-szigeten) jelöli meg.²⁾ Ugyanezt vallja Erdúj helyi Menyhért is, aki a pálosokról szólván megjegyzi, hogy kolostoruk azon a szigeten feküdt, melyet ma a sokacok Szigának neveznek.³⁾ De megerősíti ezt Verancsics Antal is, aki emlékiratában azt mondja, hogy a Pálos-zárda nem feküdt messze Vörösmarttól.

A monostor a Szt-Keresztről volt cimezve és Remete Pál szerzetesei birták.

Alapításának történetét nem ismerjük. Kürcz Antal: A magy. Pálos-rend története I. k. 115. lapján azt mondja, hogy ezen kolostor, a Bodrog vármegyéhez tartozó szigeten, a „Dráva folyó mellett, erdős magányban, István testvér által 1187-ben alapított, aki e magányban remetéskedett és arcának verejtékével szerezte mindennapi kenyerét.“ Ha ez a mi monostorunkra vonatkozik, akkor a hely megjelölése téves, mert szigetünk a Drávától jókora távolságban van. (Iványi: Helynévtár I. k. 56. l.) Létezését 1231-ből bizonyíthatni. Említetik u. i., hogy bizonyos „terra Zoyl“-ban, Tamás comessel és a szt-léleki monostorral, részbirtoka volt.⁴⁾

Azután hosszú ideig mit sem tudunk róla. Nyilván — mint Bács és Bodrog vármegyék többi virágzó egyházát — úgy ezt is felégette és romba döntötte a tatársereg feltartóztathatlanul pusztító fergetege.

A tatársereg egy része 1242-ben, február végén, a mai Monostorszeg mellett, tehát a Bodrog-sziget közvetlen közelében kelt át a Dunán, mely helyet a középkorban sokáig „Tatárrév“-nek is nevezték. (Évk. III. évf. 114. l.)

¹⁾ Iványi: Helynévtár, I. 33—41.

²⁾ Bács-Bodrog vm. egyetemes mongrafiája, I. k. 640. l.

³⁾ Erdély helyi M.: A kalocsai érsekség a renaissance korban, 215. l

⁴⁾ Iványi: Helynévtár II. k. 56. l.

A tatárjárás után az építészet megyénk területén is újra fejlődésnek indult. Ekkor kezdtek épülni a várak, templomok és a monostorok. A régi, elpusztult alkotások helyén újak emeltettek. Ebbe az időbe esik a Pálos-kolostor és a templom újraépítése is, amint a feltárt alapokban tapasztalt vegyes anyagu és eltérő mód szerinti falrakás is igazol.

De 1282-ben újra feltűnik. Ekkor a klastrom priorja bizonyos István volt. Ebben az évben a monostor három halastavat is birt, u. m. a Hatyas, Chalanos és a Herdemech-et.¹⁾ Ezek a halastavak még később is sokszor szerepelnek a kolostor birtokviszonyaival összefüggő perekben.

A Hatyas tavat, mely akkor Baranya megyéhez tartozott, 1282. szeptember 7-én a háji káptalan előtt kenaz-monostori Simon fia András, a klastrom priorjának zálogba adja azzal a kikötéssel, hogy ha azt életében vissza nem válthatná, maradjon végkép a klastromé.²⁾

1320. február 13-án ez a Szentemágocsi nemzetségből való Simon fia András betegágyán újra és örökre a monostornak adja a Hatyas tavat, mely a szigeten: a klastrom közelében volt. Ezt az okiratot 1324-ben a pécsi káptalan átírta. Ebben az időben a klastrom feje fráter Gregorius volt.³⁾

1327-ben a kalocsai érsek vicarius a Hatyas tavat a bodrogmonostori apátnak Mártonnak ítélte oda. A paulinusok priorja akkor György volt.⁴⁾

1332-ben a szentkereszti prior (ekkor már András volt a klastrom feje) a háj-szt-lőrinci káptalan előtt belenyugodott ezen ítéletbe. De azért ez a tó még később is sok pört okozott a két fél között. Sőt nemsokára Miklós macsói bán Kőszeg várához csatolta, de Bodrog vármegye által felvilágosittatván 1337-ben visszaadta a szt-péteri apátságnak.⁵⁾

1) Iványi: Helynévtár II. k. 56. l.

2) U. o.

3) U. o.

4) U. o.

5) U. o. 57. l.

1360-ban Bodrog vmegye bizonyítja, hogy a Hatyas tó régóta a sztpéteri apátságé. De Baranya vm. is bizonyítja, hogy azon sziget, amelyen szt-kereszturi Monostor van, régóta Baranyához tartozik.¹⁾

1361-ben Miklós bán Baranya vm. biráival hitelesen bizonyítja, hogy a Hatyas tó a szt-kereszturi Monostorhoz való. Az ügyből kifolyólag az iránt is vizsgálatot indítottak, hogy örökségi joggal tartozott-e az valamikor Simon fia András-hoz? — s erre meghívták a szomszédokat Orew, Szöllös, Vörösmart, Chuza helységekből.²⁾

1365-ben András, szt-péteri apát a tó ügyében Bodrog vm. által megidéztetik. S végre 1366-ban a szt-kereszturi prior (György), Kont Miklós nádor ítélete alapján, Bodrog vm. ellenére visszakapta a halastavat, mert a sziget, melyen a klastrom és a tó állott, Baranya vmegyéhez tartozott; Baranya vm. pedig bebizonyította, hogy a tó Simon fia Andrásé volt, aki azt a pálosoknak hagyományozta. Ezt az ítéletet 1379-ben Jász György prior Lajos király által is megerősítetteti.³⁾

1379-ben a Baranya szigeten levő Csalános tó miatt a *szt-háromsági* prépost emelt panaszt Bodrog vmegye előtt.⁴⁾

A Hatyas tó mint a Baranya-szigeti pálosok birtoka utoljára 1380-ban említettetik.⁵⁾ Birtokviszonyaiból tudjuk, hogy a halászó helyeken kívül volt Baranyában (Vörösmart) szőlőleik; Monyoróson szántóföldeik és a Dunán vizimalmaik. (Érdújhelyi M.: „A kalocsai érsekség a renaissance korban“ 216 l. — Orsz. Levéltár: Dipl. 5238. 9570. 1546. és 19696.)

Még 1459-ben és 1490-ben is nyomát találjuk a kolostornak. 1490-ben szekesői Herczegh László és Bernárd a bodrog-szigeti pálosok jobbágynak bizonyos szabadalmakat adtak.

1) Iványi: Helynévtár II. k. 57. l.

2) U. o.

3) U. o.

4) U. o.

5) Erdélyujhelyi M.: „A kalocsai érsekség a renaissance korban“ 216.

Az eddig ismert okmányok szerint 1497-ben említettik utoljára s így kétségtelen, hogy a mohácsi vészig fennállott. Mikor Szulejmán hada Baját feldulta, ahol a ferenc-rendiek monostora is áldozatul esett, utját Bodrog monostora felé vette, melyet szintén elpusztított.¹⁾ Ezt megerősíti Verancsics Antal is, aki 1553-ban, mikor a Dunán erre utazott, a pálos-zárdának már csak a romjait találta.

Dr. Czobor Béla, a Műemlékek Orsz. Bizottságának egykori lelkes előadója jegyezte meg, hogy ásatásunknak — helytörténeti jelentősége mellett — műtörténeti érdekességet nyújtanak az alapokban feltalált Árpádkirályok-korabeli építészeti jelleg és a romok közül kiemelt faragványos kövek. Ez az eredmény annál becsesebb reánk nézve, mert mint tudjuk, vármegyénk területén — az egy bácsi ferenc-rendű templomot kivéve, az Árpádházi királyok korából fennálló egyházi műemlékünk, nincsen. A bátmonostori apátsági templomot is csak a Haynald—Henszlmann-féle ásatásból ismerjük. Pedig hajdan Bács és Bodrog vármegyék területén neves apátságok és prépostságok léteztek. Hogy többet ne mondjak: ilyen volt a felemlítetteken kívül a *títeli* és a *háj-szt-lőrinci* prépostság; ez utóbbi a mai Szond körül; a *kő-i* apátság (Bán-Monostor) a begecsi határban az u. n. Kuva-pusztán; a *bodrog-monostori* cisztercita-apátság, Monostorszeg mellett; stb. Bizonyára valamennyi monumentális alkotása lehetett a középkori építő művészetnek. Sajnos, ma már a nyomukat is alig tudjuk megtalálni. Megyénk középkori építészeti emlékének ez a hézagossága, ugyszólván teljes hiánya különös fontosságot kölcsönöz minden kis kődarabnak, mely középkori építő művészetünk történetével vonatkozásba hozható.

Ezuttal azt a négy faragványos márványkövet mutatom be, amelyet templomunk romjaiból emeltem ki. Mind a négy igénytelen kis töredék; de jellegzetes faragványukkal olyan

¹⁾ Bács-Bodrog vm. új monografiája: II. k. 92 l.

szobrászati stylust árulnak el, mely különösebb figyelmet érdemel.

A bodrog-szigeti fonatmintás kövek. (Ca $\frac{1}{4}$ nagyság. — Vujevich Alajos fényképfelvétele után. — A társulat tulajdona.)

A díszítő elem ezeken a köveken a domborműves szalagfonadék. Mintájuk a háromrétű szalagok összefűzéséből és keresztezéséből áll.

A szalagfonadék — mint díszítő motívum, — a IX., XI. századból fennmaradt szobrászati emlékeink félreismerhetlen mustrája. „Ez a stílus a VI. században Északi-Olaszországban megtelepedett longobárdok uralma alatt fejlődött

ki, s longobard izlés címén, a középkori művészet fejlődésében fontos szerepre emelkedett. Kiindulása ugyanaz, mint a többi germán törzseknél is, az antik ornamentika, melynek motivumait az ötvösségben és a szobrászatban felhasználták.¹⁾ A VIII—IX. században egész Európában elterjedt.²⁾ Hazánkban is több helyen fölleljük nyomait a IX., XI. századból fennmaradt szobrászati emlékekben.³⁾ Ezek közül legbecsesebbek a pécsi, a zalavári, az aracsi, a székesfehérvári emlékek. A faragványokban megismétlődő fonatmintás motivumok előképét a soproni muzeumban őrzött petőházi kehely szíjfonadékot utánzó diszítésében ismerjük fel.⁴⁾

A történeti hagyomány igazolja, hogy Nagy Károly, a frankok hatalmas királyának hódításai után, a Dunántul a keresztény kultúra már a VIII. században gyökeret vert.⁵⁾ A hódítók nyomában térítők, a térítők nyomában pedig templomépítő művészek jöttek Avarországba,⁶⁾ akik itt több helyen templomokat építettek, sőt tán még az ó-keresztény bazilikákat is helyreállították.⁷⁾

Az elmondottakból kiviláglik, hogy hazánkban, őseink bejövetelét messze megelőző időkken már virágzó keresztény kultúra volt, s hogy hazánk egyes vidékei már nem

¹⁾ Hampel J.: A régibb középkor emlékei II. köt. 296—297. l.

²⁾ A szomszédos Horvátországban és Dalmáciában a fennmaradt épületekben és faragványokban találjuk a VIII., IX. századbeli longobard izlés legszebb maradványait. S annál érdekesebbek ezek, mert jellemző ornamentikájukon kívül korhatározó feliratokkal is bírnak. Ilyenek: a Kninben, a régi horvát fejedelmek székhelyén; továbbá azok, amelyek Mučról és Sziszeckről kerültek elő. Hampel J.: „Keresztény emlékek a régibb középkorból.“ Arch. Értesítő. U. f. XIV. köt. 23—53. l.)

³⁾ Azok az egyházi épületek, amelynek a IX. században Pannoniában épültek, szintén ezen izlésben készültek. (Hampel J. i. m.)

⁴⁾ A szíjfonadék — mint diszitmény — alkalmazást nyer a népvándorlaskori barbár ékszereken is. Ilyeneket látunk a gombosi, az apatini és a kishegyesi avarkori sírokból származó szíjvégdíszek és kapcsok felületén megismétlődni.

⁵⁾ Beöthy Zs.: „A művészetek története“, II. k. 519. l.

⁶⁾ Hampel J. i. m. 23. l.

⁷⁾ Beöthy Zs.: A művészetek története, II. k. 525. l.

szűkölködtek nagyobbyszerű templomokban sem, és hogy egyházi építészetünk eme emlékszerű alkotásait a longobárd vagy legalább is a longobárd izlést terjesztő mesterek emelték. Az itáliai befolyás még Szt-István és az Árpádházi királyok idejében is nagyban érvényesült, mert a longobárd fonatmintás diszitési módon — bizanti és antik hatások alatt fejlődve — szobrászati emlékeinken még a XI. s átalakulásaiban még a XII. században is feltalálható.¹⁾

A keresztény műveltség terjedésének megyénket érdeklő biztosabb adatait abban a korban találjuk, amidőn a IX. század elején Nagy Károly fia: Pipin, a második avar háboru befejeztével a Duna vidékét egyházi tekintetben rendezte.²⁾ Ebben az időben megyénk területét a szlávok és a bolgárok törzsei szállták meg, akik itt részint függetlenül, részint mint a német és a morva királyság hűbéresei éltek.³⁾ Annyi bizonyosnak látszik, hogy a szláv törzseknek itt városaik is voltak, amit nemcsak Bács és Bodrog szláv eredetű neve is gyaníttat, hanem a Bács mellett felfedezett nagyobb kiterjedésű szláv temető is igazol. Hasonló következtetést engednek a mi pálos-klastromunk romjai mellett fekvő temető egyes sírjaiból származó szláv eredetű ∞ végű hajkarikák is.

Ebből az időből származtatható egyházi épületromnak megyénk egész területén nyoma sincsen. Pedig feltehető, hogy a Dunántul már akkor virágzásnak indult keresztény műveltség itt is éreztette üdítő hatását.

A IX., XI. századból fennmaradt hazai szobrászati emlékeink is ritkák. Csak néhány faragványos kő az, amit ismerünk. Ezek közül kiemelem a 888. évszámmal datált zalavári követ, a szekszárdi XI. századi monostor maradványából ismeretes vállkövet és az aracsi emlékkövet, melyet kiváló műtörténészünk: Gerecze Péter az aracsi pusztán

¹⁾ Beöthy Zs.: A művészetek története, II. k. 525. l.

²⁾ Bács-Bodrog vm. egyet. monográfiája II. k. 146. l.

³⁾ Hunfalvi Pál: Ethnographia 145. l.

(Torontál m.) álló XII. századi templom udvarának a követéből ásott ki. (2. és 3. ábra.) Valamennyin a fonatos minta a jellemző diszítés; „az aracsi emlékkövön, a rajta ábrázolt pap féldomborműves alakja és a latin felirat is érdekes.” Minket azonban e kőnek a fonatmintája érdekel legjobban,

Az aracsi emlékkő.

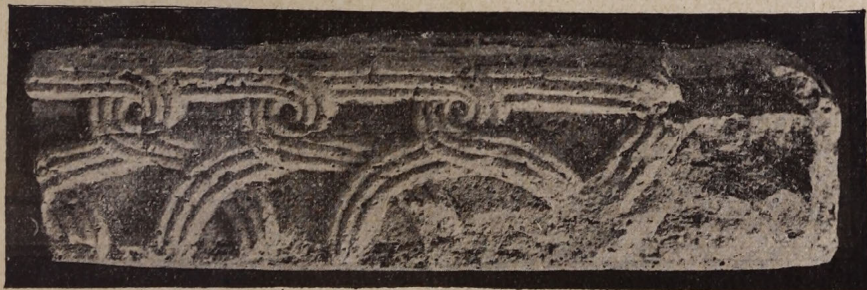
mert annak szakasztott mását látjuk a bodrogszigeti templomromok között talált és az 1. ábrán bemutatott faragványos kötőredékeken megjelenő ornamentikában. Ez az érdekes találkozás kolostorunk történetének előzményébe is messze bevilágít.

A Pálos-rend az 1220-as évek után alakult Baranya megyében. Egyik kolostoruk itt volt a szomszéd Kis-Kőszegen. A bodrogszigeti pálosokkal az oklevelekben 1231-ben találkozunk először; tehát föltehetjük, hogy az első alapítások

Az aracsi emlékkő oldalrésze.

közül való. De viszont az sem szenved kétséget, hogy amikor a pálosok a Bodrogszigeten megtelepedtek, ott már egy korábban szervezett és épített egyház örökébe léptek.

Az aracsi emlékkő oldalrésze.

A Pálos-klastrom helyén u. i. két különböző stylus és mód szerint épült templomot találunk. A kettő közül a román izlésben épült kápolna az, melyet régibbnek kell tartanunk.

E tekintetben választékos építőanyaga és az építés módjának teljesen elütő kivitele minden más véleményt kizár.

Történeti tény, hogy a magyarok megtérése után a régi Bács és Bodrog vármegyékben már népes és nagy hitközségek léteztek;¹⁾ s hogy a keresztény hit felvételével egyidejűleg az egyházak szervezése és a templomok építése is megkezdődött. Kőtöredékeink, mint jellemző szobrászati emlékek, arra a következtetésre vezetnek, hogy a bodrogszigeti egy-

A szekszárdi fonatmintás kő.

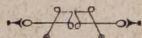
ház szervezése és kápolnájának felépítése is az első alapítások idejében, még a XI. században történt. Ezt az épületet a később ide települt pálos-szerzetesek már itt találták s a tatárjárás idejéig használhatták is. Az alapokban az újraépítés nyomai teljesen hiányoznak. Így kerülhettek az innen származó téglák, kövek és szobrászati emlékek a kolostor és a templom újraépítése alkalmával azok alapjaiba. Az elmondottakból következtethetem, hogy ha a bodrogszigeti

¹⁾ Bács-Bodrog vm. egyetemes monografiája, II. k. 168. l. (A vatikáni levéltár adatai.)

kápolna nem is volt nagyobb szerű épület, de nem volt híján a korát annyira jellemző észak-italiai műízlésnek sem.

Mi, mint társulatunk munkásai, kiknek feladatunk megyénk régi nagyságát hirdető emlékeink minden morzsáját összegyűjteni: kegyeletes érzéssel kebeleztük gyűjtemény-tárunkba vármegyénk egyik legrégibb Árpád-királyokkorabeli kápolnájának eme csekélyke, de megbecsülésre érdemes maradványait.¹⁾

Gubitz Kálmán.

¹⁾ Hálás köszönetet mondok Hampel József ur ömeltóságának, hogy a szöveg közé nyomott ábrák ducainak átengedésével, közleményem illusztrálva jelenhetett meg.

Hol feküdt Pandur község?

Iványi István kitűnő Helynévtára (I. kötet) a szóban forgó régi község helyéről a következőket mondja: „Ezen falu a régi Bál helyén volt a Sugovica és a Vajas által képezett szögletben, Bajától nyugatra.“ — Még előbb, az elpusztult Bál községről szólván — melynek helyén később Pandur épült — a következőket közli: „Marsigli mappáján az 1690-es évekből Baja fölött két Duna-ág (tulajdonképpen a Sugovica, meg a Vajas) közötti sarokban egy Pandur nevű falu volt . . .“ Mint Pandur szomszédjait említik Ó-Szeremlyét (Magyarország Városai és Vármegyéi Pest vm. 1 : 38) és Kákonyt (Helynévtár, 1 : 15). A helymeghatározó adatok között szó van (Magy. Vár. és Vm. Pest vm. 1 : 38) arról is, hogy „sok erektől körülvelt szigeten alakult.“ Ez adatok valamennyie igaz. Igaz, hogy a Vajas és Sugovica szögletében feküdt, hogy szigeten terült el, igaz, hogy Kákony és Ó-Szeremlye szomszédjai voltak. A község pontos helyét mindazonáltal mégsem állapítják meg. A Sugovicába torkollott Vajas két szögletet alkot anyavizével; melyikben feküdt Pandur? Hol volt az a sziget, amelyen a község felépült; megvan-e, vagy van-e még nyoma?

Még 1909-ben egyik kiváló archeologusunk felszólítására Baja határában egy „ördögárok“ helyét nyomozván, átböngésztem a város mérnöki hivatalának térkép-gyűjteményét, amelynek egyes régi lapjain sok értékes topográfiai adatot találtam. Az adatok számát aztán a városi levéltár szaporította.¹⁾

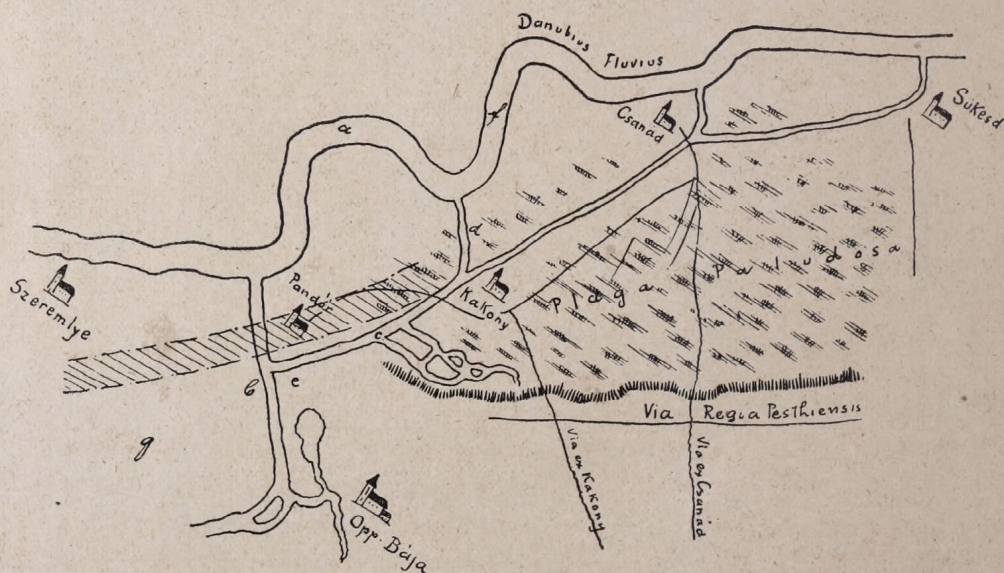
¹⁾ Kutatgatásomban készségesen segédkeztek Rauschenberger Ferenc főmérnök és Bischoff Károly levéltárnok urak.

Írásai közt régebb idő óta keresgélek néprajzi és különösen gazdaságtörténeti adatokat. E célból áttekintettem többek közt a gróf Battyáni József kalocsai érsek (1760 – 1776) és Grassalkovich Antal között folyt határper óriási, vaskos kötetbe foglalt jegyzőkönyveit. A hozzájuk mellékelt rendkívül tiszta és ép térképek adatait szintén összegyűjtöttem. E térképek alapján akarom a fentebbi kérdésekre a feleletet megadni s Pandur község helyét pontosan megállapítani.

Pandur falu állítólag a török hódoltság alatt keletkezett. A török martalócok elől menekülő lakosság Bajával szemben, egy sok erektől körülvelt szigeten telepedett le s e rejtkehelyből alakult Pandur helység, amely előfordul Pest vm. 1691. évi összeírásában, mely alkalommal $\frac{1}{4}$ portával volt megróva. (Magy. Vár. és Vm. Pest vm. 1 : 38). De már korábban (1665) Szelepcsényi György kalocsai érsek „régibb okmányok alapján“ összeállított jegyzékében Pandur falut is mint az érsekséghez tartozó helységet említi fel; az 1678—79. évre a panduriak csakugyan fizettek is az érseki adószedőnek 8 frtot. (Helynévtár, 1 : 99.) Pandur, ugy látszik, nem tartozik a kettős megye nagyon régi telepei közé. Az, hogy lakossága a török occupatio alatt menekült ide, a Duna nádas eréi közé, egy szigetre, nem példátlan, sőt nagyon is érthető és gyakori jelensége annak az időnek. Az is valószínű, hogy Bál község talán még fennálló romjai között huzódott meg. Nem volt ott társtalan. Tőle északra s délre is voltak szomszédai. A Duna medrét kísérő sikon hajdan nagyon sok község állott, amelyeket a nagy folyó áradása, de helyváltoztatása is, arra kényszerített, hogy felhúzódjanak a néhány kilométerrel keletebbre felmagasodó Duna—Tisza-közi diluviális kory hátságra. Csak egy-két példát említek közeli szomszédságából. Így menekültek a pestmegyei Sükösd (1806) és Csanád (1806) községek a közeli magaslatra. Sükösd régi helyét ma is örzi lenn az alluvialis sikon Ó-Sükösd. Így menekülnek fel Pandur (1782) és Kákony

(1805) lakói a hátság szélén épült Szentistvánra. Ugyancsak a hátság peremén álló Baja helyét is lenn a sikon keresik. Így vándorol ki s alkotja Szeremlét (1770—73) Ó-Szeremlye népe. Báthmonostor híres egyháza is, és körülötte a régi község, lenn feküdtek a sikság egy emelkedésén, holott a község ma szintén a diluvialis hátság szélén áll.

A Battyáni—Grassalkovich-féle határpör jegyzőkönyveihez mellékelt térképek közül azt, amely községünk 1740. évi helyzetét rögzítette meg, lemásoltam s itt 1. számú mellékletem.

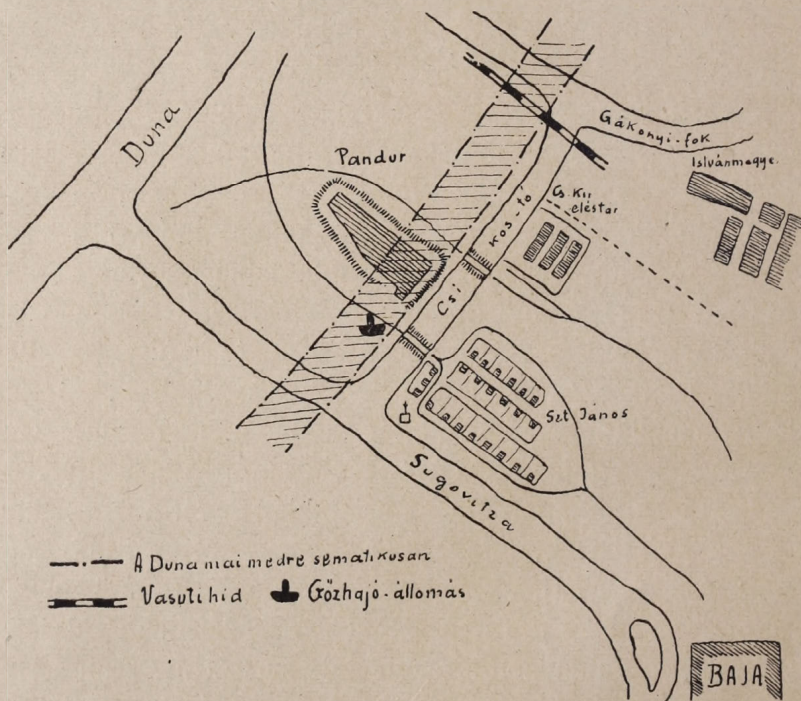
1. sz.

Kis betűkkel én láttam el, hogy a magyarázatot megkönnyítsem. E szerint Pandur helység tényleg szigeten feküdt, amelyet nyugatról az Öreg-Duna egy erős kanyarulata (a) határolt, délnyugat felé az a Duna-ág (b), amely Baja város alá tér ki, s amelyet, idővel megrövidült alakjában, Sugovicának neveznek. Keleti határán folyt a Vajas (c); északkelet felől is, Kákony alatt egy Duna-ág (d), a Gákonyi-(Kákonyi)-fok vagy más térképeken (1790) Örvenyica zárta

le. Ez volt az igazi Pandur-sziget, amelynek ma már csak romjai vannak meg. A térkép világosan mutatja, hogy a községek környéke mocsaras. Ahova a mocsár jelzése nem terjed ki, erdő, nádas környékezhetette őket. Földmivelésre a legkevésbé volt alkalmas a határuk s akármilyen nép lakta, nagyobbára erdőmunkás, halász, „vizenjáró“ lehetett, amint erre felé nevezik a vizmentén, viz után élő népet. Szántóvető része távolabb is eljárt bérelni. A többször említett határper jegyzőkönyvében (639. old.) ez áll: „Ezen tanu kuruc háboruk előtt Panduron, Érsekség Helységében lakott, minek előtte még Csávolyt megszállattak volna, Pandur pedig *népes hely lévén*, azon földeket, mellyekre Nádudvariakkal összedülnek, Panduriak szántották, sőt Nádudvariak valami 15-en lévén, mely földekre nekik szükségük nem volt, azokat Panduriak szántották . . .“ A kuruc háboruk előtt népes Pandurban az 1720. évben 27 *szerb háztartást* irtak össze. (Magy. Vár. és Vm. Pest vm. 1 : 38), 1770-ben az urbéri rendezők 13 negyedosztályu urbéri telket találtak. Lakóiról eleddig nem sikerült több adatot találnom. Csak Baja város Senatoralis Sessiojának 1764. évi határozatai egyikében akadtam rá Borissa nevű panduri lakos nevére.

Az alluviális sikon fekvő, fentebb elősorolt községek áttelepedése a XVIII. század utolsó és a XIX. század első tizedeiben történik, a Duna erősebb áradásainak idejében. A községek, s különösen Pandur falu sorsát azonban a Duna helyváltoztatása is megpecsételte. Nem a folyam nyugat felé ható erozióját értem, hanem a kanyarodások okozta partfogyasztó munkáját. A Duna Csanád és Kákony között nagy, nyugatnak hajló kanyarulatot végezett. Ezt takarították meg később az u. n. csanádi átvágással. A kanyarulat délkeletnek irányuló, majd nyugatnak visszahajló része (l. 1. sz. térképen f-t) sodrával állandóan rombolta a sziget nyugati partjait s hordalékát tulnan lerakta. A sziget így állandóan fogyott. Az 1. számú térkép az 1740-iki alakját mutatja s

templomocska jelzi a község helyét. A bajai mérnöki hivatalban levő régibb, fájdalom évszám nélküli s csak alkotójuk¹⁾ neve alapján nagyjában meghatározható térképeken, melyek körülbelül a XVIII. század 40—70-es évekbeli állapotok feltüntetői, a falu alakja olyan, amilyennek a 2. számú térképecske ábrázolja. Baja felől a Csikos-tón²⁾ két hid s fölöttük ut vezetett a községhez. A falu feltöltött helyen

2. sz.

feküdt, a Csikos-tó partjától körülbelül 200 méternyire. A község hossza a régi térképekről lemérve kelet-nyugati irányban kb. 500 méter lehetett. Szomszédja a Csikos-tón

¹⁾ Kronawetter Antal Lipót érseki mérnök.

²⁾ A Vajas nevet e régi térképeken nem találom. Csak egy őrsi (Balla-féle 1772-ből) akkor is a Csikos-tó egyenes északi folytatását nevezi meg. A Kákonnyi-fok s a Sugovica közt levő része Csikos-tó néven szerepel.

tul a cs. és kir. éléstár¹⁾ volt és a Sugovica felé eső sarokban Szent János egy-két háza.²⁾ Ez utóbbi adat egyuttal megcáfolja Iványinak (Helynévtár 1 : 100) azt a vélekedését, hogy „Pandur falu helyén manap ujra kis telep áll, Szent János.“ Szent János napjainkban is ott áll, ahol régen állott s a térképekből világosan kitetszőleg nem épülhetett Pandur helyére.

A falu későbbi rajzai a romlás képét tüntetik fel. Egyik-másik térkép a pusztuló község romjaihoz oda is írja: Pandur község maradékja. Bár egy 1796-ban Budán készült térkép, a sokszor említett határper kötetében, még egy-két házsorát, a telkek beosztásával s a házak helyével együtt feltünteti. Már egy 1772-ből való, Balla Antal mérnök készítette térképen olyan alakja van Poss. Pandur-nak, amely azt gyaníttatja, hogy ebben az évben már a romlás útját járta. Tíz évvel később (1782) telepíti át az érsek lakóit, a hasonló sorstól üldözött Kákony népével (1805) a mai Szent-istvánra. (Magy. Vár. és Vm. Pest vm. 1 : 38.) A Duna aztán a nyomát is elhordta. A mellékelt térképek mindegyikén sematikusán megjelöltem a régi helyzet keretében a Duna mai medrét. A rajz világossá teszi, hogy az Öreg-Duna a Pandur-sziget nyugati partjait állandóan rombolva, egy századnál immár hosszabb időn keresztül elért közvetlenül a Vajas (Csikos-tó) közelébe. A partrombolást tovább folytatta s akadályt csak a múlt század 90-es éveinek elején (1892) vetettek elébe, amikor e partrészt a bajai születésű, jelenleg Vladivosztokban működő Szentgáli Antal mérnök erősítette meg. Az egész Pandur-szigetnek ma nincs több nyoma, mint az a keskeny földszáv, amely a Vajas (Csikos-tó) és a Duna közt hosszan huzódik el az új vasuti hidtól a Duna-

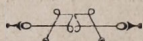
1) Verpftegs-Magazin. Lisztet, gabonát hoztak bele a Dunán. Rokkant katonák vezették még a múlt század 40 es éveiben is. Ma szeszgyár áll a helyén.

2) A 2. számú térképen Szt. János rajza nem egykoru a térkép többi adatával Újabbkori alakját rajzoltam bele.

gőzhajózási-Társaság állomásáig. Szabad kikötőpart, amelyet azonban a Duna közepes áradása is teljesen be tud vizzel borítani. Az elpusztult község területének egy része fölött ma a Duna hömpölygeti habjait, a nagyobb részével a nagy folyam a tulsó felén levő Pörböly földjét szaporította. Maga a Vajas eliszaposodott meder, amelyben ezen a részen csak ritkán van víz.

A „Pandur-sziget“ név azonban fennmaradt. E névvel nevezik ma azt a hosszan elnyúló szigetet (l. 1. számú térképen g-t), amely napjainkban a Sugovicától délnyugatra a Duna balpartja hosszában leér Szeremlén alul. Nevét azonban a régi Pandur-szigettől örökölhette, mert e sziget neve egy XVIII. századból való térkép szerint „Gogány-szigeth“ volt.

Bellosics Bálint.

Kopunovits Gergely szenátor Szabadka multjáról, 1820-ban.

Egy különös alaku krónikás históriát mutatunk be néhai almási *Antunovits József* hagyatékából.

Bácska, de különösen Szabadka város történetét érdekli. Mint biztos tudomásunk van róla, az eredeti latin szövegű kézirat szerzője néhai *Kopunovits Gergely* Szabadka városi szenátor, annak idején költői stylusu kedélyes férfit.

Bizonyos, hogy ez irat 1820-ban készült, s így első terjedelmesebb, meglehetősen körültekintéssel összeállított történelmi leírással van dolgunk Szabadka multjából.

Az itt szóról-szóra közölt fordítást¹⁾ 1857-ben *Remess Kázmér* készítette.

A két és $\frac{1}{4}$ ivnyi kézirat elején egy rajz diszlik, mely Szabadka három templomát, három — a város háromféle elnevezését feltüntető pecsétet és a párbeszédet folytató vénasszonyt és utast (színezve) ábrázolja.

Az érdekes párbeszédés história szövege a következő:

Anus: (Vénasszony.) Hogy oly gondosan nézed arcomat, s hogy három templomot, a közép templomon három zászlót és még három kívájt pecsétet látsz jámbor utas! legkevésbé sem kételkedem: hogy te az én keletkeztemet, időnkénti átalakulásomat, s végre állapotomat tudni akarod! e részbeni kívánságodat neked szívedbe csepegtetendő, im következő renddel magyarázni s felvilágosítani kész vagyok, — sőt mit sem fogok elmulasztani kívánataid kielégítésére, csak figyelemmel hallgass.

¹⁾ A fordítás eredetije a zentai Dudás család levéltárában van elhelyezve.

Viator: (Utas.) Ha keblemből ezen kétséget távolítandod, ha e részbeni epedésemből megszabadítandasz, igen sokat teszesz nekem, annyival inkább, mert ezek nem tudása engem igen nagyon aggasztanak.

Anus: *Maria-Theresiopolis* sz. kir. város, Dél-Magyarországban, híres Bács vármegyébe vagyok bekebelezve. Ámbátor ős s régi vagyok, ügyes és tanult Tanácsnokaim által naponta előre haladok, és így legszerencsésebben virágzom.

Viator: Ó tiszteletre méltó asszony! boldogságod és szerencséd rendjét, és előre haladásod számláld el nekem.

Anus: Rég származtam én; mert azon ős *Szabadka* helység, melyről Verbőczy (II. füz. 14. cikk, 36. fejez.) tesz említést, mely zemlini *Deák Gábor* közremunkálása által még 1400-ban lett szabad kir. város: éppen én vagyok az; mit sem gátolva, hogy 1440-ben dicsően ur. Zsigmond magyar király ismét jobbágyi állapotúvá tett; — azután a mindent pusztító tatárok betörése, a kegyetlen törökök dúlása édes hazánkban — mindenemtől megfosztott, kipusztított, és ezek nyomasztó járma alatt egész 1697-ig nyögtem; mindaddig, míg végre d. 1-ső Lipót győző fegyvereivel meggyőzöttetvén, (1715. év. 130. czikk.) a törökök egész seregestől Magyarországból 1697-ben kiűzetek; ekkor én is kiszabadultam járma alól.

Ezután ker. katolikus (illyrek) bunyevácok, és n. e. görögök, kikkel a törökök alatt is együtt szenvedtem, — telepedtek le bennem és kezdtem virágzani „*szabadkai sáncz*“ név alatt; és mint ilyen két gyalog, egy lovas ezredet minnemen — mint rendes sereget láttam el 1743-ig. Hazámért harezoltam, mit tanusitnak a helybeli Üdvöztőről czim. P. Francziskánusok templomán kitűzött három zászló, és Szabadka akkori pecsétje.

Hű s hasznos szolgálatomért, melyeket katonai állásomban a haza és ország javára állandóan s kitartással tettem, boldog emlékü Mária-Therézia 1743-ban camerális várossá tett, *Szent-Mária* nevezettel. Szint ekkor kaptam szabadalmat

(privilegium), minek következtében egy bíró és tizenkét r. kath. tanácsnok kormányzott. Az említett privilegium útján szerződtem a n. m. magy. Helytartó tanácscsal 1749-ben, mely szerződés 3-ik pontja szerint 12 major, u. m. *Csantavér, Verusity, Tompa, Ludas, Zobnaticza, Nagyfény, Vámtelek, Györgyén, Bajmok, Tavankút, Sebessity és Kelebia*, Jasenovacz folyócska, vagyis *Körös-ér és palityi* tóval, — melyeket máig is bírok — kegyelmesen megajándékoztattam.

Ilyen szabadalmakkal és a szerződés értelmében ilyen és ennyi majorokkal ellátva a visszakebelezés bekövetkeztében a rám nehezült terheket viselni egyiránt nem akarva, a n. e. görögök nagyobb része a katonaságot követve, kebeléből kiköltözött; a hátra és itt maradt r. kath. csekély számu dalmaták, annyi major és puszták jól használatára elégtelenek: a benszülötteket, Magyarország minden részeiből meg, s ide hívták. Az ide vándorlottak barátságos egyetértésben, úgy szinte a külön mesterséget űző németekkel is egymást szeretve éltünk s laktunk.

Végre 1779. szinte d. u. *Mária Terézia* király(nő) által mezővárosi rangból szabad királyi várossá *Mariatheresiopolis* névvel emeltettem; — pecsétem ugyanaz, mely a homlokzaton kivájva és írva van. Szabadalmam bizonyítása szerint következő érdemeim vannak:

1737. és több éveken át, a törökökkeli háboruban Viddin, Mehádia, Niza s Belgrádnál több család (familia) csapása, kiirtása, fogságba elhurczoltatásáért megváltási díj végett 16.000 ftokat tulajdonomból fizettem; Futakról Temesvárra cs. királyiak számára lisztet 18 mérföldnyire, 80 ló és 100 igavonó marhával — lakosaim nem kis kárával tulajdon költségemen ingyen, — a cs. k. lovak számára 600 szekér szénát Kanizsára szálítottam.

1739. és 1740-ben a belgrádi sánczok lerombolására 600 kézimunkást, ezek élelmezésére 36.000 ftokat hat hónapra ajánlottam;

1739-ben szinte az oláhok lecsendesítésére egy lovas, és egy gyalog ezredet mindennel felszerelve — adtam.

1742. A francziák és burkusok ellen négy ezredet minden felszereléssel, 150 paripát ingyen adtam. 1743-ban a pénzügy-miniszteriumnak, tulajdonkép a börzének 12.000 forintot fizettem.

1779. óta, hogy Magyarország szabad kir. városaihoz csatoltattam, nem lettek érdemeim csekélyebbek, u. m.:

1791-ben midőn második Lipót Magyarország királyává koronáztatott, a nemzethez illő hódolat bebizonyítására az ország rendei 50 ezer darab aranyat adtak; ezen összegnek rám eső részét fizettem.

1793-ban a francziákkal háboru hevesen tartva, segélyül ő cs. kir. apost. felségének 50 paripát (értéke: 13357 ft. 07) adtam.

1779-ben a szabad királyi czimet megkapva 266.666 ftot 40 krt fizettem, ezenfelül 100 lovat és 5000 darab aranyat ő cs. kir. ap. Felségének.

1795-ben, hogy Szerémben (Syrmium) döghalál (pestis) pusztított, a Duna melletti örvonalon Begecs helységében egy tisztviselőt és 100 embert mindennel ellátva kilencz hónapig adtam, kiknek feladatuk volt: ügyelni arra, hogy a Dunán át Magyarországba a pusztító mirigy ne harapódzhassék.

1787-ben szinte segedelem fejében, 1796. országgyűlési határozatnál fogva 32 lovat adtam, a törtszámot 37 ftban és 36 krban kiegészítettem.

Ugyanezen évben a francziák ellen az általános felkelés rendeltetett; én 13 lovast sajátomból felszerelve adtam.

1799-ben ő cs. k. ap. Felségének következő önkéntes segedelmet adtam t. i. 147. pozs. mérő árpát, 1550 pozs. mérő zabot, azután 2578. pozs. mérő zab helyett, mérejét 32 krjával 1374 frt. és 56 kroat; ismét 9207 ftot, 1725 p. mérő zabért; nemkülönben 1799 ben a háboru költségeinek fedezésére, segély fejében 2280 ftokat és a közös kivetés után 45³/₁₀₀ ökröt.

1800-ban: Hadi költségek fedezésére az országos határozat következtében az említett ökrök helyett 1000 forintot fizettem. Azután önként adtam:

1500 pozs. mérő zabot, 2294 ftot fizetve érte. Ezen évben és 1805-ben a többi felkelőkkel (insurgens) én is fegyvert fogtam az ellenség ellen.

1809-ben ajándékképpen minden felszereléssel 100 lovast adtam. 1000 pozs. mérő búzát, 1000 pozs. mérő zabot.

A Ludoviceumra 10.000 ftot, mely czélra egyes polgárim is adakoztak. Igen, de azt sem hallgathatom el, hogy 1809-ben önkéntes lovas ezredet (állítottam) és a status-költség fedezésére 15000 frtot fizettem.

1812-ben az országgyűlésileg kívánt segélyt, t. i. 5000 pozs. mérő búzát, 7500 pozs. zabot, nem különben királyi rendelet következtében 39 szolgát, 619 akó bort szívesen adtam.

1813-ban 42 szolgálengényt, a lovasok számára 17 lovat; 12 teherhordó lovat; ide s tovai szállításra 6 lovat, és 75 igavonó marhák árát segélyül adtam.

Igy ugyanazon évben 589 pozs. mérő tiszta búzát, 3534 p. m. kétszerest, 5900 p. m. zabot. Mindezt természetben átszállítottam sz. kir. Szeged városába. Szinte 1813-ban a hadjárat igényeinél fogva (fegyvert kivéve) mindennel mással ellátva 35 könnyű lovas katonát a cs. király segedelmére áldoztam, és 108 szolgainast adtam.

A francia háboru folytán 1814-ben 180 szolgainast, továbbá: 1070 p. mérő tiszta búzát, 5787 p. mérő kétszerest, 6206 p. mérő zabot készpénzben fizettem és adtam. Azonban hitelesen elésorolni alig birom, mit? mennyit? és hányszor tettem jót a hazával és áldoztam? majd dicsőn uralkodóknak, majd katonáiknak, majd ide hozatalukért, majd a francia foglyok kiváltásaért, szülőföldjükreiállításukért!

Királyi rendelet következtében 1815. március 29-én 862. pozs. m. tiszta búzát, 4663 p. m. kétszerest, 5000 p. m. zabot, kimustrált (?) 32 lovat; teherhordásra 27 lovat. 12

nyergest, 90 katonai szolgát, a város részéről 8 könnyű lovast, Bajmok, Csantavér és Sándor helységek részéről hármat. A kiszolgált könnyű lovasok visszajövedele után 21 ló árverés útján eladatott; ezek árát ő cs. kir. felségének engedtem át.

Ennyi és más számnélküli hű s hasznos szolgálatomért, melyet béke és háboru idején tettem, a kitünő szabadalmak és kiváltságok által meg vagyok eléggé jutalmazva, t. i. hogy a szabad királyi városok sorába számoltattam; szomszédjaim Szeged várossa, Horgos és Martonos helységek. Mezővárosok: (opidia) Ókanizsa, Zenta, Topolya; — major (praedium): Roglatica; — Ómorovica, Pacsér, Nemes-Militics, Sztanisics, Katymár, Madaras, Kunbaja helységek. Mezőváros: Almás. — Mélykut helység, — Kis-Szállás major.

Van kebelemben három templom, t. i. parochiális, Szutsits kanonok és apát ur kormányzata alatt; Üdvözítőről címzett szent-Ferencieké T. Lovassy Benedek kolostorfőnök alatt; a harmadik görög nem egyesülteké.

Országos vásárom van négy; minden hetfőn és pénteken heti vásárom. A körüllevő majorokból — jelenleg helységek, mindenneműekkel ellátnak kereskedőim, művészeim, tanulóim és katonáim, kiket kebelemben táplálok.

El nem hallgathatom azt, hogy legnemesb gyümölcsökkel, gabna, ló, marha és több efélékkel az ország több részeinek én szolgáltam, és a szorgalmat én segítém elé.¹⁾

¹⁾ A fordított kézirat végén „Sz. szerint“ jelzéssel jeles gyümölcsünkről, a szercsika almáról következő jegyzet olvasható:

„*Szercsika alma.* Hazánk minden fatenyésztőit figyelmessé teszi e faj az almák nemére. Eredetét Pozsega vármegyéből veszi, ánde érdemlett nevét *Szabadkán nyerte.* Fája nagy terepély; a mint tapasztaljuk, közönségesen 12 éves korában kezd igazán termékennyé lenni. Gyümölcse: lapos kerek, közép nagyságu; zöld, egyik oldalán jobban vagy kevésbé piros, egészen apró csillag-pittyekkel elborított. Béle zöld-sárgás, kellemesen olvadó; ize: édes-savanykás, és különös az, hogy semmiféle almához nem hasonlít. Ha ügyesen van szedve, eláll nyárelő hóig. Több fajai találtnak, melyek közül az apróbbak s zöldek a legjobbak.

Viator: Hogy régi és nevezetes vagy, elhiszem, de jelenleg az a kérdés, te vagy-e az a régi *Szabadka*, melyről *Verböczy* emlékszik? — azon kételkedem annyival is inkább, mert *Vályi* Endre földleirást szerző füzeteinek 3-ikában azt állítja: hogy Magyarországon 4 *Szabadka* volt; e négy közül valjon melyik az, mely annyi szabadalmakkal, kiváltságokkal bir s birt, a melyről *Verböczy* említést tesz; kérlek világosíts fel.

Anus: Hogy *Vályi* több füzetű földleirásában négy Szabadkáról tesz említést, igaz; igen, de azt sem hozhatom kétségbe, hogy *Vályi Verböczyt* ne olvasta volna, a ki csak egy Szabadkáról emlékszik; hogy munkájában mégis az említett szerző mit sem hoz elő, melyik volna, és legyen azon *Verböczy* által említett *Szabadka*? ezt igen csodálom. *Vályi* füzeteinek egyikében lényeges említést tesz részemre, t. i.

1-ör *Szabadka*, *Sz. Maria*, *M. Theresiopolis* Bács vármegyébe kebelezettről.

2-or *Szabadka* meglehetősen erősség volt *Hont* vármegyében, amint *Istvánffy* előadta; de a mieink által elfoglaltatván, lerontatott.

3-or *Szabadka* szabad pusztá, *Békés* vármegyében létezőről.

4-er *Szabadka* szabad pusztá *Kis-Hont* vármegyében; földesura gróf Serényi uraság, fekszik Rimaszombatnak szomszédságában. Szóntóföldjei középszerűek, rétje elég, de nagyobb része száraz, erdeje hasznos, nagy tölgyes és cserfásból áll, s majd minden esztendőben bőven terem makkot és gubacsot. A hol most malma s guba-kallója van, régen vár volt a máig is kitetsző dombon.

Mariatheresiopolis. Szabad kir. város Bács vármegyében; lakosai magyarok, bunyevácok és ráczok; romai katolikusok és óhitűek. Topolyához 17,400, Csantavérhez 11,820, Szentához 20,600, Ókanizsához 17,320 bécsi ölnyire fekszik, az ugynevezett Telecskán. Határának alsó része fekete és jól termő, felső része pedig homokos.

Épületei között a szent egyházakon kívül nevezetesebbek:

a városháza és némely lakosoké, de többnyire alacsonyak. Lakosai kereskedéssel, kézi munkával és mesterségeknél folytatásával is keresik az élelmüket.

Piarczán lakossai háladatosságul egy dombon emlékoszlopot emeltek néhai Mária-Terézia királynénak e sorokkal sorokkal ékesítve: „Augustae M. Thereziae Justae Clementi Hungarorum Reginae, Cives M. Theresiopolitani communem, Regiis Civitatibus libertatem adepti, rara Augusti nominis communicatione donati, in perenne gratitudinis et fidelitatis monumentum collem hunc ad-gesserunt 1779.“ „Dicső Maria Teréziának, a magyarok kegyes és igazságszerető királynéjának, Máriatereziopoli hű polgárok, a többi szabad királyi városokhoz képest adott s nyert szabadalmak, mint kegyelmes kitüntetés emlékeül ezen dombot halmozták 1779-ben.“

Határa két fordulóra van osztva, szép buza, zab, árpa és köles terem; marhái szépek, juhái számosak; erdeje most nevelkedik, sok bortermő szőleje van, de borai gyengék.

A palityi nagy tónak napkelet részén épült szóda-fabrikák nem nagy folyamatban van; sok nádja van, többnyire mocsáros helyeken, melyet a város tanácsa elárulgattat; fájok szűken van, ellenben bővelkednek juhokkal, marhákkal, különféle természetényekkel s lovakkal. A szállásokon széjjel mintegy 500 magyar dohánykertészei is vannak, kik azt haszonnal termesztik. Piarczokon helyben s többször Baján s Szegeden pénzt szereznek terményeikből s számos marháikból.

Az elősoroltakból eléggé értheted, melyik legyen azon helység, mely *zemlini Deák Gábor* pártfogó ügyessége által szabadalmaztatott és oly szép jogokkal ruházott fel, — a 2-ik és 4-ik szám alattiak bizonyosan nem; mert ezek hajdan nem mint helységek, hanem csak mint sánczok léteztek; a 3-ik szám alatti sem én vagyok, mert ez csak mint major létezett hajdan, mint ilyen bizony semmi szabadalmakkal sem ruházott fel.

Minthogy tehát *Verbőczy* sem sánczot, sem kastélyt, sem

várat, sem majort nem tartott és mondott szabadalmazottnak, az következik világosan: hogy e három *Szabadka* közül egy sem szabadalmazott. Ámde *Verböczy* mondja és erősen állítja, miszerint *Szabadka* helység szabadalmazott, — ez pedig kétségen kívül én vagyok; mert kezdetben én valék helység; minekutána ezen tájékból, t. i. határokból a törökök kiűzetettek, midőn *Szeged* városa, *Bács* vármegye, a *tiszai kerület* és egyéb helységek tulajdon költségükön harcztak, szinte nekem is kellett katonáskodni; sánczokat védni tartoztam és már ekkor *szabadkai sánczokról* lehetett hallani, míg végre ezen katonai állásomból városivá tétettem és lettem *Szent-Mária* mezőváros, így folytonosan szabad s királyi *Mariatheresiopolis* nevű város; mindez kétséged távolítására hiszem elég, azonban ha szükségled máskor majd többet.

Viator: Tiszteletre méltó Te! (asszony). Amiket eredetéről, átalakulásodról s katonai állásodról eddig elmondottál, semmi kétségem, sőt szabadalmazad ügyében is a mit *zemlini Deák Gábor* eszközöltt részedre, azt is igaznak ismerem s hiszem; azonban szívesen foglak hallgatni, ha részben még többet is sorolandsz elő.

Anus: Ó szíves s ernyedetlen utas és vizsgálódó! Értetted hogy *Vályi* földleirő szerint az 1-ső szám alatti Bácsmegyében, a 2-ik sz. alatti Hont megyében, a 3-ik sz. a. Békésvármegyében, a 4-ik sz. a. szint Kis-Hont vmegyében említ és mond lenni Szabadkát.

A *Verböczy* jegyzeteiből tanultad, hogy *Zsigmond* magyar király 1400. év után Boszniába ment (ez alkalommal a királyi pecsétek elvesztek), és hogy *zemlini Deák Gábor* a király titkára, a mint *Verböczy* állítja, a királyi pecsétnyomókat elorzotta legyen; mindezeket jól gondold el: hogyan lehet együvé helyezni a három külön megyékben létező *Szabadkákat*? avagy talán *Zsigmond* m. király Bosniába menendő, utját a 2-ik, 3-ik és 4-ik számok alatt említett Szabadkán keresztül tette? vagy pedig az 1-ső szám alatt említett *Szabadkán* át?

A ki előtt a földtan (földrajz) ismeretes, a király midőn Boszniába utazott, legkevésbé sem kételkedik, hogy nem Hont, de még Békés vármegyéken sem utazott, hanem Bács-megyén, *még pedig Szabadkán át* ment Boszniába.

Továbbá *Verböczy* (II. rész, 14. czim, 81. §.) így ír *zemlini Deák Gáborról*: hogy ez halála előtt aként nyilatkozott, miszerint ő tőle (valakitől kényszerítve) semminemű irományok hamisítva nem kerültek ki, hanem hogy ő általa némely irományok nem jól (gazul?) adattak ki. Az itt lakozó nép pedig, amely 1400 év körül bennem lakott, mint tudatlan, jogairól mit sem tudó, *Deák Gábort* e végből soha sem kereste fel, de Zemlinből Bácsvármegyébe, különösen a nem messze levő *Szabadkára* jött, és szabadalmakkal ajándékozta meg. Hogy ez eként történt, valószínűbb, mint hogy Békés vagy Hont vármegyékben említett Szabadkára ment legyen, vagy azon Szabadkákra, melyek máig csak mint majorok ismeretesek, ezeknek tudatlan és jogaikról mit sem tudó lakosai talán őt keresték volna fel és tőle nyertek volna szabadalmat. Ha mindez kevés, és nem oszlatja eléggé kétségedet, az akkori történetírók és tudósok tanácsait kérd ki; most azonban légy egészséges és folytasd utadat.

Viator: Mi előtt azonban utnak indulnék, reméllem eredetted, s haladásodról még fogsz többet regélni, hogy a hol megfordulok, felőled tisztán s nyíltan szólhassak. Én részemről kétlem, hogy Szabadka már Zsigmond idejében létezett volna?

Anus: Igen, most jut eszembe, a mit neked még felfedezendő vagyok; ugyanis a kalocsai egyházi főmegye irattárában található bizonyos irat, mely szerint *Várday Péter* mint kalocsai érsek a szegedi kanonoknak így írt 1497-ben, a 79. lap szerint értelme ez:

„A tized fizetésében makacsoknak tapasztalt szabadkaiak plebánosa szűnjék meg isteni szolgálatot tartani mind addig, míg a tizedet neki fizetni nem akarnák“. Ha tehát a helyek

távolságát Kalocsa, Szeged, Szabadka (sáncolt) később S. Maria, most Mariatheresiopolis tekintetbe vesszük, mindenki megenged, hogy én vngyok az, a melyről szó van Bácsvármegyében, és nem azokról, melyek Békés és Hontban helyezték, annálinkább, hogy a Békés s Hontról, címzett kalocsai érsek szabadkaiaknak, szegedi kanonok által mit sem írhatott.

Viator: Bocsánat! mint lehet az, hogy te a mint elein mindjárt meséltél, hogy te 12 majort kaptál, melyek közt *Csantavért* is emlited: Vályi azonban földrajzában azt állítja, hogy Csantavér 11,820 öl távolságra van M. Theresiopolis városától, így tehát két Csantavér létezik?

Anus: Nem, csak egy Csantavér létezik, mely még felzabadításomkor major volt, de idővel helység lett; azonban máig is, mint akkor tulajdonom; ezt kell megjegyezned Bajmok és Sándor helységekről is.

Viator: Mondod, hogy dicső 1-ső Leopold (Lipót) uralkodása alatt a törökök mindannyian seregestől Magyarországból kiűzettek, a mint (erre) tanubizonyság az 1715. évi 130. cikk. Ezen idő tájban te is *szabadkai sánc* név alatt harcolni kezdettől; igen, de az 1715. évi 130. cikk mit sem említ rólad, kérlek e részben hozz tisztába, miként lehet ez?

Anus: Igazad van, hogy az említett évi cikk mindent és talán sokat nem is említ; azon cikk csak szabaudiai *Jenő* herceg érdemeit részletenkint taglalja, mint kinek ritka hadi ügyessége által Magyarországból, különösen Bácsmegyéből és Bánátból űzettette ki a törökök, kiket *Zentánál* meggyőzve csakis ezzel mentettek meg tőlük 1697-ben Bács, Csongrád vármegyék és a Bánát.

Jenő herceg ezen győzedelme és a törökök végveszélye emlittetik azon cikkben, egyes esetek és körülmények mellőztével; mindezen veszteség dacára a török cár, mit sem törődve, hogy Magyarország vármegyéi törökökkel telvék, új hadi nagy erővel Magyarországra jött, de *Jenő* vitéz-

sége által *Zentánál* ugyanazon nagy sereg a Tiszában találta sirját.

Ha tehát *Várdai Péter* kalocsai érsek 1497-ben a szegedi kanonoknak irt levelét, — a törököknek Magyarországbani rontása előttinek kell hinnünk, ugy következik, hogy én voltam az; és 1715. évi 130. cikk szerint 1697-ben, melyben a törököktől, következőleg igájától meg- s felszabadítottam. A dolog folyama könnyű: hogy én a török iga alatt ugy körül-belül 200 évig nyögtem és im 1697-ben, melyben az ozmanoktól megszabadultam egész 1820. esztendeig, 123 évet számolok a török járom után, melyek lefolyta alatt a mint elészámoltam majd *szabadkai sánc*, majd *Sz. Máriának* neveztettem, most pedig sz. kir. *Mariatheresiopoli*s nevezetű város vagyok.

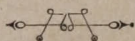
Ha a többi *Szabadkák*, melyek Hont és Békésvármegyékben léteznek, valami régiséggel akarnak eléállani, hiteles renddel mutassák meg és bizonyítsák be; jelenleg tehát indokolva minden körülményeimet, világos: hogy én vagyok azon *Szabadka*, melyet *Deák Gábor* 1400-ban szabadalmazott; most ujólag mint felszabadított vagyok.

Viator: Midőn önmagamban gondolom, hogy te *Verbőczy* szerint 1400. év óta máig létezel, kitűnik, hogy te 420 éves vagy, de ha 1400. év előtti körülményeidet tudhatnád és bírhatnád elésorolni, az lenne ám előttem igen kedves.

Anus: Bizonyos, hogy kezdetemkor igen gyenge voltam, és mint gyenge az emlékezetben is ilyen, következőleg mindent emlékezetben tartani sem képes; — azonban öregebb nénéim u. m. Buda, Pest, Debrecen Szeged és több más szab. kir. városok tanácsait majd kikérem, ha ők nekem e részben a mit azt, mondani tudnak; ha másszor erre fogsz menni, kész vagyok azt is elregélni neked.

Viator: Ezekkel is megelégszem, légy jó egészségben!

Közli: **Dudás Andor.**

T á r c a.

Egy bács-bodrog-vármegyei táblabíró 1828-ban

a későbbi Tökölyanum alapítójáról és a temesi Hunyadi-várról.

Bajsaí Zákó Milán nyugalmazott verseci főispán, jelenleg a titeli kerület országgyűlési képviselője, több év előtt birtokomba bocsátani volt szives a boldogult atyámnak, Dömötör Pál, Bács-Bodrog, Baranya, Tolna vármegyék táblabírájának¹⁾ bajsai Zákó György bács-bodrog-vármegyei táblabíróhoz — Zákó Milán nagyatyjához — irt eredeti levelét, melyet atyám Temesvárról keltezett „Füves (május) 20-án 1828-ban“, hol akkor ő „országos conscriptor“-ként működött.²⁾

Ezen, egy hazafias érzésű nagy szerb alapítónak, valamint a török-verő nagy Hunyadinak emlékéhez fűződő historikumánál fogva a közérdeklődést is méltán felkölthető levél tartalmát — más egyebekre vonatkozó részének kihagyásával — helyén valónak vélem a Bács-Bodrog vármegyei történelmi társulat évkönyvében közzétenni.

A levél hátlapjára, mint boríték-alakra, irt címzés a következő :

Tekintetes Nemes Temes Vármegyében munkálódó Országos Conscriptor és Tábla
Bíró Dömötör Páltól.

*Tekintetes Nemes és Nemzetes Bajsai Zákó György urnak Tekintetes
Nemes Bács és Bodrog Vármegyék előkelő Tábla Bírójának ajánlva*

a' közben fekvő Helységek Ttes Bács
Vármegyének sietve és biztosan küldjék.

B A J S Á R A.

¹⁾ Ld. az Évkönyvünk XXIV. évfolyamának IV. füzetében megjelent necrologját.

²⁾ Atyám még Temes és Máramaros vármegyék táblabírája is volt, a halálakor mondott s birtokomban levő halotti beszéd szerint, mely megható beszédet 1847-ik évi február hó 15-én tartotta fölötte néhai Herczeg Beniamin bajai ref. lelkész, kinek mély tartalmu beszédei meghallgatására a város más felekezetű értelmisége is tömegesen szokott megjelenni.

Ebből a címzésből már megtudjuk, hogy ez időben az országos összeírás (népszámlálás? vagyönösszeírás?) vezetésére vármegyei táblabírák küldettek ki, felfogván egész horderejében az összeírás fontosságát és biztosítván annak megbízhatóságát; másrészt pedig, hogy a postai közlekedés gyorsítására nem ártott a levél borítékán meghagyást intézni.

A levél tartalma:

„Temesvárról Füves (Május) 20-dikán 828-ban.

Szeretett Barátom!

Látám Tokölit, a' Te derék Sógorodat, — vendége valék Neki — tapasztalám benne azon sajátságot, mellynek már hírét többször hallottam, és a' melly földisze az emberiségnek és ez: a halmazott gazdagságnak, pompának, fénynek, rangnak közepéből is kitündöklő rokon szeretete az embereknek, az, a' Nagyobban mennél ritkább, annál becsülendőbb alázatosság, leereszkedés.

Látám tehát Tökölit, nemcsak, hanem beszéllettem is vele: Ugyanis: itt Temesváron most Köz Gyűlés lévén, Ő is, mint ezen Megyében elsőrangú Birtokos és Táblabíró megjelent, s bőkezűségének és Nemes Valójának Tanuját adá abban, hogy tegnap több mint 70 embert Apitiusi¹⁾ bőséggel és fényességgel megvendégelt. Az eledelnek és italoknak válogatott volta, a' Magyaradi, Somlyai, Tokaji, Rhenusi, Kampániai s egyéb borok elég bizonyosságát adták a nemeslelkű gazda szivességének, de a' mellyekben csak addig gyönyörködhetik az azokban részesülő, míg a gyomornak ingerei tartanak; hanem a lélek mást, ezeknél nagyobb, tartósabbat, égiebbet keres, s azt Tökölnek nyájjasságában, lebecsátkozásában, ömledezéseiben találja. Hallám én mit tett Tököly az Ország gyűlésén, mit a Csanád Vármegyei Fő Ispánnak Gróf Széki Teleki József Urnak Hivatalába volt beiktatása Innepén, 's e' mostani Tettével olly eleven be nyomást hagyta lelki Valómban, mintha mind az Ország gyűlésén mind az említett Innepen jelen voltam

¹⁾ Apicius Marcus Gabius sokat emlegetett ingyenc Augustus és Tiberius idejében; a szakács mesterséget sok új találmánnyal gazdagította. (Pallas Lexikona.)

volna azon alkalmakban, melyek az ő Hazafiságának örök emlékeivé váltak. Hallám azon készülétét is, melyet Gróf Revisnyei Reviczky Ádám Ur Ő Exczellen-tiájának Leopold Császári Rend 's a Szardíniai K. Móricz és Lázár Rend Vitézének, Ő Császári és Apostoli Királyi Felsége belső titkos Tanácsosának 's Kamarásának, Királyi Fő Udvari Mesternek, s Fő Canczelláriusnak Borsod Vármegyei Fő Ispányi Hivatalába leendő beiktatása Innepére teendő; hallám hogy nemcsak Maga, mint a tegnapi ülésben kineveztetett követe ezen Vármegyének menendő, hanem magával maga költségén többeket is viendő, 's tüstént tévém azon következtetést, hogy ő semmi alkalmat el nem mulat, melyben a Nemzeti dicsőség fényére valamit tehet.“

Eddig a levélnek a Tököly-Popovics Száva aradi és temesi földbirtokosra vonatkozó közérdekű tartalma, ki Aradon 1761-ben született s meghalt ugyanott 1842-ben; ki 1800-ban a nemesi fölkelésben az aradi ezred parancsnoka volt, az 1802-iki országgyűlésen jelentékeny szerepet játszott és a magyar alkotmány buzgó védelmezője volt; ki 1838-ban alapította Budapesten a Tökölyanumot, pénzben és ingatlankokban 200000 frtnyi alapítvánnyal ama szegény és tehetőséges gör. kel. szerb fiuk számára, kik Pesten a tud. egyetemet látogatják, tehát a kik magyar nyelvben nyernek magasabb kiképzést, s ki sok más alapítványa mellett a m. tud. akadémiának is 2000 frtot s a debreceni kollégiumnak 1000 frtot hagyott, mely utóbbiak is jelentékeny összegek voltak abban az időben.¹⁾

Ennek a nagy alapítónak és hazafiúnak *ember* voltát jellemzik a levél hivatkozott sorai, szépen és hiven, mint a hogy egy magas idealizmussal eltelt lélek közvetlen tapasztalatából, fölismerésének igazságából eredt.

A „szerbek jóttevője“ — amint őt nevezik — élete hosszú folyamán fényes bizonyítékait adta, hogy egyszersmind

¹⁾ Pallas Lexikona.

nemzeti törekvéseinknek is támogatója volt. Ilyen nemesen érző szív és fenköltén gondolkozó nagy lélek ember voltát bizonyára bővebb adatokkal jellemző annalesek is vannak, de felette érdekesnek tartom, hogy milyennek ismerte fel őt, mikép gondolkozott felőle egy korabeli tősgyökeres magyar táblabíró, és pedig Bács-Bodrog vármegyének táblabírája, ki bizony nem a Rhénusi, sem a Kampániai boroktól volt elragadtatva, hanem a nagy ember szellemétől, — s *tartósat és égiét* kereső látnoki szeme előtt feltárult a jövő, melyben Tőköli a nemzeti dicsőség oltárán is gyújtogatta az áldozati lángokat.

Ha fontos ma például az esztétikai irodalomban annak megállapítása is, hogy az író emberi mivoltát milyen aprólékos gyöngeségek egészítik ki (mikor Schakespeare emberi alakját is ilyen módon akarják az irodalomtörténetbe beállítani, hivén, hogy így ítélhető meg alaposan a költő nagysága): annál fontosabbnak és öröndetesebbnek tartom, ha a művelődéstörténet nagy alakjairól a kiváló tetteik és egyéniségök harmoniáját megerősítő újabb adatok jutnak napvilágra, — a nagy elődök dicsőségére és az utódok buzdítására.

Szól tovább a levél:

„Mi egyre foglalatoskodunk az országos összeírás szövevényes munkájában s bár nagyon terhes is legyen az, én mégis szakasztok időt, minden estve feljegyezni azt, amit aznap láttam s tapasztaltam, és hogy esméretem lehesen jegyzeteimről, naplókönyvemnek (Diarium) egy, egyszerű kivonatát ime közlöm veled:

Ebéd után Barátomnak Bydeskutinak és Tessenyi János urnak a vármegye egyik aljegyzőjének társaságában elmentem a halhatatlan Hunyady János Palotáját közelebbről megszemlélni. Látám azt, s látására egy vallásos szent tűz járta által egész Valómat. Lelkem eleibe állott a' nagy Hős, a' Haza Őr Angyala, a Török Menköve egész teljében Méltóságának. Behatván az Udvarra, látám hogy a roppant Palota körülveszi a 4. szegű Udvart 2. emeletre hatott épületekkel, mellyeknek

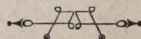
mohos falait derékon a később kor befehérítette és rajtuk 5. láb magasságu, 3. láb szélességű ablakokat nyitattott azon kicsinyek helyett, mellyeknek mássai az Épület 4. szegletén, még most is avultságának kormában meredező, és a' bele lőtt Ágyu golyóbisokkal borzasztó bástya, idomára épült falaiban láthatók. Bé lépék egy nagy Osztályba, mellyben részént a' Magos és erős boltozatot viselő vastag oszlopok körül, részént az Osztály térében, a' puskáknak minden Nemei elmés rendel felállongatva szintén a' menyezetig az oszlopok körül; a téren pedig fektetve, csinos alakokban lerakatra, a' kardok felfüggesztve, a' sisakok a' magas polczokra helyeztetve tartatnak, a' zászlók felállongatva piperészkednek, 's mind másutt is több helyeken s pontokon más más idomú szabásu sisakokban, pánczélokban, vasderekakban, keztyűkben, nadrágokban, sarukban állonganak a hajdankori Vitézeknek, embernai termetű, rettentő Búszttjei, borzasztó nagyságu fegyvereket, buzogányokat, melyekhez hasonló csak Herkulesé, Toldi Miklósé, Kinizsijé, vagy magáé Hunyadié lehetett, tartván izmos kezeikben, 's villogó nagy szemeikkel 's bajuszaikkal még lelketlen temetűkben is rémitvén a reájuk andalodott élőkét. A fegyverek száma haladja a' 30,000-et 's 40,000-hez közel van. Ott lehet látni az Angoly gondolta Congrev-rakétájának is egy példányát. Egyébiránt az egész épületnek egyéb Osztályait most a katonaság lakja. — Aldást mondván Hunyadinak szent emlékére kilépék az Épületből s menék az, azt körül fogó 's a' bástyáig terült Udvarnak déli körébe, mellyben látám a' bombázó öblös érczeket; látám a' nagy Ágyuknak többféle nemeit, mellyek vasból és érczből öntettek 's itt esántérokra sorba lerakva tartatnak; látám a' számtalan golyóbisoknak, kartácsoknak sűrű kazaljait, mellyek a földbe süllyedett s egymást érve szoros területben nyomatott török golyóbisokon nyugosznak mig a Halál Angyala maga szolgálatjára nem inti őket. De elég lévén ma ennyit látni, szivemnek hév buzgalma között elhagyám Barátim társaságában a Halál Völgyét, 's az Udvar északi részében még két területben feküdt Vas és ércz Ágyukat megszemlélvén, a' bástyá-

nak magas boltozat fedezte egyik sikátorán, és három felvonó hidakon által a Pétervári kapun ki, a' Várnak déli részére vezettek Barátim, s onnan bal kézre éjszak kelet közé fordulván, egy széles kasszállón keresztül ültetett szép Alléban, reményfák között, lépdeltünk . . .“

A levél végén:

„Az Országos öszve írást szottuk csak délután 1 vagy 1½ óráig folytatni, most éppen Méhalán Temesvárnak tő szomszédságában, majd a Temesvári Fabrikban, 's a' munka után Temesvárra járunk naponként ebédre, és az ebéd utáni időt mindig sétálásokra 's vizsgálásokra fordítván, nyerek időt tapasztalásokat is tenni. Most következik Pünkösöd, lészen 2½ üres napom, azért szándékomban áll Lippára, Világosvárra, Solymosra, Aradra rándulni 's a' mi nevezetességet lelek feljegyezni. Így kívánom lefutni azon pályát, melly az országos összeírással való foglalatosság közben előttem nyitva áll, 's úgy térni vissza nagy és nevezetes Megyénk kebelébe, mint a Hümmetoszi Méh, melly Thümmósszal, Origanummal, és Thümbával rakva szálldos köpüjébe; hogy az én derék Honnosaim meg esmerjék, hogy az időt Munkásban töltötte a Te egyenes szivü 's Tégedet, 's veled minden jókat állhatosan szerető Barátod Dömötör Pál.“

Közli: Dömötör Pál.

Társulati ügyek.

a) Titkári jelentés

a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1910. évi működéséről.

Tisztelt közgyűlés!

Nem tehetek róla, hogy untató ismétlésekbe kell bocsátkoznom, hogy az utóbbi néhány esztendő panaszait kell most is megújítanom. Élénkebb, mozgalmasabb életjelenségekről ez alkalommal se számolhatok be. Munkálkodásunknak különösen az a köre, melynek termékei évkönyvünket tartalmaznák, változatosakká tennék, mind szűkebbre szorul. Tagjaink irodalmi működésében a kedv megcsappant, az erő elernyed. Többszöri kérés fölszólításunk újra meg újra meddő maradt. Ily körülmények között a szerkesztő már alig-alig tud eleget tenni alapszabályszerű kötelezettségünknek, s negyedéves kiadványaink megjelenése bizonytalan, késedelmes.

Abban az örvendetes érdeklődésben azonban, mely újabban, több oldalról társulatunk felé irányult, s mely különösen a pártoló tagoknak szokatlanul tömeges jelentkezésében nyilvánult, biztató jelet látok a jövőre nézve. Talán lehet remélnünk, hogy az új erők támogatásával nemcsak anyagi helyzetünk javul, hanem szellemi életünk is fölélenkül, tartalmasabbá válik.

Az erők gyarapodása mellett azonban érzékeny erővesztések is érték társulatunkat; értem a tagok sorában beállott változásokat.

Az elhunyt tagok közül ki kell emelnem dr. *Városcy Gyulát* és *Dudás Gyulát*.

Dr. Városy Gyula, kalocsai érsek, Zombor város szülötte (1846. aug. 13.), társulatunknak 1890. óta pártoló tagja volt. A történettudomány művelésében is kitűnt, különösen a kalocsa-bácsi érsekség történelmére vonatkozó kutatásaival s nagyrészen latin nyelven irt tanulmányaival. Az Országos Monografia Társaság által kiadott Bács-Bodrog vármegye monografiájához irt előszóban ékes nyelven, klasszikus tömörséggel méltatta vármegyénk történeti jelentőségét.

Dudás Gyula Zentán született (1861.), s Homonnán halt meg, mint s. tanfelügyelő. Egyik régi, érdemes munkásunk dőlt ki benne, aki 1890-től 1895-ig másodtitkára, 1895-től 1899-ig pedig titkára volt társulatunknak, s évkönyvünk szerkesztője. Ha a haláláról megemlékező lapok felületes közléseit kiigazítva nem tekintjük is őt „Döntő Dudás“-nak, mint akinek történelmi vitás ügyekben talán perdöntő szerepe lett volna, — ha helyesbitjük, hogy nem ő irta Bács-Bodrog vármegye egyetemes Monografiáját, hanem *szerkesztette*, de megírásában is jelentékeny része volt: érdemeit semmivel sem kisebbítjük. Az országos szakfolyóiratokban, s évkönyveinkben megjelent dolgozatai, általában pedig a vármegyénk történelmére vonatkozó munkásságának összessége, mindenkor maradandó emlékei lesznek.

Elhunytak még pártoló tagjaink sorából: *Bittermann* Nándor, kinek könyvsajtójából kerültek ki évkönyveink s egyéb kiadványaink kezdettől fogva megszakitás nélkül immár 27 esztendeje, s aki 1887-től 3 évig társulatunk pénztárosa is volt; továbbá: Mallin Károly, boróci jegyző, dr. Pavlovits Simon, megyei főorvos (Zombor), Rauschenberger Adolf, bácsszentiváni jegyző, Rónay László, kis-zombori nagybirtokos, dr. Steinitz Gábor, bácsfeketehegyi orvos. Az alapító tagok közül elhunyt Bende Imre, nyitrai püspök.

Kilépésüket bejelentették: Faller Alajos, veprődi jegyző, a szabadkai főgimnáziumi tanári könyvtár, dr. Galambos Pál, óbecsei ügyvéd, dr. Hannig György, bácsi orvos, Lukácsevits

István ny. városi tanácsos (Zenta), Piukovits Ferenc, káplán (Hercegszántó), a gombosi Polgári Olvasókör (megszűnt) és Vojnits Béla, nagybirtokos (Zobnatica puszta).

Az elhalálozott és kilépett tagok száma: 16. E veszteséggel szemben 34 pártoló és 2 működő, összesen 36 új tagot nyert társulatunk, kiknek neveit évkönyvünk idei I. füzetében, a tagok névsorában tesszük közzé. — A tagok létszáma e szerint az 1911. évre a következő: tiszteletbeli tag: 6; alapító tag: 44; működő tag: 34; pártoló tag: 216; összesen: 300; 19-cel több a tavalyi létszámnál.

Evvel az erősödéssel kapcsolatban hálás köszönettel emlékezünk meg társulatunk támogatóiról, A Muzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének ajánlatára a múlt évben is 800 kor. állami segélyt élveztünk, melyből 500 koronát a régiség- és könyvtár, 300 koronát pedig a néprajzi tár céljaira kell fordítanunk. — A Zombori Takarékpénztár tavaly is 100 korona adományával támogatott bennünket. — Szokatlan, örvendetes jelenség társulatunk történetében, hogy néhai *Molnár István*, volt zombori törvényszéki bíró, végrendeletében 100 koronát hagyományozott társulatunknak. Különös örömmel kell megemlitenünk, hogy akiknek közművelődési érdekeit elsősorban szolgáljuk, kérésünkre nemes készséggel jöttek újabb segítségünkre. A múlt évi közgyűlésünk határozata szerint állandó segély iránt fordultunk Zombor városához és Bács-Bodrog vármegyéhez. Zombor szab. kir. város törvényhatósága 1911. március 16-án, 80. sz. határozatával, a folyó évtől kezdve évi 200 korona állandó segélyt szavazott meg. A vármegye törvényhatósági bizottsága kérvényünk ügyében érdemleges határozatot még nem hozott, de az iránt is a legjobb reményben lehetünk; különleges célra: a Szeghegyen végzendő régészeti ásatásokra azonban már is 500 korona segélyt utalványozott. — Egyéb adományokról melyek gyűjteményeinket gyárapították, a muzeumőr jelentése számol be.

Az 1910. év pénztári forgalma a következő volt: bevétel: 2285·28 kor., kiadás: 2226·16 kor., pénztári maradvány az 1911. évre: 59·12 kor.

Végül megemlítve, hogy a rokon egyesületekkel eddigi összeköttetésünk a múlt évben is megvolt. — s hogy év-könyvünknek alapszabályszerű 4 füzetét, nagy nehézséggel ugyan, kiadtuk, s tagjainknak megküldöttük: befejezem az 1910. évről szóló jelentésemet. Kérem az igen tisztelt közgyűlést, hogy tudomásul venni sziveskedjék.

Zombor, 1911. május 28.

Trencsény Károly,
titkár.

b) A muzeumőr jelentése.

Társulatunk muzeumának 1910. évi fejlődéséről és állapotáról szóló jelentésem a szokottnál szűkebb keretben mozog. Ennek az a magyarázata, hogy a lefolyt évben társulatunknak a gyűjteménytárakat érintő működése főleg a belső rendezés munkálataira szorítkozott. Az 1910. évre megállapított munkaterv u. i. csak december 14-én nyert jóváhagyást s így a külső munkálatok végrehajthatók nem voltak.

A titkár és a muzeumőr a gyűjteményeknek 1909. és 1910. évi gyarapodását leltározták, cédulakatalógusba foglalták, jelezték, számozták és véglegesen elhelyezték; a muzeum összes gyűjteményéről szakcsoportok szerint 12 új leltárt nyitottak meg. Azokat a tárgyakat pedig, amelyek helyszüke vagy egyéb ok miatt kiállíthatók nem voltak, leltározás és számozás után, ládába csomagolva zár alá helyezték.

Gyűjteménytáraink gyarapodását és törzsanyagát feltűnítő kimutatásaink részletesen szólnak a muzeum fejlődésbeli állapotáról.

a) Könyvtár. 1. *Akadémiai kiadványok*: (átalány fejében.) Akadémia Értesítő; Arch. Értesítő; Nyelvtudományi Közle-

mények; Matematikai és term. tud. Értesítő; Értekezések a tört. tud. köréből; Értekezések a nyelvtud. köréből; Akadémiai emlékbeszédek; Matematikai és term. tud. közlemények; Értekezések a társadalom tud. köréből; Magyar Könyvszemle; Értekezések a böles. tud. köréből; Akadémiai Almanach; Földes Béla: A szociálizmus I—II. köt.; Hornyánszky Gyula: A görög felvilágosodás; Berzeviczy Albert: A tájképfestés a XVII. században.

2. *Tagsági illetmény*: Muzeumi és Könyvtári Értesítő; Ethnographia; Néprajzi Értesítő; Numizmatikai Közlöny; Gróf Dezseffy Miklós barbár pénzei.

3. *Allamsegélyből*: Magyar Iparművészet; Művészet; R. Kiss István: Az utolsó nemesi fölkelés I. köt.; Dr. Réthy László: Corpus Nummorum Hung. I—II. köt.

4. *Csere*. Erdélyi Muzeum; Erdély; A pécsi muzem Értesítője; A Hunyad vm. Tört. Társulat Értesítője.

5. *Letét*. Gaal Jenő: Magyarország közgazdasági és társad. politikája. I—II. köt.

6. *Ajándék*: A Történelmi Képesarnok leíró lajstroma I—II. köt. (A Szépművészeti Muzeum aj.); a gr. Vay Péter-féle japán gyűjtemény (u. a. aj.); dr. Buday Árpád: A római limes Németországban (Az Erdélyi Nemzeti Muz. aj.); Századok (Bács-Bodrod vmegye aj.); Bács-Bodrog vmegye monografiája I—II. köt. (Bács-B. vmegye aj.); Dr. Schönherr Gyula emlékezete (özv. Schönherr Antalné aj.); Kőrmöczbánya multja és jelene (Hajnal Ignác tanító aj.); dr. Mikosevits-Raáb: A volt tiszai koronakerület vagyoni viszonyainak rendezése (Raáb Béla m. kir. p. ü. számtanácsos aj.)

7. *Évi jelentések*: A Muzeumok és Könyvtárak orsz. Főfelügyelőségének és Tanácsának 1909. évi jelentése; a Magy. Nemzeti Muzeum 1909. évi jelentése; az Iparművészeti Társulat 1909. évi jelentése; az Erdélyi Nemz. Muzeum könyvtárának 1909. évi jelentése; a debreceni és az Alsófehér vmegyei muzeum jelentése.

8. *Térkép*: Báthky Zs.: Néprajzi fal térkép (államsegélyből, vétel); Bács-Bodrog vm. térképe 1825-ből (Völgyi József moholi irnok aj.).

9. *Okmányok*: 1862-ből származó eredeti végrendelet, (Völgyi József irnok aj.)

Az évi gyarapodás 59 drb; törzsállomány az év végén 1049.

b) *Régiségtár*. 1. *Allamsegélyen végzett ásatásból*; Szeghegyről: 6 agyagedény; 5 bronz hajkarika; 1 agyag edény 80 drbja; 2 bronz nyitott karika; 1 bronz zárt karika; 3 bronz töredék; 34 üveggyöngy; 10 esiszolt gyöngy (fluorit v. quarc); 1 csont; 5 paszta gyöngy; 1 ép és 1 töredék ezüst érem (I. Endre, C. N. H. 14.); 1 ép ezüst érem (I. Endre, C. N. H. 11.); 1 ép ezüst érem (I. László, C. N. H. 31.).

2. *A muzeumőr gyűjtése*: 19 őskori edénytöredék; 1 hálonehezék; 1 kövéső; 1 öz-homlokcsont; (valamennyi Bezdánból, Nagy Ferenc Kigyós-menti szőlőjéből való.)

3. *Ajándék*: Borsai Jenő bátmonostori lelkes tagtársunk a Bátmonostoron talált régiségeknek ismét egész sorozatát küldte be muzeumunknak.

a) Id. Vörös István Fülöp alvégi szurdokbeli szőlőjéből valók: 1 bronz tű; 1 vaskard három töredéke; 166 szemgyöngy; 10 edénytöredék; 1 agyag orsógomb; 1 parittyakő; 3 bronz karperecz; 4 fülkarika; 1 vaseszköz-töredék.

b) Ifj. Vörös István Fülöp szőlőjéből 16 edénytöredék;

c) Vörös József Fülöp réti kertjéből 2 edényfenék;

d) Pópé Pál kertjéből: 2 edény; 1 agyag orsógomb; és gyanta gyöngy-töredékek;

e) Béda Pál szurdoki szőlőjéből (találta Bohunek Kálmán bajai mérnök) 1 esiszolókö és az edénytöredék;

f) Kusztor Imréné szőlőjéből (találta Borsai Jenőné urnő) 2 kőbalta-töredék;

g) Szalay József, Horváth István és Penzsér János szőlőjéből 9 edénytöredék;

h) Gál István udvarából való 1 edény;

- i) Urbán István szurdoki szőlőjéből 1 edényperem;
- j) Angyal Lajos szeremlei gazda homoki szőlőjéből 2 bronz pityke és 1 vas pántszeg;
- k) Sirok József sumári birtokáról 1 csiszoló kő;
- l) Pál István kertjéből 1 rézgyűrű;
- m) Szórványos lelet a szurdokból: 1 kötöredék; 58 edénytöredék; 1 tapaszrög; 2 zabla-töredék és 1 lakat.

Horváth János bezdáni fodrász ajándéka (Körmöczy Ernő s. lelkész közvetítésével):

1 csiszolt kövéső; 1 agyag küllő; 1 agyag hálónehezék; (valamennyi a Kigyós-menti szőlőkől).

Magyar József bezdáni lakostól 1 kövéső, 1 hálósuly, 1 orsógomb és 1 szarvas agancs-ág.

Palanacsky Milivoj felső keresk. isk. tanulótól 1 gyűrű.

Bélicy N. aj. Szenttamásról 1 sarkantyu.

Rauschenberger Bela aj. 1 sarkantyu és 1 nyilhegy.

Mihájlovics János aj. Monostorszegről a Sziga-szigeten talált római téglá.

A régiségtár kiegészítő része, az éremtár is tetemesen gyarapodott. Itt is Borsai Jenőről kell legelsőbbben is megemlékeznem, aki 151 különféle régi pénzt és 4 régi bankjegyet küldött; 4 római, 80 magyar ezüstpénzt és 24 újabbkoru rézpénzt kaptunk Szalay Zsigmond bácsszentiváni jegyzőtől; 3 rézpénzt és 1 ezüst érmet Tóth Ernő felső ker. isk. tanulótól; 1 rézpénzt Hitzhaus Béla felső keresk. isk. tanulótól; 3 régi pénzt Tóth Ernő f. ker. isk. tanulótól; 1 ezüst pénzt Vértesi Károly ügyvédtől; 1 római bronz érmet Husvéth Lajos felső keresk. isk. tanulótól; 1 Mária-érmet Benyei József monostorszegi kereskedőtől; 1 török pénzt Horváth János bezdáni fodrásztól; 10 különféle érmet Lukits Sándor bezdáni kereskedőtől; 2 szerb pénzt Palanacsky Milivoj f. keresk. isk. tanulótól; és 5 különféle érmet Völgyi József moholi községi irnoktól.

Vétel útján jutott a társulat birtokába 1 Zsigmond-arany Gyulafalváról.

A régiség- és éremtár az 1910. évben 557 tárggyal szaporodott. Törzsállománya az év végével 13003 drb.

c) **A néprajzi tár** csupán két ajándéktárggyal gyarapodott.

Borsay Jenő (Bátmonostor) 1 kaszakiverő-üllöt, özv. Bajkay Ferencné urnő (Zombor) pedig 1 husvéti tojást küldött be.

d) **Képzőművészeti és iparművészeti gyűjteményünk** törzsállományát özv. Bajkay Ferencné urnő 2 ezüst kanálkával gyarapította, s így az az év végén 94 drbra szaporodott.

e) **Természetrajzi gyűjtemény.** Diósi Gábor felső ker. isk. tanuló 1 őstulok-fogat küldött be. Törzsállomány ez idő szerint 3 drb.

f) **Kegyeleti tárgyak.** E csoportbeli emléktárgyainkat Zákó Olga urnő (Zombor), néhai Zákó István 1848/49. honvéd-alezredes leveleivel, okmányaival és emléktárgyaival gyarapította. Törzsállomány az év végén 114 drb.

A gyűjtemények használati statisztikája ha nem is hivatkozik nagyobb számokra, de igazolja, hogy a közönség, de különösen a tanulóifjuság mind melegebben érdeklődik muzeumunk iránt. A nyitási napok száma 22 volt, s mindannyiszor ingyenes. A látogatók sorából kiemeljük a bajai állami tanítóképző-intézet tanártestületének és felső osztályu növendékeinek látogatását, akik Bácsba tett kirándulásuk alkalmával muzeumunkat is utba ejtették.

Hálásan kell megemlékeznem Szász Ferenc ujverbászi főgimn. tanárról és Greiner Endre kishegyesi tanítóról, társulatunk lelkes tagjairól, akik a mult évben is, értékes közreműködésükkel adták jelét társulatunk iránti jóindulatuknak. Ők fedezték fedezték fel azon szeghegyi Árpádkori temetőt, melynek kincseit, Bács-Bodrog vm. törvényhatóságának áldozatkészségével, nevezettek még a nyár folyamán emelik ki muzeumunk részére. A mult évben megkezdett

ásatások alkalmával u. i. társulatunk — jóváhagyott munkaterv hiányában, — nem volt abban a helyzetben, hogy költséget előlegezzon, így az ásatásokat az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségosztálya végeztette. A felszínre került leleteket azonban társulatunk a nevezett muzeumtól megváltotta.

Gubitz Kálmán,
muzeumőr.

c) A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1910-ik évi pénztári forgalma.

BEVÉTEL			KIADÁS		
1	1909. évi készpénz áthozat	229 95	1	Könyvekért	50 42
2	A Zombori Tkpénztártól	100 —	2	Szolgáknak évi díja . .	48 —
3	V. K M évi államsegélye	800 —	3	Tagdíjakra	12 24
4	Kiadványokból	1 20	4	Evkönyvekért és nyomtatványokért	305 50
5	Alapítványi kamatok . .	194 13	5	Ásatásokra az államsegély	800 —
6	Tagdíjakból	960 —	6	Tiszteletdíjakra	500 —
			7	Irodai átalányra	100 —
			8	Posta költségekre . . .	160 —
			9	Muzeumőr utazási átalánya	250 —
			10	Készpénz m. 1910. év végén	59 12
		2285 28			2285 28

Lezárattott 1910. december 31.

Buday Gerő,
társulati pénztáros.

A pénztári könyvvel és az okmányokkal összegeyzetve átvizsgáltuk és helyesnek találtuk. — Zombor, 1911. évi május hó 25 én.

Mihályi János, Gräff Nikáz,
mint kiküldött számvizsgálók.

d) Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1911-ik évi költségvetése.

TARTOZIK			KÖVETEL		
1	Tisztelet díjakra	500 —	1	Készpénzáthozat az 1910. évről	59 12
2	Szolgáknak	50 —	2	Zombori Tkpénztársegélye	100 —
3	Irodai átalányra	100 —	3	Tagdíjakból	1200 —
4	Posta átalányra	160 —	4	Kamatok	195 —
5	Magyar Tud. Akadémiának	20 —	5	Zombor város segélye . .	200 —
6	Evkönyvekre	600 —	6	Molnár-éle örökség . . .	100 —
7	Tagdíjakra	12 —			
8	Fuvar átalányra	250 —			
9	Archeologiai tanfolyamra	100 —			
10	Előre nem látottakra . .	20 —			
11	Készpénz az 1911. dec. 31.	42 12			
		1854 12			1854 12

Kelt Zomborban, 1911. év május hóban tartott választmányi ülésen.

Buday Gerő,
pénztáros.

e) Jegyzőkönyv

a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1911. május 28.-án tartott közgyűléséről.

Jelen voltak: Kozma László, elnök, Buday Gerő, Dömötör Pál, Faragó János, id. Frey Imre, ifj. Frey Imre, Gräff Nikáz, dr. Grüner Samu, Gubitza Kálmán, Hauke Imre, Nagy Béla (Monostorszeg), Rácz Soma, Schmausz Endre (Apatin), Szász Ferenc (Ujverbász), Szondy Mátyás, Trencsény Károly és Zsoldos Benő, társulati tagok.

1. Kozma László, elnök, megnyitó beszédében érdekes képet festett városunk és vármegyénk közművelődési állapotáról, s jelezte társulatunk törekvéseit. Üdvözölvén a közgyűlésen megjelenteket, a társulat XXVIII. évi rendes közgyűlését megnyitotta. Együttal bemutatta az Erdélyi Kárpát-Egyesület (Kolozsvár) testvéries üdvözlétét, valamint Vértesi Károly válaszmányi tagnak Budapestről irt szíves üdvözlétét. — A közgyűlés az elnök beszédét nagy tetszéssel fogadta s az évkönyvben való közzétételét elhatározta (lásd a jelen füzetben); az üdvözléseket pedig köszönettel tudomásul vette.

2. Trencsény Károly titkár beszámolt a társulat 1910. évi működéséről. — A közgyűlés a titkár jelentését tudomásul vette. (L. a jelen füzetben.)

3. Gubitza Kálmán muzeumőr részletes jelentést terjesztett elő a muzeum 1910. évi állapotáról, az egyes gyűjtemények gyarapodásáról, névszerint felsorolva mindazokat, akik muzeumunkat adományaikkal gazdagították. — A közgyűlés a muzeumőr jelentését tudomásul vette s az évkönyvben való közzétételét kimondotta.

4. Fölolvastatván a számadások és a pénztár megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése — a közgyűlés az 1910. évi számadásokat jóváhagyta s Buday Gerő pénztárosnak a fölmentvényt megadta.

5. Buday Gerő pénztáros előterjesztette az 1911. évre

megállapított s a választmány által jóváhagyott évi költségvetést. — A közgyűlés elfogadta.

6. Az 1911. évre a számadások és a pénztár megvizsgálására a közgyűlés ismét Gräff Nikáz, id. Mihályi János és Raisz Lajos társulati tagokat küldte ki.

7. Gubitza Kálmán muzeumőr *A bodrog-szigeti pálos-kolostor építészeti emlékei* címen fölolvasást tartott, s érdekes előadását alaprajzzal, képekkel és leletek bemutatásával szemléltette. — A közgyűlés a fölolvasást nagy tetszéssel fogadta, s az elnök szíves köszönetet mondott az előadónak. (A dolgozatot lásd a jelen füzetben.)

8. Az elnök előterjesztette Józsa Károly, titeli áll. polg. isk. igazgató írásos jelentkezését, melynek alapján őt a közgyűlés az 1911. évtől kezdve a társulat pártoló tagjának választotta.

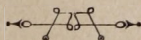
Ugyancsak az elnök előterjesztette, hogy a választmány Szemző Gyula elhunyt választmányi tag helyébe Zsoldos Benő, működő tagot ajánlja. — A közgyűlés Zsoldos Benőt választmányi tagnak megválasztotta.

9. A közgyűlési jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök id. Frey Imre és Rác Soma tagokat kérte föl.

10. Az elnök záró szavaival a közgyűlés véget ért.

Kmf.

Trencsény Károly,
titkár.

V e g y e s e k.

Sirversek a torzsai temetőből.

Az 1900-ik évek elején kutattam át a torzsai protestáns temetőt, melyben a most már diszes kripták és márványsirkövek mellett elszórtan és pusztulásnak indulva ott látjuk még a régi fejfákat is, melyeknek megörökítése nagyon kívánatos volna. Jelenleg azonban csupán a sirköveken található sirverseket közölhetem. (A temetkezésről már az Évkönyv XXI. évf. (1905.) I. f. 17. oldalán van szó.) Ezeket, sirkőről-sirkőre járva, jegyeztem le. A gyermek, anya, feleség és férj sirkövein más-más versezet olvasható. Több sirkövön ugyanaz a vers található és szerkesztőjük alkalmasint a lelkész, vagy tán a kántor lehetett. Mindamellett feljegyzésre méltók.

Elhalt szülők sirján :

1. Oh weinet nicht, wir sind Euch nicht gestorben,
Ein ewig, selig Leben ging uns auf.
Oh seht Ihr ihn, den Kranz, den wir erworben,
Es hemmte gleich sich Euerer Trauerlauf.
Hier wohnt der Friede, leuchtet ewiges Licht,
Oh weinet nicht!
2. Gute Eltern: Hier an uns'rer Grabesstelle,
Wo so manche Träne unser Auge trübt,
Gibt der Glaube Trost für unsre Seele,
Dass es jenseits keinen Todt mehr gibt.

Gyermekek sirján :

3. Hier liebe Eltern, Geschwister! Gute Nacht!
Mein Lebenslauf ist nun vollbracht.

Ich kehrt ein in's Himmelreich,
Und bin den lieben Engeln gleich.

4. Dem Vater und der Mutter mein,
War ich ein liebes Töchterlein;
Gott aber, dem ich lieber war,
Er nahm mich auf zur Engelschar.

Elhalt férj sirján :

5. Hier in diesem Gottesgarten,
Will ich mein Weib und Kind erwarten.
6. Liebe Gattin, gute Nacht!
Ich will schau'n, was Gott im Himmel macht.

Egy katona sirján :

7. Geschmückt mit ehrenvollen Wunden,
Hat hier ein Held sein Grab gefunden.

Általánosak :

8. Selig sind die, die dem Herrn Sterben!
9. Gott führt ein, Gott führt aus
Im Gottes schönen Vaterhaus.
10. Lebe wohl! bis du in jenem Leben
Uns auf ewig wirst zurückgegeben!
11. Ruhe sanft hier in der Stille,
Denn es war Gottes Wille!
12. Kein Sterbender ist zu beklagen,
Die Überlebenden müssen's tragen.

Az ujabban épített kripták sírköveiről :

13. Sanft ruh' an diesem Stein
Dein Kleid der Sterblichkeit.
Und ewig freue sich die Seel' der Ewigkeit!
Jetzt trauern wir um dich
Und segnen deine Gruft.

Einst jauchzen wir mit dir
Wann Gatt uns zu sich ruft.

15. So ruhe sanft in kühler Erden,
Bis wir uns wieder sehen werden.
Ruhe sanft in dieser Gruft
Bis Gott uns einst zusammenruft.
Ruhe sanft in Gottes Namen
Bis wir zu dir kommen: Amen!

Egy teljes felirat:

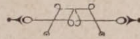
Hier
ruhet in Gotteshaus
Peter Sahn.
Starb in seinem
46. Lebensjahre
am 20. September
im Jahre 1886.
Und Enkelkind
Karolina Sahn.
Ruhet sanft
in der Stille,
Denn es war
Gottes Wille.
Friede ihrer
Asche!

I M A K.

1. Jesus in meinem Herzen,
Christus in meinem Sinn,
In Gottes Namen schlóf ich in. Amen!
2. Ich bin noch klein,
Mein Herzchen ist rein;
Soll niemand drin wohnen,
Als Jesus allein. Amen!

3. Guter Vater in Himmel du,
Meine Aiglein falle' zu.
Ich will mich in mei' Bettche' lé'n.
Gib mir nur deinen Segen.
Lieber Gott das bitt ich dich,
Bleib bei mir, hab Acht auf mich!
Jetzt geh' ich in mein Kämmerlein,
Und schliesse meine Äugelein. Amen!

Közli: Hajnal Ignác.

A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat
tagjainak névsora az 1911. évre.

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
Tiszteletbeli tagok:			
1	Dr. Fraknoi Vilmos cz. püspök, a Muzeumok és Könyvtárak orsz. Főfelügyelője	Budapest	1898
2	Dr. Hampel József tud. egyetemi tanár	Budapest	1898
3	Iványi István nyug. főgimn. tanár	Szabadka	1884
4	Schmausz Endre nyug. főispán	Apatin	1884
5	Dr. Szentkláray Jenő kanonok	Temesvár	1888
6	Dr. Wlassits Gyula	Budapest	1898
Alapító tagok:			
1	Apatin község közönsége 100 K	Apatin	1903
2	Bács Bodrog vármegye közönsége 200 "	Zombor	1898
3	Balla Pál ügyvéd † 100 "	Ujvidék	1885
4	Bende Imre püspök † 100 "	Nyitra	1899
5	Bácsszentiván község közönsége 100 "	Bácsszentiván	1903
6	Dr. Boromisza Tibor kanonok 100 "	Kalocsa	1896
7	Baja város közönsége 100 "	Baja	1900
8	Ifj. Chottek Rezső gr. nagybirt. 100 "	Ófutak	1892
9	Császká György érsek † 200 "	Kalocsa	1899
10	Csurog község közönsége 100 "	Csurog	1899
11	Dungyerszky István nagybirt. 100 "	Szenttamás	1899
12	Dungyerszky Lázár nagybirt. 200 "	Szenttamás	1899
13	Fejér Gyula apát plébános 100 "	Zombor	1899
14	Fernbach Antal nagybirtokos † 100 "	Zombor	1899
15	Fernbach János nagybirtokos 100 "	Felsőroglaticza	1899
16	Fernbach Károly főispán 100 "	Zombor	1903
17	Fernbach Lajos nagybirtokos † 100 "	Temerin	1899
18	Gferer Miklós nagyvállalkozó 160 "	Budapest	1899
19	Grossman Vilmos nagyvállalkozó 100 "	Budapest	1899
20	Kula község közönsége 100 "	Kula	1899

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
21	Latinovits Albin es. kir. kamarás † 100 K	Grác	1899
22	Latinovits Géza nagybirtokos 100 „	Borsód	1905
23	Magyar Építő reszvénytársaság 100 „	Budapest	1902
24	Matkovits Béla nagybirtokos 100 „	Temerin	1903
25	Mohol község közönsége 150 „	Mohol	1899
26	Magyarkanizsa község közönsége 100 „	Magyarkanizsa	1899
27	Nagy Béla pléb., szentszéki ülnök 100 „	Monostorszeg	1899
28	Pilaszanovits József nagybirtokos 100 „	Felsőroglaticza	1899
29	Pucher József nagybirtokos 100 „	Budapest	1899
30	Báró Rédl Béla nagybirtokos † 100 „	Kelebia	1899
31	Szabadka sz. kir. város közöns. 100 „	Szabadka	1900
32	Szemző Gyula nagybirtokos † 100 „	Zombor	1899
33	Szemző László nagybirtokos 200 „	Budapest	1899
34	Szilberek község közönsége 100 „	Szilberek	1903
35	Gr. Teleky József nagybirtokos 100 „	Tétetlen	1899
36	Ujvidék sz. kir. város közönsége 100 „	Ujvidék	1899
37	Dr. Vojnits István báró 100 „	Szabadka	1902
38	Vojuits Simon nagybirtokos 100 „	Zobnaticza	1899
39	Zenta város közönsége 100 „	Zenta	1899
40	Gr. Zichy Nep. János nagybirt. 200 „	Topolya	1885
41	Zombori Takarékpénztár 200 „	Zombor	1898
42	Zombor sz. kir. város közönsége 100 „	Zombor	1898
43	Zsablya község közönsége 100 „	Zsablya	1899
44	Sajkásgyörgye község közönsége 100 „	Sajkásgyörgye	1905
Működő tagok:			
1	Bayer József főgimn. tanár	Budapest	1900
2	Bázler István plébános	Szilágyi	1900
3	Bellosics Bálint tanító kép. i. tanár	Baja	1905
4	Buday Gerő áll. főgimn. r. k. hittanár	Zombor	1898
5	Bibó Bige György közs. főgimn. tanár	Szabadka	1900
6	Cziráky Gyula lelkész	Topolya	1898
7	Csetri Károly m. kir. áll. főgimn. tanár	Zombor	1900
8	Dömötör Pál kir. ítélő-táblai bíró	Zombor	1897
9	Erdélyi Gyula főjegyző	Baja	1887
10	Evetovits János plébános	Bács	1898
11	Ifj. Frey Imre dr.	Zombor	1911
12	Id. Frankl István ny. kir. főgimn. igazg.	Szabadka	1884
13	Gergurov Milán ny. városi főmérnök	Zombor	1895
14	Gohl Ödön nemzeti muzeumi tisztviselő	Budapest	1895
15	Gozsdu Elek kir. főügyész	Temesvár	1901

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
16	Gräff Nikáz nyug. kir. tanfelügyelő	Zombor	1884
17	Greiner Endre tanító	Kishegyes	1907
18	Gubitzka Kálmán igazgató tanító	Monostorszeg	1899
19	Hajnal Ignác tanító	Csacza	1887
20	Kozma László ügyvéd	Zombor	1884
21	Kubinyi Viktor plébános	Heves-Csány	1900
22	Kurucz Gyula segédtanfelügyelő	Szabadka	1898
23	Kuzmiák Sándor tanító	Bácskeresztur	1899
24	Id. Mihályi János ny. árvaszéki elnök	Zombor	1901
25	Rác Soma, áll. főgimnáziumi tanár	Zombor	1907
26	Robonyi Gyula államtitkár	Budapest	1905
27	Szalay Frigyes főispáni titkár	Baja	1900
28	Szász Ferenc, főgimn. tanár	Apatin	1911
29	Dr. Thim József járásorvos	Ujverbász	1890
30	Trencsény Károly felső keresk. isk. tanár	Zombor	1900
31	Weigang János polgári iskolai igazgató	Apatin	1900
32	Závodszy Levente áll. főgimn. tanár	Budapest	1905
33	Zsák J. Adolf	Róma	1900
34	Zsoldos Benő, kir. törvényszéki albiró	Zombor	1907
Pártoló tagok :			
1	Ada község közönsége	Ada	1899
2	Dr. Alföldy Arpád h. polgármester	Zombor	1911
3	Alföldy Géza jegyző	Mélykut	1899
4	Állami tanítóképző-intézet	Baja	1887
5	Augsberger József áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
6	Bácsalmás község közönsége	Bácsalmás	1899
7	Bácskeresztur község közönsége	Bácskeresztur	1899
8	Bárczi Iván pénzügyigazgatóhelyettes	Zombor	1907
9	Dr. Baloghy Ernő országgy. képviselő	Zombor	1899
10	Barakovits Lajos gyógyszerész	Szenttamás	1899
11	Baumann Antal polg. isk. igazgató	Zombor	1911
12	Bárany Zsigmond kereskedő	Zombor	1902
13	Bedő Albert országgyűlési képviselő	Budapest	1899
14	Begecs község közönsége	Begecs	1892
15	Berzenkovits Paula polg. isk. tanítónő	Obecse	1911
16	Bezdan község közönsége	Bezdan	1894
17	Béreg község	Béreg	1907
18	Boromisza János ügyvéd	Zenta	1884
19	Borsay Jenő s. jegyző	Bátmonostor	1903
20	Borsód község közönsége	Borsód	1899

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
21	Bosnyák János ny. jegyző	Bezdan	1899
22	Brezsovszky Vazul jegyző	Begecs	1902
23	Bácskertes község közönsége	Bácskertes	1902
24	Boldogasszonyfalva község közönsége	Boldogasszonyfalva	1899
25	Gróf. Chottek uradalmának igazgatósága	Futak	1898
26	Csapka Teréz áll. el. isk. tanítónő	Baja	1911
27	Csantavér község közönsége	Csantavér	1900
28	Csapkovita György uradalmi számtartó	Sofronya-Ötvenes	1907
29	Csávoly község közönsége	Csávoly	1899
30	Cservenka község közönsége	Cservenka	1899
31	Csonoplya község közönsége	Csonoplya	1899
32	Dr. Czirfusz Dezső orvos	San Remo	1900
33	Doroszló község közönsége	Doroszló	1902
34	Dr. Duchon János orvos	Zombor	1902
36	Dudás Andor városi tanácsos	Zenta	1899
36	Dudás Lajos nyug. polgármester	Zenta	1884
37	Dunagálos község közönsége	Dunagálos	1902
38	Eggert János jegyző	Kunbaja	1899
39	Engisch Frigyes ev. ref. lelkész	Szeghegy	1900
40	Ertl István földbirtokos	Bács	1907
41	Evinger Kálmán jegyző	Sajkásgyörgye	1902
42	Falcione Lajos nagybirtokos	Zombor	1899
43	Dr. Falcione Nándor-takarékp. ig.	Zombor	1899
44	Faragó János kir. tanfelügyelő	Zombor	1910
45	Dr. Feles Adolf orvos	Zombor	1902
46	Felső kereskedelmi iskola	Zombor	1908
47	Felsőszentiván község közönsége	Felsőszentiván	1899
48	Fernbach Bálint nagybirtokos	Zombor	1899
49	Fernbach József nagybirtokos	Budapest	1899
50	Főgimnázium	Ujverbász	1907
51	Főgimnáziumi könyvtár	Zenta	1897
52	Főgimnáziumi könyvtár	Zombor	1898
53	Fehér László s. jegyző	Béreg	1907
54	Dr. Földes Simon orvos	Zsablya	1884
55	Frey Imre ékszerész	Zombor	1899
56	Gádor község közönsége	Gádor	1899
57	Gärtner Sándor plébános	Katymár	1899
58	Gebauer Ernő gyógyszerész	Bács	1907
59	Georgievits Avram földbirtokos	Szenttamás	1899
60	Gombos község közönsége	Gombos	1902
61	Gör. kel. szerb főgimnáziumi könyvtár	Ujvidék	1898
62	Gräber Ferencz földbirtokos	Szond	1902

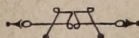
Folyó sz.	A társulati tag neve és lakása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
63	Grüner Gyula áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
64	Dr. Grüner Samu ügyvéd	Zombor	1884
65	Gurka Márton áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
66	Hauke Imre polgármester	Zombor	1899
67	Haverda Mátyás ny. főgimn. igazgató	Szabadka	1884
68	Dr. Hegedűs Aladár polgármester	Baja	1899
69	Hinger Péter r. k. plébános	Kunbaja	1899
70	Dr. Hoffmann Károly kanonok	Kalocsa	1899
71	Dr. Holländer Adolf orvos	Jánoshalma	1884
72	Horn Ádám áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
73	Horthy István cs. és kir. buszárszázados	Bécs	1899
74	Horthy Istvánné urnő	Bécs	1899
75	Horváth Dezső polg. isk. tanító	Zombor	1911
76	Dr. Huber József orvos	Zombor	1906
77	Ivanits Izidor jegyző	Szenttamás	1899
78	Jánoshalmi olvasóköri	Jánoshalma	1884
79	Janovich Gyula kincstári ügyész	Zombor	1901
80	Józsa Károly polg. isk. igaztó	Titel	1911
81	Justh Ferencz országgyűlési képviselő	Tót-Próna	1899
82	Kádár Antal áll. isk. ig. tanító	Osóvé	1911
83	Karácson Gyula kir. tanácsos, ny. alispán	Zombor	1884
84	Kármán József ref. lelkész	Ujverbász	1884
85	Káty község közönsége	Káty	1900
86	Kellner János áll. el. isk. igazgató	Baja	1911
87	Kiss Gyula jegyző	Overbász	1898
88	Kiszács község közönsége	Kiszács	1902
89	Kleiber Adolf r. k. esperes plébános	Hajós	1887
90	Kleiner József áll. el. isk. igazgató	Apatin	1911
91	Kohler Antal áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
92	Kobuth Mibály áll. isk. igazgató	Kiskér	1911
93	Kovács Ferencz r. k. plébános	Obecse	1898
94	Kovács Pál ügyvéd	Zenta	1899
95	Kozma Dezső jegyző	Bácsfeketehegy	1907
96	Knézy Péter plébános	Doroszló	1900
97	Kovalszky Lajos ny. gym. igazgató	Ujverbász	1884
98	Kuczora község közönsége	Kuczora	1899
99	Kölpény község közönsége	Kölpény	1902
100	Kunbaja község közönsége	Kunbaja	1899
101	Kürtessy Rezső áll. polg. isk. igazgató	Topolya	1911
102	Kirschbaum Lajos r. k. plébános	Titel	1900
103	Lallosevits Jakab nagybirtokos	Zombor	1899
104	Latinovits János ügyvéd	Baja	1899

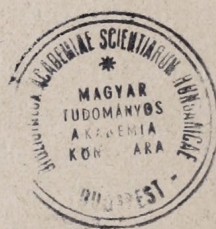
Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
105	Latinovits Frigyes nagybirtokos	Visegrád	1899
106	Latinovits Pál nagybirtokos	Borsód	1899
107	Lederer Gusztáv kir. ítélőtáblai bíró	Kula	1899
108	Dr. Lőrincz Mihály orvos	Szenttamás	1899
109	Lówy Vilmos kereskedő	Zombor	1902
110	Macskovits Maria isk. tanítónő	Obecse	1911
111	Magyar Olvasókör	Zombor	1897
112	Makk Géza tanító	Herczegszántó	1907
113	Manojlovits L. Sztován földbirtokos	Szenttamás	1899
114	Mátételke község közönsége	Mátételke	1899
115	Mayer István kereskedő	Zombor	1899
116	Medveczky Miklós gyógyszerész	Nagymaros, Hont m.	1907
117	Mélykut község közönsége	Mélykut	1899
118	Martonos község közönsége	Martonos	1899
119	Milla Antal áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
120	Dr. Molnár Károly agrár tak. igazgató	Zombor	1899
121	Monostorszeg község közönsége	Monostorszeg	1902
122	Mozsor község közönsége	Mozeor	1900
123	Nemesmilitics község közönsége	Nemesmilitics	1899
124	Nemzeti Kaszinó	Szabadka	1884
125	Neszmirák Mátyás jegyző	Orszállás	1899
126	Nikolics Izidor főszolgabíró	Újvidék	1899
127	Nikolics Zsigmond áll. igazgató tanító	Sajkáslak	1911
128	Novota István áll. el. isk. t. igazgató	Baja	1911
129	Kossuthfalva község közönsége.	Kossuthfalva	1888
130	Ópalánka község közönsége	Ópaiánka	1899
131	Ósrové község közönsége	Ósrové	1902
132	Ófutak község közönsége	Ófutak	1902
133	Ókér község közönsége	Ókér	1902
134	Oswald István áll. el. isk. tanító	Baja	1911
135	Ószivác község közönsége	Ószivác	1899
136	Óverbász község közönsége	Overbasz	1899
137	Pajor Jozefin áll. el. isk. tanítónő	Baja	1911
138	Paracetich Mihály nyug. tanító	Zombor	1904
139	Pataj Iza polg. isk. igazgatónő	Obecse	1911
140	Palánka község közönsége	Palánka	1899
141	Pártos Gyula műépítész	Budapest	1884
142	Dr. Pastrovits Iván ügyvéd	Zombor	1909
143	Dr. Pavlovits Momir orvos	Szenttamás	1899
144	Dr. Pertschy Ferencz nyug. főörzsorvos	Szentfűlöp	1999
145	Piros község közönsége	Piros	1902
146	Piukovich József nagybirtokos	Szabadka	1199

Folyó sz.	A társulati tag neve és lakása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
147	Pósfai János áll. isk. igazgató	Szilágyi	1911
148	Dr. Poór Béla ügyész	Zombor	1911
149	Dr. Radich Tihamér ügyvéd	Bezdán	1911
150	Raisz Lajos takarékpénztári főkönyvelő	Zombor	1898
151	Dr. Récey Ede ügyvéd	Kula	1899
152	Regőcze község közönsége	Regőcze	1899
153	Resch Béla felső keresk. isk. tanár	Szabadka	1907
154	Rozovits György áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
155	Sigmond Göntér jegyző	Ósóvé	1884
156	Schlachter Jenő áll. tanító	Borsa, Marmaros-m.	1908
157	Schwarz Agnes áll. ell. isk. tanítónő	Baja	1911
158	Szauerborn Károly földbirtokos	Zombor	1908
159	Szántó Izidor polg. isk. tanító	Zombor	1911
160	Széchenyi József földbirtokos	Zombor	1884
161	Dr. Széchenyi Tamas főszolgabíró	Zsabya	1899
162	Szedressy Károly jegyző	Felsőszentiván	1899
163	Szentiványi Gyula	Bács	1907
164	Szevera János főgimn. tanár	Ujverbász	1907
165	Szélíg Ferenc áll. el. isk. tanító	Baja	1911
166	Szikés Ignác	Bácsfeketehegy	1907
167	Szilbács község közönsége	Szilbács	1899
168	Szilágyi Mór ügyvéd	Zombor	1884
169	Szommer József jegyző	Bácsalmás	1899
170	Szondy Mátyás kir. ítélőtáblai bíró	Zombor	1900
171	Szond község közönsége	Szond	1902
172	Sztapár község közönsége	Sztapár	1902
173	Dr. Szucsics Sándor r. k. plébános	Csávoly	1899
174	Ifj. Szutrély Lipót takarékpénztári igazgató	Baja	1899
175	Szentfülöp község közönsége	Szentfülöp	1899
176	Tarczay Dezső főszolgabíró	Zombor	1900
177	Temerin község közönsége	Temerin	1902
178	Tipka Antal főgimnáziumi tanár	Szabadka	1884
179	Tiszaistvánfalva közönsége	Tiszaistvánfalva	1902
180	Tizsakálmánfalva közönsége	Tizsakálmánfalva	1900
181	Topolya község közönsége	Topolya	1899
182	Tomesányi Mária áll. el. isk. tanítónő	Baja	1911
183	Torzsa község közönsége	Torzsa	1900
184	Trilsam Márton áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
185	Tripolszky Béla jegyző	Bács	1890
186	Tumbász István r. k. plébános	Vajszka	1899
187	Turnovszky Rudolf r. k. plébános	Bácsordas	1899
188	Dr. Tóth Árvai Márk orvos	Kishegyes	1907

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
189	Tóth Sándor ref. lelkész	Bácsfeketehegy	1907
190	Ujfutak község közönsége	Ujfutak	1902
191	Ujhelyi Géza áll. el. isk. tanító	Baja	1911
192	Urszentiván község közönsége	Urszentiván	1902
193	Ujsóvé község közönsége	Ujsóvé	1902
194	Ujverbászi kaszinó egyesület	Ujverbász	1899
195	Vagner György jegyző	Ujverbász	1898
196	Dr. Valihora Ágoston kanonok	Kalocsa	1885
197	Valkó Ferenc kántortanító	Hercegszántó	1908
198	Városhy Károly jószágigazgató	Budapest, Lónyay-u. 11.	1902
199	Városi könyvtár	Zombor	1894
200	Vermes Béla nagybirtokos	Szabadka	1899
201	Vértesi Károly ügyvéd	Zombor	1903
202	Vojnits Dániel r. k. apát-plébános	Baja	1899
203	Ifj. Vojnits István főispán	Zombor	1899
204	Ifj. Vojnits István (Gábris fia) nagybirt.	Szabadka	1899
205	Vojnits József nagybirtokos	Szabadka	1898
206	Vuits György nagybirtokos	Zenta	1894
207	Vujevich Alajos takarékp. tisztviselő	Zombor	1894
208	Wahl Ignác áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
209	Wamoscher Andor	Kácsfalu	1908
210	Wamoscher Károly	Monostorszeg	1908
211	Weidinger Lajos kereskedő	Zombor	1898
212	Wissinger Richárd járási állatorvos	Hódság	1902
213	Zakó Milán ny. főispán	Budapest	1899
214	Dr. Zakó István közjegyző	Pancsova	1899
215	Zsigmond Gyula jegyző	Piros	1899
216	Zsupánszky Lyubomir ny. jegyző	Oszivác	1899

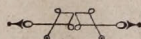
Tiszteletbeli tag	.	.	.	6.
Alapító tag	.	.	.	44.
Működő tag	.	.	.	34.
Pártoló tag	.	.	.	216.
Összesen	.	.	.	300.

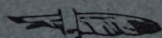
Az Évkönyv 1911. évi XXVIII. évf. I. és II. füzetének tartalma:

	Lap.
Kozma László elnök megnyitó beszéde a Bács-Bod- rog vármegyei Történelmi Társulat 1911. évi május 28.-iki közgyűlésén	3.
A bodrog-szigeti pálos kolostor építészeti emlékei. Irta Gubitza Kálmán. (Ábrákkal.)	11.
Hol feküdt Pandur község? Irta Bellosics Bálint. (Ábrákkal.)	26.
Kopunovits szenátor Szabadka város multjáról, 1820- ban. Közli Dudás Andor.	33.
Tárca: Egy Bács-Bodrog vármegyei táblabíró 1828-ban. Közli Dömötör Pál.	45.
Társulati ügyek :	
a) Titkári jelentés	51.
b) Muzeumőri jelentés	54.
c) Pénztári kimutatás az 1910. évről	59.
d) Költségvetés az 1911. évre	59.
e) Jegyzőkönyv	60.
Vegyesek: Sirversek a torzsai temetőből. Közli: Haj- nal Ignác	62.
A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat tag- jainak névsora az 1911. évre	66.

A

BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KAROLY,
TITKÁR.

XXVII. ÉVFOLYAM, III. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1911.

Tájékoztató.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1883-ban alakult azon czélból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történelem- és régiségkedvelő, férfi vagy nő, aki ez iránt szándékát az egyik elnöknél vagy a titkárnál írásban személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 6 korona tagsági díjat fizet. A kötelezettség három évre szól. A ki ennek leteltével kilépését a titkárnál írásban be nem jelenti, annak kötelezettsége további három évre is megmarad.

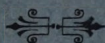
Működő tagok azok, kik **tettlegetesen** elősegítik a társulatot czélja elérésében, s felolvasásra illetőleg az Évkönyvben való közlésre munkálatokat küldenek be. A működő tagok tagsági díjat nem fizetnek.

Alapító tag az, a ki egyszersmindenkorra legalább 100 korona alapítvánnyal járul e társulat czéljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagja fel van jogosítva az őt megillető társulati címek használatására.

Kérjük t. tagtársainkat, hogy a társulatot, vagy az Évkönyvet illető bármely ügyben (hiányzó Évkönyv, hibás címzés, lakás- vagy névváltoztatás stb.) a titkárhoz fordulni szíveskedjenek.

Évkönyveinknek meglevő példányai évfolyamonként 6 koronájával megrendelhetők a titkárnál.

A társulat tisztikara:

Elnök: Kozma László Zombor.

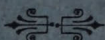
Alelnök: Latinovits Géza Budapest.

Titkár: Trencsény Károly Zombor.

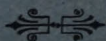
Ügyész: dr. Grüner Samu Zombor.

Múzeumőr: Gubitz Kálmán, Monostorszeg.

Pénztáros: Buday Gergely Zombor.

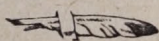

A társulat helyisége: Zombor, vármegyeház, II. emelet.

A

BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KAROLY,
TITKÁR.

XXVII. ÉVFOLYAM. III. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDAJÁBÓI
1911.

Bács-Bodrog vármegye régi levéltáráról.

— Irta: **Dudás Gyula.**¹⁾ —

A régi időben, nevezetesen a mohácsi vész (1526.) előtt mind Bács, mind Bodrog megyének volt valami iratgyűjteménye; ezek az iratok azonban a megyék akkori székhelyein levő bácsi és hájszentlőrinci káptalanok levéltáraival együtt elpusztultak. Mert bár Bács és Bodrog megyéknek, valamint a bácsi és szentlőrinci káptalanoknak számos eredeti oklevelét ismerjük, ezek nem az egykor létezett iratgyűjtemények maradványai, hanem a különféle felsőbb hatóságok s az ügyes-bajos felek részére kiadott bizonylatok vagy jelentések.

A megye ujjaszervezése (1698.) után a hivatalos akták ismét szaporodni kezdtek, de az 1703—1711.-ig tartott szabadságharc idején minden irat megsemmisült, sőt a megye királyilag adományozott új pecsétje is elveszett.²⁾ A Rákóczy-féle mozgalmak lezajlása után 1712.-től kezdve új életre kelt a vármegye s innen fogva a hivatalos iratokat Baján a szentferenczrendiek kolostorában őrizték, mert a megye székhelye akkoriban Baja és Bács között váltakozott.

Mária Terézia királyné 1752.-ben kelt u. n. főispáni utasítása a megyei iratok gondozását is sürgette, sőt a királyné 1772. évi jun. 19.-én a m. kir. helytartótanács utján felhívta az összes megyéket, hogy a levéltárak állapotáról jelentést tegyenek.

¹⁾ A néhai szerző utolsó dolgozataiból közli Dudás Andor.

²⁾ Bács B. megye. Monogr. II.

Bács megye ez idő tájban nagyban buzgólkodott a levéltár rendbentartásán s már 1769. évi ápr. 4.-én egy bizottságot küldött ki, hogy azt megvizsgálja. A bizottság, melynek elnöke Latinovits Péter alispán volt, május 16.-án jelentette, hogy a megyei iratokat a bajai ferenczrendiek klastromának egy szobájában rendben találta. Az iratok 1610.-től kezdődnek, a jegyzőkönyvek pedig 1712.-től. A levéltári anyag első registerét Tajnay Mihály 1730—1734. években mint jegyző készítette; a másik registert, mely 1730.-ig terjed, Péchy Ferenc jegyző csinálta, végül a harmadik Somsich Lázár jelenlegi jegyző munkája, aki az iratok rendezésével már 1765.-ig haladt. A jegyzőkönyvek nyolcz kötet könyvben foglaltatnak olykép, hogy az I. kötetben 1712—1720.-ig, a II.-ban 1724—1728.-ig, a III.-ban 1729—1730.-ig, a IV.-ben 1731—1738.-ig, az V.-ben 1739—1744.-ig, a VI.-ban 1745—1754.-ig, a VII.-ben 1755—1765.-ig, a VIII.-ban 1766—1769.-ig terjedő anyagot foglalják magukban. Az 1721—1723.-ig terjedő jegyzőkönyvek hiányoztak, egy IX.-ik könyvben azonban név- és tárgymutató foglaltatott.

Gr. Batthyány József érsek-főispán 1772. július 8.-án a levéltár ügyében jelentéstételre szólítván fel Lipkay Zsigmond megyei másodalispánt, ez ugyanazon évi aug. 21.-én tudatta a főispánnal a fentebbi bizottsági jelentésben foglaltakat s egyben szükségességét jelezte annak, hogy a levéltár részére külön helyiség építtessék, mert sem Baján, sem Bácsban nincs e célra megfelelő épület.

A megye főispánja szept. hó 22.-én irt fel a kir. helytartó-tanácsnak s elmondta mindazt, amit neki az alispán jelentett. Hozzátette még azt is, hogy a néhai Csupor Ádám alispánnál maradt megyei iratokat az örökösök annak halála után visszaadták s hogy a levéltár részére megfelelő helyiség fog építtetni.

Mivel a főispáni jelentés szerint egyes jegyzőkönyvek és iratok hiányoztak, a kir. helytartótanács 1774.-ben a

hiányzó iratok felkutatására utasította a megyét; tekintve azonban, hogy azok sehol felfalálhatók nem voltak, a főispán dec. hó 3.-án kelt felterjesztésében tudatta a helytartótanácsal, hogy az 1720—4. évi jegyzőkönyvek, valamint az 1650—1689., 1691—1695., 1701—6. és az 1709.-ik évi akták nyomtalanul elvesztek, az iratok lajstromozása azonban 1649.-től 1727.-ig már elkészült.¹⁾

A kir. helytartótanács a megye jelentését, ugylátszik, tudomásul vette, de azért a levéltár rendezésének ügye nem vétetett le a napirendről. Az alispán 1779. dec. 13.-án előterjesztést tett gr. Hadik András főispánnak arról, hogy a megye Baján a megyeháznál a levéltár részére 1455 frt költséggel külön helyiséget óhajt építeni s egyben a tervet és a költségvetést is megküldte. A főispán Bécsből 1780. jan. 7.-én közölte a megyével, hogy az építéshez hozzájárulását adja, de elrendeli, hogy a bajai levéltár új épületében csak a közgyűlési, továbbá a polgári és büntető perek iratai tartassanak, a többi iratok pedig a Bácsban levő irattárba vitessenek át megőrzés végett.

E közben a megye jegyzői hivatala állandóan foglalkozott a még nem regisztrált iratok rendezésével s mivel e korban még a levéltárnoki állás nem volt rendszeresítve s a jegyzőknek a Bácsban levő levéltárban is kellett dolgozniok, holott családjuk Baján lakott, 1780.-ban kérvényt nyújtott be a jegyzői kar, mely szerint eme rendkívüli munkálatért külön napidij engedélyezéseért esedezik.

Nem tudjuk, hogy a megye megadta-e a kért külön díjazást, de a kir. helytartótanács 1781. évi ápr. 17.-én már felhívta az alispánt, hogy a levéltár állapotáról tegyen ismét jelentést. A megye e rendeletre nem válaszolt, mire a helytartótanács Pozsonyból okt. 8.-án sürgetést küldött. Válaszolt-e

¹⁾ E dolgozat alapját képező iratok Bács megye levéltárában vannak. Az 1734.-ik évi főispáni jelentés azonban a megye levéltárában nincs meg s ezt az országos levéltárból Illésy János dr. közölte. (Lásd Századok 1903. évf. 734. l.)

e sürgetésre az alispán s mi volt a válasziratban, nem tudjuk, mert ennek nyomát nem találjuk az iratok közt. De a kir. helytartótanács 1785. évi ápr. 28.-án II. József császár meghagyásából újabb rendeletet küldött a megyéhez, melyben a levéltár kezelésére nézve részletes utasításokat ad. Nevezetesen elrendeli, hogy: 1. a levéltár iratainak még fel nem dolgozott része alkalmas és esküt tett egyének által regisztráltassék és a megye főjegyzőjének őrizetére felelősség mellett adassék át; 2. a nemes családokról külön jegyzék készítettessék és, azt a megyei tisztikar aláírásával és a megye pecsétjével erősítse meg s a levéltárban őrizték; 3. a megyei közgyűlési jegyzőkönyvek bekötve, lapszámozva, selyem zsinórral átfűzve s a zsinór végén lepecsételve őriztessenek; 4. a jegyzőkönyvekben javítani csak a megye újabb határozata alapján szabad; 5. az iratok, melyek egy-egy közgyűlés tárgysorozatához tartoznak, egybegyűjtendők; 6. a törvénykezési ügyekben az iratok csak kivonatosan véteszenek a jegyzőkönyvbe; 7. az iratok évről-évre egybegyűjtessenek s az év végén a jegyzőkönyv lezárassék; 8. a részleges (rendkívüli) gyűlések irataiból azok, amelyek fontosabbak, a rendes közgyűlésen is előadatván, csak itt csoportosítandók.

A kir. helytartótanács 1785. évi május 14.-én emlékeztette a vármegyét a fentebbi rendeletre, Bachó János kir. biztos, főispáni helytartó pedig ugyanezen évi szept. 1.-én Lugoson kelt átiratával tüzetes jelentést kért a levéltár állapotáról.

Eme felhívásnak a megye, ugylátszik, csak későbbben tett eleget, mert 1787. febr. 5.-én egy bizottság jegyzőkönyvet vett fel a levéltár állapotáról s hivatkozik a főispáni helytartó rendeletére. A bizottság megállapította, hogy a levéltár rendezésével Kászonyi Ferenc (ekkor már nyugalmazott) főjegyző, továbbá Adámovits Antal aljegyző foglalkoztak s hogy a jegyzőkönyvek 1712—1786.-ig rendben megvoltak

18 kötetben, az iratok pedig olykép voltak elhelyezve, hogy az 1610, 1649, 1675, 1690, 1696. 1697—1699. évi iratok egy külön kötegben, az 1700, 1701, 1703, 1704, 1707, 1708, 1712—1715. évi iratok egy másik külön kötegben, végül a többi iratok 1716—1786.-ig évek szerint egy-egy kötegben foglaltattak.

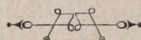
A közbejött háborus idők és politikai válságok következtében megyei levéltárügyünk háttérbe szorult s hosszú időn át nem is hallunk arról, hogy ez ügyben valami újabb rendelet érkezett, avagy valami különös intézkedés történt volna. A bajai levéltári szoba bizonyára kellő időben elkészült, midőn pedig Zomborban a jelenlegi megyeház 1808-ban felépült, az összes iratok megfelelő elhelyezést nyertek.

A levéltár kezelésével ez időben még mindig egyik aljegyző volt megbizva, mert a levéltárnoki állás még nem létezett. A kir. helytartótanács csak 1837. nov. 10.-én kelt rendeletével hívta fel a vármegye hatóságát, mondana véleményt a megyében akkoriban működött kir. biztosság ama javaslatára nézve, mely szerint a jegyzői tisztség a levéltárnoktól különválasztassék. A megye 1838. márc. 5.-én a külön levéltárnoki állás szervezése mellett nyilatkozott, felterjesztésében azt mondván: „hogy mivel a levéltárnok a levéltárban levő iratokat a maga címje alatt adhatja ki, azért az, hogy egyszersmind jegyzői címet viseljen, szükségtelen legyen“. Így jött létre azután a megyei külön levéltárnoki állás, melynek első viselője 1839-ben Karácsonyi Lipót lett.

Innen kezdve a levéltár rendszeres kezelés alá került és szépen gyarapodott nemcsak iratokkal, hanem az időközben kiadott törvényekkel, országgyűlési naplókcal és egyéb könyvekkel is mindaddig, mignem a szabadságharc idején az ismeretes nagy katasztrófa nem érte. Zombor városát ugyanis 1849. évi febr. 11.-én az osztrák-szerb hadak elfoglalván, a megye börtöneiből kiszabadított rabok a megyei levéltár iratait részben elégették és széttépték, részben pedig

az utcára szórták, minek következtében mind a jegyzőkönyvek, mind az akták nagyrésze elpusztult.

Mivel időközönként a megye levéltáráról különféle kimutatások készültek, e soraink befejezéséül felemlítjük, hogy míg az 1772. évi kimutatás szerint a levéltár iratai az 1649-ik évvel kezdődtek, addig az 1880. évi m. kir. belügyminiszteri jelentés szerint Bácsmegye levéltárában a legrégibb okmány csak 1726-ból való. Ezek az adatok azonban az újabb kutatások szerint téveseknek bizonyultak, mert a levéltár legrégibb okmánya tudvalevőleg 1561-ből származik,¹⁾ míg az összefüggő iratok sorozata az 1712. évvel kezdődik. A közgyűlési jegyzőkönyvek szintén 1712.-től vannak meg, közben-közben azonban óriási hézagok mutatkoznak, amennyiben az 1712—1848-ig terjedő időből összesen 93 évi jegyzőkönyvek teljesen veszendőbe mentek.

A Buday-család nemességéről.

A Buday-család 1653. dec. 18.-án nyert nemesi levelet III. Ferdinánd királytól. Az eredeti oklevél 1813-ban még meg volt Buday Ferenc birtokában, aki Szegeden a hajós tisztség adjunctusa volt. Az 1813.-i szegedi „nagy égés” alkalmával azonban, amikor lakása mindenestül porrá égett, a nemesi levél is elpusztult. Buday Ferenc, már mint bajai kir. sóhivatali perceptor, később lépéseket tett Csongrád vármegyénél, hogy nemesi levelének elégszerű bizonylatokat nyerjen. Az eskü alatt kihallgatott tanúk vallomását a Szegeden 1826. okt. 5.-én tartott közgyűlésen jegyzőkönyvbe foglalták, majd az 1828. dec. 15.-i közgyűlésen az ügyről hiteles bizonyáglevelet állított ki Buday Ferencnek Csongrád vármegye. Ennek hitelességét megerősítette Baján, 1829.

¹⁾ A levéltár legrégibb eredeti okmánya Török-Musztafa János kettős adomány-megerősítő levele 1552, illetőleg 1565-ből. Ismertette Rácz Soma az Evkönyv 1909. IV. füzetében.

jan. 17.-én Rigyiczai Kovács József, Bács vármegye főbirája, s Almási Rudics Máté, esküdt. 1834. okt. 23.-án aztán napfényre került az elveszett nemesi levél hiteles másolata az egri káptalan levéltárából. Tudvalevő, hogy a káptalanok, mint hiteles helyek, a kérelmezők óhajára hiteles másolatot vettek a fontosabb okmányokról, hogy azok minden esetre megőriztessenek. A Buday-család is így helyezte el nemesi levelének hiteles másolatát az egri káptalan levéltárában. Ennek hitelességét megerősítette Baján, 1834. Szt. András hava 12. napján Nemes Militicsi Czintula János, Bács-Bodrog vármegye főszolgabirája és Sándor György vármegyei esküdt. Az ügy további folyamata ismeretlen.

Az elmondottakat tanusítják az alábbi okmány-kiadvések.

Végül megemlítem, hogy Buday József, volt zombori kir. adófelügyelő, nyugalomba vonulása alkalmával, 1888-ban, királyi kitüntetésképen újból nemességet nyert. Így értendő, a mit Dudás Gyula: A bácskai nemes családok c. dolgozatában mond: „A nemességet nyerte B. József volt zombori kir. adófelügyelő 1888-ban.“ (Évkönyv: 1893. évf. 154. l.)

* * *

I. A nemesi levél elézéséről szóló bizonylatok.

Copia Nro 1277.

Mi Csongrád Vármegye Egyházi Feő Rendeinek, Ország Zászlóssainak, Nagyjainak, és Nemesseinek Közönsége adjuk tudtára e' jelenvaló Levelünknek rendeiben mindenknek, a kiknek illik: hogy minek utánna ditsősségesen Országló Kegyelmes Koronás Fejedelmünknek szolgálattját, a' Köz Jót, és ezen Vármeegye egyéb dolgait érdeklő tárgyoknak folytatások végett a' mai alól meg iratott napon, s Helyen egyben gyülekezvén,

Közönséges Gyűlést tartottunk volna: akkoron Buday Ferencz most a Bajai Királyi Sós Hivatalnál Perceptor illendő folyamodással járulván elünkbe, arra kért minket; hogy Nemesi állapotjában kihalgatott, és folyó Esztendő Szent András hava 19-én Hold Mező Vásárhelyen tartott Kiss Gyűlésünkből e végre ki rendelt Küldöttségünk által meg hiteltetett Tanúkból Vallásairól Szokott Bizonyítványt ki adatni mélytőztatnánk.

Kinek is igasságos Kérésére hajolván a bemutatott Tanú vallásokat azoknak meghitelesítésekről tett Jelen-téssel egyetemben ide által irattuk következő rendel:

Nos N. N. Judex, Consul, et Senatus Liberae Regiaeque Civitatis Stegediensis Memoriae Commendamus tenore praesentium Significantes quibus expedit universis: quod posteaquam Nos annos, die, mense, locove, ab infra notatis pro pertractandis, et concludendis tutiorem Civitatis hujus Statum, ac permansionem tangentibus, et concernentibus rebus, atque negotiis in Domo nostra Praetorea una convenissemus, insimulque fuisset constituti eotem exhibita, et praesentata sit nobis Relatio tenoris sequentis:

Alább irottak Nemes, Nemzetes és Vitézlő Kiss József Urnak Szabad Királyi Szeged városa Polgár Mesterének, és Surrogatus Birájának Tettes Nemes, és Nemzetes s Vitézlő Buday Ferencz Urnak Bajai Császári, Királyi Sós Perceptornak részére ki adatott Birói Petsettye mellett az iránt, hogy t. i. ezen tisztelt Urnak Ősei által jelessen 1653-ik Esztendő Karátson Hava 18-án nehaj ditsőségesen országlott 3-ik Ferdinand Romai Császár, és Magyar Királytól nyert Nemes levél miképp enyésztetett el? teendő vizsgálatra kiküldetve lévén, alázatosan jelentjük: hogy mi e részben több urakat nevezetesen a mint 1. alól elő mutattik: Baraty Antal Császári Királyi

Makai Só Ellenest, Schneiter Farkas helybeli Perceptoralis Adjunctust, Kovács István Szál Mestert, és Begovtsevic Jacob Császári Királyi Sós Hajók késérőjét meghalgattuk, és ezeknek vallásaikból világoságra hozattott, hogy a tisztelt Buday urat és Familiáját érdeklő Nemesi Levél, mellyet ezen Urak az 1813-dik Esztendei Szegedi nagy égés előtt azon tisztelt Urnál, mint akkoriban itt a Hajós Tisztség Adjunctussánál láttak, és még felőle arról is emlékeznek, hogy Pergamenre vala írva és függő Petsettel megerősítve minden bizonnyal a mondott 1813-ik Esztendei nagy égéskor égett el, mert akkoriban a többszer tisztelt Buday urnak Lakásán a padlat is beégvén a Puszta falaknál egyéb nem maradt, és még az értzek is össze olvadva találtattak.

Mellyekről is tisztelt Buday Ur Bizonyítványt nyehessen teszszük a Tekéntetes Tanátsnak jelen alázatos Jelentésünket — Szegeden 5-ik Octoberben 1826. Aigner Jósef m. k. Surr. Kapitány Szluha Ferencz m. k. Első vice Notarius.

Alább irottak ezennel Tiszti hitünkre valljuk és bizonyétjuk, hogy Tekintetes Buday Ferencz, mostani Bajai Császári, Királyi Sós Perceptor Urnak Nemesi Levelét (Armales) melly még harmadik Ferdinánd Romai és Magyar Király által adatatott ki, és a melly Pargamenre lévén írva függő Petséttel meg erősítettett akkoriban, mikor ezen tisztel Ur Szegeden lakozott testi szemeinkkel láttuk, és én Baráty Antal még azt le is másoltam, én pedig Begovssevics Jakab tudom jól, hogy ezen tisztelt Urnak Háza 1813-ik Esztendőben, az akkori nagy tűzben meg égvén, mivel a négy pusztá falakon kívül egyéb nem maradt, és a padlatok beégvén még az ércz félék is öszve olvadtak a' szobákban, a' Nemesi Lével is a' mint gondolom is nagyon könnyen hihető el égett. Szegeden 1826-ik Esztendei october 4-én Baraty

Antal m. k. Királyi Só Ellenés Makórol. Begovssevics
Jakab m. k. Királyi Sós Hajók Késérője (L. S.) Hogy
ezen fentnevezett vallást igaznak tartjuk, és magunk
saját írásával erősítjük. Sign. dd ut supra (L. S.)
Schneiter Farkas m. k. Királyi Fő Só hivatalnak Ad-
junctussa (L. S.) Kovács István m. k. Királyi Szál mester.
Coram nobis Josepho Kiss m. p. consule, et Judice
Surrogato — Josepho Aigner m. p. S. Capitaneo.

Super qualismodi relatione taliter, ut promissum
est exhibita, et huc praesentibus Litteris nostris de
verbo ad verbum sine diminutione, et augmento aliquali
inserto hasce litteras nostras Testimoniales Authentico
Civitatis nostro Sigillo Munitas extradandas esse duximus,
et concedendas. E Sessione nostra Magistratuali Szegedini
die 5-a octobris 1826 celebrata (L. S.) Extra datum per
Franciscum Szluha m. p. attacto Civitatis primarium
vice Notarium.

1828-dik Esztendői Karátson Hava 1-ső napján
Szabad Királyi Szeged városában ezen Tekintetes Nemes
Csongrád Vármegyébe Vásárhelyen tartatott Kiss Gyűlés
Jegyző Könyve 1163-ik számú kegyes végzése folytában
Buday Ferencz Bajai Császári, Királyi Só hivatal Per-
ceptorának Kérésére Nemessége Tárgyában elő allított
Tanuk meghiteltetésére ki lévén küldve a fentebbi
napon össze ülven előttünk Baráty Antal, Schneiter
Farkas, Kovács István Tanu vallásaikat hit letétellel
meg erősítették, Begovssevics Jakab távol léte miatt
meg nem hiteltethetett. Költ mint fellyebb. Jegyzette
Temesváry István m. k. T. N. Csongrád vármegye B. all
Jegyzője (P. H.) Horgosi Karász Benjamin T. N. Csongrád
vármegye Surrog. All Ispánja (P. H.) Kraller Miklós
m. k. Tettes Nemes Csongrád vármegye Tábla Birája
(P. H.) Valy András m. k. Szolga Biró. (P. H.) Temes-
váry Antal m. k. Esküt. (P. H.)

Az itt következő vallomás német eredetiből magyarra fordítva így szól:

Előterjesztett megkeresésre ezennel teljes igazsággal tanusítjuk, hogy a folyó hó elsején az itteni felsővárosban kitörtt és a heves vihar miatt erősen pusztító tűzvész alkalmával az itteni királyi Só szállító hivatal ellenőrző adjunctusa Buday Ferenc ur abban az időben mikor a tűz már a Tisza mindkét partján elterjedt az itteni Kamarai hajók megmentését annyira kötelességének tartotta, hogy saját házi butorainak figyelembe nem vételével csupán csak parancsa alatt álló hajó legénység célszerű elhelyezésével volt elfoglalva és a hajó építő helyet a Tiszán túl előbb el nem hagyta míg az összes itt lévő tiz kamarai hajót a hid alatt le nem bocsátotta és a veszedelem helyétől el nem távolította, mely alkalmmal azonban az említett ellenőr ur saját tulajdonának megmentésére már csak akkor érkezett szállására, mikor az már egészen lángokban állott és a saját valamint a családja holmija csaknem egészen azoknak zsákmányává lett. (P. H.) A királyi fő Sőhivatal által Szeged 1813 jun. 4-én. Mayerhoffer I. s. k. helyettes Pénztáros. Povazanecz Jo. s. k. helyettes Ellenőr (P. H.)

1828. Esztendő Karatson Hava 1-ső Napján Szabad Királyi Szeged városában ezen Tekintetes Nemes Csongrád Vármegye Vasárhelyen tartott Kiss Gyűlés Jegyző Könyve. 1163-ik számú Kegyes végzése folytatában Buday Ferencz Bajai Császári Királyi Só Hivatal Perceptorának Kérésére Nemessége tárgyában előállított Tanúk meghiteltetésére ki lévén küldve a fentebbi napon összeűlven előttünk Mayerhofer József tulsó lapon levő Tanu vallását hit letételével meg erősítette. — Költ mint fellebb Jegyzette Temesváry Istvan m. k. T. N. Csongrád vármegye B. All Jegyzője (P. H.) Horgosi Kárász Benyámin m. k. T. N. Csongrád vármegye Surr. All

Ispánja (P. H.) Kaller Miklós m. k. Tettes Nemes Csongrád vármegye Tábla Birája (P. H.) Valy András m. k. Szolga Biró (P. H.) Temesváry Antal m. k. Esküt (P. H.)

Melly fent írt Tanuvallásoknak és azok Meghittetésének Szóról, szóra, minden Kivonás, vagy öregbítés, és változtatás nélkül ezen Levelünkben beigtatott Mivoltáról nevezett Buday Ferencznek jövendőbeli bátorságára Szolgáló és hiteles Petsétünkkel meg erősetett jelen Levelünket Kiadtuk. — A Köz Igaz'ság úgy hozván magával. Költ a mi Ezer nyolcz Száz Huszonnyolczadik Esztendei Karátson Hava tízen ötödik s több napjain Szegvár Helységünkben folyvást tartott Közgyűlésünkből.

Megolvasta és kiadta Bene József m. k. a tisztelt vármegyének Fő Jegyzője.

Eredetével mindenbe egyezőnek találta Baján Jan. 17. 1829. Rigyiczai Kovács József m. k. Tek. Bács Vármegyének fő Birája.

Almási Rudics Maté m. p. ugyanazon Tettes Vármegyének Esküdtje.

2. A nemesi levél hiteles szövegéről.

„Nos Capitulum Metropolitanae Ecclesiae Agriensis memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis; Quod nos Benignas Serenissimi Josephi Caesarei, ac Hungariae, et Bohemiae Regii Haereditarii Principis, Archi-Ducis Austriae, Aurei Velleris, ac Insignis Ordinis S. Stephani Regis Apostolici magnae Crucis Equitis, Regni Hungariae Palatini et Locumtenentis Regii etc. etc. Litteras Mandati Requisitionis pro parte, et ad Instantiam Francisci Buday in Libera Regiaque Civitate Poseniensi Die Decima sexta

Mensis Julii Anno modo currenti infrascripto in Simplici papyro clause confectas, et emanatas Sigilloque Suae Celsitudinis Caesareo-Regiae Palatini authentico apud Proto Notarium suum habito ab extra in Superiore Earundem Margine impressivae communitas, Nobisque pro Executione Earundem praeceptorie sonantes, et directas humilitate et reverentia, quibus Tenemur receperimus in haec Verba: Josephus Caesareus, ac Hungariae et Bohemiae Regius Haereditarius Princeps, Archi-Dux Austriae, Aurei Velleris, ac Insignis Ordinis S. Stephani Regis Apostolici Magnae Crucis Eques, Regni Hungariae Palatinus, uti et Generalis ejusdem Regni Capitaneus, Comes, et Judex Jazygum, et Cumanorum, s. Caesareae, et Apostolicae Majestatis Generalis Campi Mareschallus, duarum Legionum Ordinis Equestris Militiae Hungariae Colonellus Proprietarius, Comitatum Pest, Pilis et Solt articulariter unitorum. Supremus, ac perpetuus Comes, Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici, nec non Tabulae Septemtrionalis Praeses, et per dictum Regnum Hungariae Locumtenens Regius: Reverendis, ac Honorabilibus Capitulo Cathedralis Ecclesiae Agriensis salutem cum favore! Expositum est Nobis Nomine, et in persona Egregii Francisci Buday, qualiter idem Exponens paribus universarum Litterarum, quocunque nominis vocabulo vocitatarum, factum videlicet, et negotiorum universorum Bonorum et Jurium possessionariorum ipsius Exponentis ubilibet in Regno Hungariae existentium, habitorum, tangentium, et concernentium, quodocunque, quomodocunque, et sub quibuscunque verborum formis emanatarum, ac in Sacristia, seu Conservatorio et Protocollo, interque acta, fragmenta, et Signaturas aliarum Litterarum Ecclesiae Vestrae more solito repositarum, et locatarum, atque coram Vobis per Eundem Exponentem, vel Hominem ejusdem uberius

declarandarum, ad praesens pro Jurium suorum tuitione, et defensione plurimum indigeret, essentque eidem necessariae. Ob hoc requisiti sumus nomine, et in persona antelati Exponentis debita cum Instantia humillimae, quatenus eidem in praemissis condigna providere, vobisque super extradatione praescriptarum Litterarum. Serio committere et mandare vellemus, nec pateremur Eundem justis suis Juribus improvise destitui. Cum autem justa petenti non esset denegandus assensus, pariaque ejusmodi Litteralium Instrumentorum e Locis authenticis, et credilibus ad mandata ordinariorum, ac superiorum Regni Judicium partibus interessatis commode semper extradari soleant ac debeant. Pro eo vobis harum serie autoritate nostra Palatinali et Locumtenentiali, qua pleno Jure fungimur firmiter praecipientes committimus et mandamus, quatenus acceptis praesentibus universas, et quaslibet Litteras, et Litteralia Instrumenta factum, ut praemissum est, et Negotium universum Bonorum et Jurium possessionariorum sive ipsius Exponentis, sive aliorum etiam tangentia, et concernentia, atque coram Vobis per eundem Exponentem, vel Hominem ejus uberius declaranda, in dictis Sacristia, seu conservatorio, et protocollo, interque Acta, fragmenta, et signaturas aliarum Litterarum Vestrarum diligenter requiri, et reinveniri facere, requisitarumque, et reinventarum tenorem, et Continentias in Transumpto aliarum Litterarum Ecclesiae Vestrae diligenter requiri, et reinveniri facere, requisitarumque, et reinventarum tenorem, et Continentias in Transumpto aliarum Litterarum Vestrarum modo, et forma in Arto 42, 1723 praescripta Jurium memorati Exponentis futuram uberiores ad cautelam necessarias suo modo extradare debeatis, ac teneamini, communi svadente Justitia, nec secus facturi. Datum in Libera Regiaque Civitate Posoniensi Die Decima Sexta Julii Anno Domini Millesimo

Octingentesimo Trigesimo Quarto (L. S.) dorsaliter appressi. Unde Nos praemissis Benignis Altefatae Suae Celsitudinis Caesareo-Regiae Palatini Commissionibus, et mandatis Nobis modo, quo suprafactis, juxta obligationem Nostram parere, et demisse prout tenemur satisfacere cupientes infrascriptas Armalium Transumptionales Litteras, quas videlicet praefatus Exponens sibi extradandas postulasset, in dictis sacristia, seu Conservatorio, et Protocollo praette actae Ecclesiae nostrae requiri, et reinveniri fecimus, quarum in Anthentico Protocollo nostro receptarum Contextus verbalis est talis: — Nos Capitulum Ecclesiae Agrientis memoriae Commendamus per praesentes: Quod Nobilis Martinus Barna, et Joannes Eötvös nostram personaliter venientes in praesentiam exhibuerunt Nobis, et praesentaverunt quasdam Litteras Armales, seu Nobilitares Serenissimi Principis, ac Domini Domini Ferdinandi Tertii Dei gratia Electi Romanorum Imperatoris semper Augusti, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Regis, Archi-Ducis Austriae, Ducis Burgundiae etc. patenter in pergamento sub pendenti ejusdem Majestatis Sigillo, et manus propriae subscriptione privilegialiter confectas, et emanatas petentes nos debita cum Instantia, ut quia Ipsi, easdem ubique in specie gestare, et producere ob metum, et periculum Amissionis earundem nequirent, Eas imprimis Protocollo nostro inferi tandemque paria, seu Exemplum earundem Litteris nostris transumi et transcribi facere, in Transumptoque Eisdem extradare dignoremur, quarumquidem Litterarum Armalium tenor talis est: — Nos Ferdinandus tertius Dei Gratia Electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque etc. Rex, Archi-Dux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae. Styriae,

Carinthae, Carnioliae, Marchio Moraviae, Dux Luxemburgae, ac Superioris et inferioris Silesiae, Virtembergae, et Thecae, Princeps Sveviae, Comes Habsburgi, Tyrolis, Terreti, Kiburgi et Goritiae, Landgravius Alsasiae, Marchio S: Romani Imperii supra Anasum Burgoviae, ac Superioris, et inferioris Lusatiae, Dominus Marchiae Sclavonicae, portus Naonis, et Silanarum etc.: memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: Quod Nos cum ad nonnullorum fidelium Nostrorum humillimam supplicationem Nostrae propterea factam Majestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate, et fidelibus servitiis fidelis nostri Martini Barna, quae Ipse Sacrae primum Regni Nostri Hungariae Coronae, et deinde Majestati Nostrae pro locorum, et temporum varietate fideliter, et constanter exhibuit, et impedit, ac in posterum quoque sese exhibitum, et impensurum pollicetur. Cum igitur ob id, tum vero ex gratia, et munificentia Nostra Regia, qua quosque de Nobis, et Republica Christiana benemeritos, ac virtutis colendae studiosos antecessorum nostrorum Divorum quondam Ungariae Regum exemplo prosequi, eisque certa virtutum suarum monumenta, quae ad majora quoque praestanda eos incitare possens, decernere consevimus, Eundem itaque Martini Barna, ac per Eum Joannem Eötvös, nec non Casparum Buday Fratres Ejusdem e Statu, et conditione Ignobili, in qua hactenus perstitisse dicuntur, de Regiae Nostrae potestatis plenitudine, et gratia speciali eximentes, in Coetum, ac numerum verorum, antiquorum, et indubitatorum Regni Nostri Ungariae, partiumque ex annexarum Nobilium duximus annumerandos, cooptandos, et adscribendos annuentes, et ex certa Nostra scientia, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris, et perpetuis semper temporibus omnibus illis gratiis.

honoribus, indultis, privilegiis, libertatibus, juribus, praerogativis, et immunitatibus, quibus ceteri Veri, antiqui, et indubitati Regni nostri Ungariae, partiumque ei annexarum Nobiles hactenus quomodolibet de jure vel antiqua consuetudine usi sunt, et gavis, utunturque, et gaudent, uti, frui, et gaudere possint, et valeant, haeredesque, et posteritates ipsorum utriusque sexus universae valeant, atque possint. In cujus quidem nostrae erga ipsos exhibitae gratiae, et clementiae, ac liberalitatis Signum, haec Arma, seu Nobilitatis Insignia. Scutum videlicet Militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi campo occupante, super quo integer Leo naturali suo colore designatus, divaricatis poserioribus pedibus, cauda ad tergum sursum elevata, ore patulo linguaque rubicunda exerta, anterioribus vero pedibus ad saliendum quodammodo protensis erecte stare, ad dextrumque Scuti latus conversus esse cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam, seu apertam Regio Diademate alterum Leonem, cauda elevata itidem ad dexteram Scuti oram conversum mediotenus eminentem alioquin inferiori per omnia similem proferente ornatam. A Summitate vero sive Cono galeae lacinis, seu lemnissis hinc coeruleis, et flavis, illinc candidis, et rubris in scuti extremitates sese placide diffundentibus scutumque ipsum decenter exornantibus, quemadmodum haec omnia in principio, seu Capite praesentium Litterarum nostrarum pictoris manu, et artificio propriis, et genuinis suis coloribus clarius depicta et ob oculos intuentium posita esse conspiciuntur, Eidem Martino Barna, ac per eum supernominatim specificatis personis, ipsorumque haeredibus, et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose danda diximus, et concedenda: Decernentes et certa nostra scientia, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo imposterum futuris, et perpetuis semper temporibus

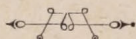
eadem Arma, seu nobilitatis insignia, more aliorum Verorum, antiquorum et indubitatorum Regni Nostri Ungariae, partiumque ei annexarum Nobilium sub iisdem Juribus, praerogativis, indultis, libertatibus, et immunitatibus, quibus iidem vel natura, vel antiqua consuetudine uti sunt, et gavisi utunturque et gaudent, ubique in proeliis, certaminibus pugnis, hastilueis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis omnibus et singulis, ac quibusvis exercitiis Militaribus, et Nobilitaribus, nec non sigillis, velis, cortinis, aularis, annulis, vexillis clypeis, tentoriis, domibus, et sepulchris, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub merae, verae, vetustae et sincerae Nobilitatis titulo, quo eos ab omnibus cujuscunque Status, dignitatis, conditionis et praeeminentiae homines existant, insignitos, et ornatos dici, nominari, haberique et reputari volumus, et mandamus, ferre et gestare, illisque in Aevum uti, frui et gaudere possint et valeant, hoeredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus universae valeant, atque possint, Imo nobilitamus, damus, et concedimus praesentium per vigorem. In cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes Litteras Nostras Privilegiales secreto sigillo Nostro quo ut Rex Ungariae utimur impendenti communitas Eidem Martino Barna, praementionatisque Personis, ipsorum haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum per manus Fidelis Nostri dilecti Revdi Georgii Szelepchény Episcopi Ecclesiae Nitriensis, locique ejusdem supremi et perpetui Comitis, Consilarii Nostri, ac per dictum Regnum Nostrum Ungariae Aulae Cancellarii, in nostra, et Sacri Romani Imperii Civitatis Ratisbona Die Decima Octava Mensis Decembris Anno Domini 1653. Reverendissimis ac venerabilibus in Christo Patribus Dominis Georgio Lippay de Zombor Metropolitanae Strigoniensis dicto

Joanne Püsky Colocensis et Bacsensis Ecclesiarum
 canonicæ unitarum Archi-Episcopis, praefato Joanne
 Szelepchény Nitriensis, Benedicto Kúsdý electo Agriensis,
 Sigismundo Zongor electo Varadiensis, Petro Petretich
 electo Zagrabiensis, Joanne Pálfalvay electo Transyl-
 vaniensis, Georgio Szechény electo Vesprimiensis, Paulo
 Hoffmann electo Quinque Ecclesiensis, prænominato
 Joanne Püsky administratore Jauriensis, Mathia Tarnóczy
 electo Vacziensis, sede Episcopatus Sirmiensis vacante,
 Fatre Martino Maravich Bosnensis, Georgio Bielavich
 electo Tininiensis, Thoma Pálffy electo Csanadiensis,
 Fatre Joanne Chrisostomo de Belmonte electo Rosonensis
 Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias Dei feliciter gubernan-
 tibus. Item Spectabilibus ac Magnificis officio Palatinatus
 vacante, Comite Nostrae Curiae Regiae Judice Ladislao
 de Chiak, Comite Nicolao a Zrinio dictorum Regnorum
 Nostrorum Dalmatiae, Croatiae, et Sclavoniae Bano,
 Comite Stephano de Chiak Tabernicorum, Comite Nicolao
 a Zrinio Agazonum, Comite Georgio Erdödy de Monyoro-
 kerek Cubiculariorum, Comite Nicolay Pálffy ab Erdöd
 Janitorum, Comite Adamo de Bassian Dapiferorum,
 Comite Adamo Forgách de Ghimes Pincernarum, Comite
 Francisco de Nádasd Curiae Nostrorum Regalium in
 Hungariae Magistris, ac dicto Comite Pálffy a praelibita
 Erdöd Comite Poseniensis, ceterisque quam plurimis
 Regni Nostri Hungariae Comitatus tenentibus et Honores.
 Subscriptiones erant tales: Ferdinandus m. p. Georgius
 Szelepchény Episcopus Nitriensis m. p. Andreas Ruttkay
 m. p. Unde nos justis et legitimis petitionibus supra-
 scriptorum nobilium Martini Barna, et Joannis Öttvös
 nobis superinde factis exauditis, et admissis, praescriptas
 Litteras Armales seu Nobilitares Nobis praemisso modo
 exhibitas, non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua
 sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio, et suspicione

carentes de Verbo ad Verbum sine diminutione et augmento, ac variatione aliquali dicto protocollo Nostro inscribi facientes, superindeque paria sive exemplum earumdem in praesenti Transumpto Litterarum Nostrarum Eisdem Exhibentibus, ipsorumque haeredibus, et posteritatibus Utriusque sexus Universis Jurium Eorum futura pro Cautela, et defensione necessario sub Sigillo nostro Capitulari authentico extradandas duximus et concedens. Datum Feria tertia proxima post Dominicam tertiam Adventus Domini Anno ejusdem 1656. — Requisitarum itaque et reinventarum praevio modo praescriptarum Armalium Transumptionalium Litterarum in Authentico Protocollo adrepertarum tenorem Nos de Verbo ad Verbum sine diminutione, variatione, vel augmento aliquali describendo, Eisdem in praesenti Litterarum nostrarum Transumpto. Jurium, quorum interest, futuram ad Cautelam deserviturus Sigilli Nostri Capitularis usitati, et authentici munimine roboratas extradandas esse duximus, communi svadente Justitia. Datum Agriae Feria Quinta, proxima ante Dominicam Vigessimam tertiam post Pentecosten, in Diem Vigessimam tertiam Mensis Octobris incidente, Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Octingentesimo Trigesimo Quarto. Carolo Rajner Praeposito Majore, Lectoratu vacante, Josepho Skopecz Cantore, altero Josepho Pálffy Custode, Joanne Durcsák Beatae Mariae Virginis de Castro Agriensi Praeposito, Ignatio Greskovits Cathedrali, ac Joanne Frimm de Pankota Archi-Diaconis, Josepho Gegel, Ladislao Libero Barone Barkóczy, et altero Ladislao Libero Barone Bémer Magistris nec non Mathia Kovács Theologo, Canonicis in Ecclesia hac Nostra Deo jugiter famulantibus (L. S.). Lectum, collatum, atque signatum per Josephum Skopecz m. p. Metrp. Capt. Agriensis Cantorem, canonicum et surrogatum Lectorem.

Ezen Másolat az Eredetijével egyezőnek lenni bizonyítom hivatalom hitelessége Szerint — Baján 1834-diki Szent András Hava 12-én (P. H.) Nemes-Militicsi Czintula János, Tekintetes Nemes Bács Bodrogh Vármegye fő Szolga Birája m. k. (P. H.) Sándor György, ugyanazon Tekintetes Nemes Bács vármegyének Esküttje.

Közl: **Buday Gerő.**

Helytörténeti és ethnographiai leírások 1859—60-ból.

Iványi István még 1906-ban közölte társulatunkkal, hogy a Délmagyarországi Tört. és Rég. Társulat temesvári múzeumának irattárában megyénket érdeklő helyi monographiákat talált. Az 50-es évek végén u. i. a Temesi-bánság és Vojvodina helytartósága, az alája tartozó minden község elöljáróságát az illető község történelmi és ethnographiai leírására szolitotta fel. Így készültek azután 1859—60-ban több ivnyi terjedelemben a helyi monografiák, melyek azután Kümmer Henrik nagyváradi kanonokhoz, mint a tartomány akkori iskolafelügyelőjéhez kerültek. Kümmer később ezen iratokat a nevezett társulatnak ajándékozta.

Az iratok között a következő bácskai helységek monografiáját találtuk:

Almás.	Báth-Monostor.
Apatin.	Becse-(Ó).
Baja.	Begecs.
Bajsa.	Bezdán.
Bajmok.	Béreg.
Baracska.	Bikity.
Bács. (L. alább is.)	Bogojeva.
Bács-Ujfalu. (L. alább is.)	Borsod és Ó-Legyen.
Bács, Bács-Ujfalu és Dérony.	Bresztovác.
Bácsmegye nép- és helyrajza.	Bukin.

Bulkesz.	Keresztúr.
Bogyán.	Kernyaja.
Csantavér.	Kis-Kér.
Csatalja.	Kér-(Ó.)
Csávoly.	Kiszács.
Cservenka.	Kolluth.
Cséb.	Kovill.
Csonoplya.	Krusevlya.
Csúrog (L. Gospodince.)	Kuczura.
Csurug (?)	Kúla.
Dautova.	Kulpin és vidéke.
Dérony (L. Bács.)	Kunbaja.
Deszpót-Szt-Iván.	Kupuszina.
Doroszló.	Lality.
Feketehegy.	Legyen-(Ó) (L. Borsod.)
Filipova.	Madaras.
Földvár-(Bács.)	Matheovics.
Futak-(Ó.)	Mélykút.
Futak-(Új.)	Militics-(Nemes.)
Gajdobra, Osztrovác és To-	Militics-(Rác.)
varisova.	Mohol.
Gara.	Monostorszeg.
Gakova.	Morovicz.
Glozsán.	Novoszello.
Gospodince, Nádalj, Csurog	Nádalj. (L. Gospodince.)
és Josephdorf.	Obrovác.
Hegyes.	Ómorovicza.
Hodzsag.	Osztrovác. (L. Gospodince.)
Jankovác.	Pacsér.
Járek.	Palánka.
Josephdorf. (L. Gospodince.)	Palánka-(Ó.)
Tovarisova. (L. Gajdobra.)	Palánka-(Új.)
Karavukova.	Paraga.
Katymár.	Parabuty.

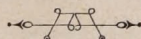
Petrovác.	Szonta.
Petrovoszelló-(Bács.)	Sztanisics.
Pivnicza.	Sztapár.
Piros.	Tataháza.
Plávna.	Temerin.
Rigyicza.	Titel.
Sándor.	Topolya.
Soóvé-(Ó.)	Torzsa.
Soóvé-(Új.)	Tovarisova.
Szabadka.	Turia.
Szántova.	Újvidék.
Szeghegy.	Vajszka—Bogyán.
Szent-Iván.	Vaskút.
Szent-Tamás.	Verbász-(Ó.)
Szilbács.	Verbász-(Új.)
Szivacz-(Ó.)	Zombor.
Szivacz-(Új.)	

A monografiák német nyelven irvák és bizonyos sablon szerint készültek. Szakaszaik kiterjeszkedtek az illető község történetére, földrajzi viszonyaira, a lakosok foglalkozására és különösen ethnographiai sajátosságaira.

Ez utóbbi szempontból különösen érdekesek ezek a leírások, mert ha nem is szakszerű módon, de elég részletességgel tárják elénk az 50-es, 60-as évek népvizonyait.

A következő cikkben közöljük Bács monografiájából az ethnographiai részt.

Közlí: **G. K.**

Adatok Bács néprajzához.

A Bács-Bodrog vármegyei sokacokat legbehatóbban dr. Jankó János tanulmányozta.¹⁾ 1894-ben Schmausz Endre,

¹⁾ „Ethnographia“ 1896. évf.

akkori alispán kíséretében meglátogatta Szónta (Szond), Vajszka, Bogyán, Plávna (Palona), Szántova (Herczegszántó) és Béreg községeket. Bácsban és Monostorszegen nem voltak, — mert mint dr. Jankó János mondja — ott, a községek városi jellegénél fogva nem reméltek eredetiségeket. Dr. Jankó János 1905-ben újból három hetet töltött nálunk. Bácsban és Monostorszegen akkor sem járt.

A bácsi sokacok életéből, Bácsi sokac népszokások cím alatt¹⁾ dr. Hannig Györgyné, általános vonatkozásokban pedig Evetovics János irt több ismertető cikket.²⁾

Ujabb adalékul közlöm az egykori Vojvodina helytartósága megbízásából Oltoványi községi jegyző által 1859. évi június 15.-én összeállított monografiának a bácsi népéleti viszonyokat tárgyaló részét.

I. *A lakosság* vizsgálatánál a következőkre terjeszkedik ki:

„A lakosok száma jelenleg 3100. Ebből $\frac{2}{5}$ rész sokac, $\frac{1}{5}$ rész magyar, $\frac{1}{5}$ rész német s körülbelül 50 zsidó.

A sokacok a törökök kiűzetése után (?) jelennek meg, mint Bácsnak első lakosai. Ma is ők képezik a lakosság többségét. A sokac nép egy faja az illyr nemzetnek s valószínű, hogy Boszniából származnak. Valamennyien római katolikusok. Kizárólag mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkoznak. A magyarság ősidő óta lakik itten; a németek azonban ebben az évszázadban, de tömegesebben az utolsó 2—3 évtizedben telepedtek ide. A magyarok, valamint a németek is, róm. katolikusok.

A régebben megtelepedett lakosok közül megemlítendők még a szerbek, akik a XVII. század végén Csernovics vezetése mellett Albániából és Szerbiából jöve, a Temesi-bánság, Bács, Szerém és Baranya vármegyékben letelepedtek. Itt Bácsban parochiájuk is volt; 1765-ben a parochiát áttették

¹⁾ „Évkönyv“ 1907. évf. 132. l.

²⁾ Bács-B. vm. új monografiája I. k. 387—394. l., „Évkönyv“ 1903. évf. 6. l., 1903. évf. 155. l.

Déronyára, ahol még ma is fennáll. De azért még most is lakik itt néhány szerb és zsidó; számuk azonban jelenték-
telen.

Születési és halálozási arány:

az 1856. évben szül.	138;	meghalt	210;	egybekelt	43 pár;
„ 1857. „ „	177;	„	159;	„	24 „
„ 1858. „ „	126;	„	176;	„	41 „

Népmozgalmi adatok:

1803-ból:	római kath.	2200;	gör. kel.	20;	zsidó	40;
1815-ből:	„	2252;	„	21;	„	42;
1830-ból:	„	2703;	„	24;	„	40;
1848-ból:	„	3136;	„	25;	„	24;
1859-ből:	„	3099;	„	10;	„	65.

Felemlitendő főtisztelendő Csajaghay Sándor és Nehiba János, az előbbi esanádi püspök, az utóbbi felszentelt püspök Kninben; mindkettő itt született.

II. *A község határának felosztásáról, műveléséről és állapotáról, valamint iparáról és kereskedelméről a következőket olvassuk:*

„Bács határában van szántó, kaszáló, legelő, szőlő, kevés rét és erdő. Terjedelme 25214 hold.“

a) „Az erdő területe 12022 hold. Fája szálas, közép és fiatalos. Leginkább tölgy-, imitt-amott gyertyán-, szil- és egyéb keményfa. Az erdőkezelés szak- és tervszerűen, 80 éves turnusokban kezelteik. A vágások legelőtilalom alá vétetnek és felujításuk tisztán sarjuhajtások által történik. Az erdő az érsekség tulajdona. Az évi vágások kisebb parcellákra osztva, árverésen eladatnak. Irtás nem történik. A vadászat az uradalom tulajdona és házilag kezelteik. Az erdőirtásból 501 hold szántó, 8674 hold pedig legelő. A legelőre lovakat, szarvasmarhát, sertést és juhnyájakat hajtának fel.“

b) „A szántóföldek terjedelme 7513 hold. Minőségük II-od osztályu. $\frac{1}{10}$ része mocsaras, szikes és homokos. A három forgós művelési rendszert alkalmazzák. Vetnek búzát,

kétszerest, zabot és kevés árpát is. A tarlót és az ugart legeltetésre használják fel; a szalmát pedig fűtésre. Gazdasági eszközük az eke és a borona. 1848. óta a parasztok a föld birtokosai. Mintagazdaság nincsen.

c) „Kaszálójuk 1730 hold, melyet részben fel is szántanak.”

d) „A legelő területe 3374 hold. Az uradalommal közösen használják.”

e) „Rétje alig 206 hold.”

f) „Gyümölcsösei nincsenek.”

g) „Szőlőföldje 306 hold. Bora silány s csakis a termelők fogyasztására való.”

h) „Állattenyésztése rendszertelen. A juh- és a sertésállomány a legsilányabb fajtából való. Ezeket is csak a befogyasztás határáig nevelik. Az igavonó állatokat már 2 éves korukban járomba fogják és így természetesen elnyomorítják. Az állatnemesítést vagy az istállózást még az uradalomban sem ismerik.”

i) „Megfelelő ipari előfeltételei sincsenek. Egyedüli kézművesei a gölöncsérek. Ilyen 12 van, akik áruikat az itteni agyagból készítik. Készítményük igen egyszerű s csakis a helybeli és a közelfekvő falvak szükségleteit elégíti ki.”

j) „Kereskedelem. Van 4 országos vásárja és minden hétfőn piaca. Forgalmuk azonban igen gyenge. A termelők a felesleges gabonát Bukinba vagy Palánkára viszik.”

III. *Egyházi, kulturális és emberbaráti intézményei.*

A parochiát a kalocsai érsek alapította s ő annak a kegyura is. A lelkészi teendőket a plébános és a káplán végzi. A templom és a paplak az 1766—1783. években készült.

Tiszteletre méltó régiség a Ferenc-rendiek templomának tornya és a hozzáépített sekrestye. A templomnak azonban csak a félmagasságig épült része bír fontossággal; a magasabb rész sokkal későbbi és hasonlíthatlanul silányabb építés.

A torony 17 öl magas és a sekrestyéhez van építve. A rendnek 22 tagja van. Ezek közül 8 misés, 2 laikus és 12 novitius.

Ezelőtt volt 1 két elemi osztályu fiu- és 1 leányiskola; most 2 fiu- és 1 leányiskola van, melyekben szintén a barátok tanítanak. Fizetésüket a Klobusiczky-féle alapítványból nyerik. Az iskolalátogatás az összes iskolákban jó.

Van egy kórház 6 ágygyal, egy orvos és egy gyógyszerár is. A kórházat a község tartja fenn. Az ápolásban részesülők száma évenként 30—40.

IV. *A lakás.* A lakóházak száma 500. Legtöbbje vert falból készült és náddal fedett. Ablaka az utcára néz. Besztása: egy szoba az utcafelől, közepén a konyha és hátul ismét egy szoba. A szobát boglya-kemence fűti, melyet kenyérsütésre is használnak. A kéményt téglából építik. Az ablakok középnagyságúak. Az utcára néző homlokzaton rendszerint két ablak van. A lakások tiszták. Az istálló a lakóháztól többnyire el van különítve; mostanában kezdik a lakóházzal egy földél alá építeni.

V. *Az ételmezés.* A kenyéret nagyobb részt buzalisztból sütik. Egyéb ételféléjük a szalonna, a füstölt sertéshus, néhanapján marhahus vagy baromfi, édes-tej, aludt-tej, turó, sajt és tojás; káposzta, hüvelyesek, nagyon sok vöröshagyma és fokhagyma, gyümölcs. — Alkalmi ételeik: karácsonykor az egészben sütött süldő-malac; husvétkor a piros tojás, szentelt sonka vagy bárány, egyéb jeles ünnepeken, lakodalmakon és bucsukor nagyon sok és sokféle kalács; ezeken kívül kedvelt ételük még a „kaurma“ (paprikás) is.

Télen többnyire csak kétszer étkeznek: reggel és este; nyáron azonban a hosszú napokon és a nehéz munka mellett négyszer is esznek. Szokott italuk a víz. Bort és pálinkát csak addig isznak, míg a saját termésükből tart. De bucsukor — ha nincs saját termésükből — megveszik a bort bármily áron is, mert az érkező vendégeket szeretik becsületesen kiszolgálni.

VI. *A ruházat.* A *férfiak* hétköznapi, munkás ruhája a hosszú, durva gyolcsing és az ugyanabból való gatyá. A gyolcsot a ház asszonyai készítik. Ők fonják a fonalat és abból szövik a gyolcsot. Az inget a csipőn szíjjal kötik meg. A test felső részét kék mellény és szurdoma (szürdolmány) takarja. Nyáron kerek nemezkalapot, télen pedig báránybőr sipkát viselnek. Lábbelijük az u. n. „obojske“ (bocskor.) Ünnepen és vasárnap finomabb fehérneműt hordanak. A férfiak többnyire sötétkék magyar nadrágot, bagaria csizmát, hosszú szőrű fekete selyemkalapot, panyókára vetett és lehetőleg uj, fehér szűrt, télen pedig báránybőr-ködmönt, subát, esetleg báránybőr-nadrágot viselnek. Az iparosok öltözete iparszakonként más-más. A csizmadiák, szücsök, kovácsok, kerékgyártók és a gölöncsérek magyar, a többiek pedig a német viselet elnevezés alatt ismert öltönyökben járnak.

A *nők* — mind a fiatalok, mind az idősebbek — egy bokáig érő, derékban ráncbaszedett gyolcsinget hordanak, melyet derékon fekete vagy színes övvel az u. n. „kanicá“-val és egy színes köténnyel („katrinca“) körülkötnék. A fiatal asszony fejét finomabb kendővel, az idősebbekét közönséges fehér vagy kék kendővel kötik be török módra. A leányok azonban hajadonfővel járnak és igen szépen fésülködnek. Az asszonyok általában mezitláb jár. Ünne- és vasárnap az asszonyok gyapotból szőtt inget, kék posztóból való pruszlikot és szoknyát, kék harisnyát és papucsot viselnek. A leányok ünneplő ruhája a legfinomabb szövésű gyapotból készített szép himzésű és hátul nagyon sok ráncsal ellátott ing vagy fehér szoknya; továbbá selyem pruszlik, hosszú és bő piros vagy zöld kötény, finom fehér harisnya és piros cipő. Hajukat, mely egész művészettel van fésülve és befonva — virággal és gyakran kócsagtollal díszítik.

VII. *Szobaberendezés.* A köznépnél a szoba két sarkában egy-egy ágy áll, sok párnával és dunnával felhalmozva,

melyet tarka virágos gyapju takaróval teritenek le. A szoba hosszának tengelyében, egészen a falnál, a két utcai ablak között áll az asztal, melyet fehér vagy sárga abrosszal takarnak le. Jobbról-balról az asztal mellett, az ágyak előtt egy-egy pad helyezkedik. Az a hely, amely az ily berendezés után a falak mellett még üresen marad, az u. n. „prics“-cselel lesz betöltve. Ezeken az asszonyok és a gyermekek alusznak, mert az ágyakat csakis a kedvelt vendégek részére tartogatják. A falak tele vannak aggatva szentképekkel és tányérokkal. Nyáron a „prics“-cseket kiteszik és azok helyére jön a szövőszék s ha az asszonynépnek odakünn egyéb dolga nem akad, késő őszig folyton szőnek.

Az iparosoknál a berendezés nagyon váltakozó. A magyar iparosoknál más, mint a német iparosoknál. Ez utóbbiaknál még polituros butort is találhatni.

VIII. *Szokások.* Említésre méltók azok a szokások, amelyeket születéseknél, temetéseknél és lakodalmaknál követnek.

Ha gyermek születik, eljön a kiszemelt keresztapa, vagy többnyire a keresztanya és a megejtett tanácskozás után, t. i. hogy milyen névre kereszteljék a gyermeket, elviszik a templomba. Keresztelés után a keresztszülő megajándékozza keresztgyermekét, a keresztszülők pedig keresztelő-lakomára marasztaltatnak. A gyermekágyas anyának a komasszony egy hétig ebédet küld, mely rendszerint tyukhushból, kalácsból és borból áll.

A lakodalmi szokások a következők: Összel, mikor a mezei munka már megszűnt és az ujbor kiforrt — úgy Minden-szentek-táján — a házasulandó legénytől a nővére, vagy a sógornője kipuhatolja, hogy ki a választottja. A legény ezt a szülők előtt szégyenlené kivallani, azért jár el a nővér vagy a sógornő. Ha már megtörtént a választás, akkor úgy kerülő uton, többnyire asszony által tesznek puhatóló lépéseket a leány szüleinél, vajjon odaadnák-e a lányukat a

legénynek. Eredményes eljárás után megtörténik a hivatalos leánykérés is, és pedig egy egész küldöttség által, ünnepélyes módon. Az arra hivatott visz magával egy huszasokkal, tallérokkal, esetleg aranyakkal teli aggatott (tűzdelt) almát s azt minden bevezetés nélkül leteszi az asztalra. Azután megmondja küldetésük célját. Ha már most a leány az almát elveszi, az annak a jele, hogy a leány a házassági ajánlatot elfogadja. Most már lakmározás között meg lesz állapítva a két örömszülő találkozásának az ideje is. A találkozás a lányosháznál történik. Ez alkalommal a lakodalom költsége és minden egyéb, ami a házasságra vonatkozik, elintézészt nyer. Ez természetesen újból eszem-iszom mellett történik. A templomban való harmadszori kihirdetést követő héten, szerdai napon tartják az esküvőt. Aznap reggel a vőlegény házánál megjelennek a násznagyok („kum“ a vőlegény és „stari svat“ a menyasszony részéről), a rokonok és a vőlegény részéről meghívott vendégek, s a kum főparancsnoksága alatt — ki az egész lakodalmi ünnepség ideje alatt megtartja a főparancsnokságot — sorakoznak. Előbb azonban megreggeliznek, rozmaringgal és virágokkal feldiszitik kalapjukat. S mindez az elmaradhatlan „gajda“ (duda) morgó hangjai mellett történik. Eközben a lányosháznál is gyülekeznek már a leány rokonai és az ő részükről meghívott vendégek, de egész csendben. Délelőtt, ugy 10 óra tájban felemelkedik a kum s a vőlegénnyel és kíséretével nagy kurjongatás és a gajda bus mormogása között elvonulnak a lányosházhoz. Ott azonban csak akkor eresztik be őket, ha a kum a menyasszonyt busásan megajándékozza, ami fényes hivatala után többször is megesik vele. Most már a menyasszony és rokonai, valamint a többi vendég is csatlakoznak a fősegreghez s megindul az egész násznép a templomba. Esküvő után ismét szétválík a két csapat. A menyasszonyt a rokonai visszakísérik a szülői házhoz, a kum pedig az ő csapatjával a vőlegény házához vonul, ahol délig mulatnak. Az ebéd a

lányosháznál van. E célból most ismét fölkerelkednek s a vőlegénnyel együtt, nagy vígság között odavonulnak. Mielőtt azonban beeresztenék, a kumnak meg kell vásárolni a csíkos-levest. Az asztalnál az elhelyezkedés a következőképen történik. Az asztalfőn foglal helyet a két násznagy és közöttük a vőlegény, még pedig föltett süveggel. A többi vendég lócákon az asztal körül ül. A menyasszony kíséretével a másik szobában foglal helyet. A vőlegénynek az egész ebéd alatt nem szabad enni. Ebéd alatt a gajda játszik és szünet nélkül isznak. A vőlegény rokonainak különös kötelességük a vendégeket leinni. Az egész ünnepély alatt nagy szerepe van a kumnak. Mindenki az ő egészségére iszik, s minthogy ő maga mégsem birna annyit inni, gondoskodik helyetteséről is („pri-kumak“), aki a kum-ét nehéz feladatában felváltja. Estefelé a násznép a kum-mal kezd készülni, folyton hangoztatván, hogy: „menjünk már haza“, . . . „későn van már“. Most a menyasszony hozzátartozói bevezetik a menyasszonyt s odaállítják a szoba közepére, egy asztalhoz közel, amelyen három kenyér van. A vőlegény helyet foglal a menyasszony mellett, de most már levett süveggel. Azután behívják a menyasszony szüleit, akik előtt a fiatal pár letérdel és így fogadják a szülői áldást. Eközben egy pohár bort hoznak, melyből a vőlegény és a menyasszony felváltva isznak, mialatt hátulról egy kenyérrel letakarják őket. E szertartás után a menyasszony érzékeny bucsut vesz szüleitől és a háznéptől. A kum most elvezeti a menyasszonyt, a stari svat pedig a vőlegényt, ezeket követi az egész násznép. Kocsikra ülnek s óriási láрма, dalolás, kurjongatás és a gajda mélabus hangjai között haza, vagyis a vőlegény házához vonulnak. A kum még mindig a menyasszony mellett van s addig nem engedi le, míg a „svekar“ (a vőlegény apja) ki nem váltja. A vagyonosabbaknál mindig egy pár ló, ökör vagy sertés a váltság. Ha ez megtörtént, a kum bevezeti a menyasszonyt a vőlegény szüleihez, akiknek kezet csókol; a háznépet pedig

megöleli és megcsókolja. Ezt követi a nagy vacsora. A fiatal pár most elfoglalja a főhelyet. A vőlegény ismét fölteszi a kalapját, de sem neki, sem a menyasszonynak enniök most sem szabad. Vacsora után a fiatal pár feltűnést kerülve elvonul. A lakodalmas nép azonban ott marad; táncolnak, mulatnak, ameddig jólesik. Másnap reggel a menyasszony ismét felveszi nászruháját, fejét pedig különös főkötővel köti be, azután megfésüli az öregeket és minden jelentkező férfi vendéget, akik a menyasszonyt megajándékozzák. Ezután kezdődik a reggelizés, mely kaurmából, kocsonyából, pecsenyéből és kalácsból áll és eltart délig. Most kezdődik a tulajdonképeni nagy ebéd. Mielőtt az ebédet megkezdhenék, jön a kum és a stari svat az elmaradhatlan gajdával, s átadják a drága ruhákból álló ajándékokat és a szokásos rétest. A többi vendég is ad ajándékot és kalácsot. A kalácsfelét a menyasszony hozzátartozói átveszik és elteszik. Ebéd után következik a menyasszony által vett ajándékok („darovi“) szétosztása. A legügyesebb prikumak mint kikiáltó szerepel. Az ajándékok finomszövésű férfi ingek, gatyák és törülközők, amelyekkel a menyasszony nemcsak a vőlegényt, hanem ennek szüleit, ott- és távollevő rokonait és mindezek gyermekeit is megajándékozza. Ezután ismét tánc és késő éjjelig tartó mulatság kezdődik. Harmadnap reggelre ismét összegyűl az egész vendégsereg hallevesre, melyet persze kaurma, kocsonya stb. követ egész napi ivás, gajda és mulatozás között. A rákövetkező vasárnap az új menyecske (nova snaša), férje, szülei és a kum, valamint a férj egynéhány közeli rokona kíséretében megteszi első látogatását („pohodjene“) szülei házában, ahol ismét esznek-isznak és ezzel a lakodalmat végkép be is fejezik.

Halálózás esetében, különösen ha valamely felnőtt hal meg, az egész ház mély gyászba borul. Gyászuk jeléül a ház férfi tagjai temetés utánig födetlen fővel járnak-kelnek. Temetés után halotti tort („poduše“) tartatnak, mely alka-

lommal a meghalt lelki üdveért (?) nagyon sokat esznek és isznak.

Aratás után az aratók buzakalászból koszorut kötnek és átadják a gazdának. A ház asszonya az aratókat lelocsolja és azután megvendégeli. A koszorut felakasztják és vallásos kegyelettel megőrzik.

A kézművesek az évnegyedes *céhgyűlés* alkalmával szintén összejönnek és akkor — természetesen a gyűlés után — jól lakmároznak és sokat isznak.

A disznóölés a következőképen történik: A disznót szalma-tűzön megpörkölik, a fejét levágják, szalonnáját a hátán felvágják és a testről lefejtik. A húst azután megmossák, feldarabolják és a szalonnával együtt megfűstölik. Persze, a disznótor elmaradhatlan.

A babonás szokásaik közül legveszedelmesebb az Isten eleve elrendelt intézkedésében való hit (*praedestinatio*), amit inkább a mohamedán fatalismusnak lehetne nevezni. „Ahogy Isten akarja . . .; amit Isten ad . . .“ Az ezen felfogásból eredő nézet a megakasztója minden kezdeményezésnek és fejlődésnek. Boszorkányokban és a boszorkányságban hisz ugyan a sokac, de nem nagyon fél tőle.

A fiatalság szórakozása *a labdázás és a tánc*, az u. n. „kolo“, melyet duda mellett járnak. Télen összejönnek valamely háznál *beszélgetésre* („divan“); itt azonban nem valami erényes a viselkedésük.

Közmondásaik egész kötetre terjednek és Ambrozovics (Zomborban) már 30 évvel ezelőtt összegyűjtötte és kinyomatta.

Költészetükről mit lehet mondani? Ezzel a férfiak egyáltalán nem foglalkoznak, de annál többet a leányok. Ugyszólván mindegyik egy-egy miniatúr Sapho. Költenek és énekelnek szerelmes dalokat és ha valakivel valami rendkívüli történik a faluban, már másnap satirikus módon kida-

lolják. Nagyobb vendégségeken, de különösen lakodalmakon előadnak nagyobb lovagi balladákat is; megéneklük a híres Kraljevics Márkót és Sibinjani Jankót és sok más régidőben élt hőöket.

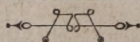
A sokac nő énekel a templomban és azonkívül is minden alkalommal, sőt még menésközben is. Hangjuk elég szép és énekük leginkább mélabus.

Népmondák és mesék, melyek tárgyukat a községből meritenék, nincsenek.

Jellemvonások. A sokac természeténél fogva jóindulatu, alázatos, szófogadó, vendégszerető, eléggé szorgalmas és valóságos; ellenben félénk és ennélfogva egy kissé ravasz és babonás, de ritkán irigy. Marhát vagy egyéb tulajdont nem lop ugyan, de annál inkább megdézsmálja az erdőt. És ez a cselekedete nem okoz neki lelkipurdatást, mert azt mondja: „Az erdőt az Isten teremttette minden emberi hozzájárulás nélkül, így hát nem bűn, ha azt mindenki használja.“ Nagyon szereti az erdőt, ahol a sertéstenyésztést, a legkedvesebb foglalkozását üzheti; de szereti a vizet is, ahol halászhat. Innen van az, hogy a sokac népet csak erdők mellett és vízmentén találjuk. A sokac ezen kívül szánakozó, könyörölés és szolgálatra kész. Szeret *kalakába* (móba) jární, ahol szekérével és jószágával segíti felebarátját minden fizetés nélkül. Csak egy kis evés-ivás (áldomás) legyen. Nem csinál abból sem skrupulust, hogy jószágával lelegelteti az idegen rétyjét, sőt vetését is. Különösen sok kárt tesznek a kanászok csürhéikkel. Végül megemlítendő, hogy a halászat a sokacnak szintén kedves foglalkozása. A halászhathoz szükséges eszközöket mind maguk készítik.

Bács, 1859. június 15. — Oltoványi s. k. közs. jegyző.

Közli : G. K.

Levelek 1848-ból.

Önvédelmi harcunk történetére vonatkozik, s vármegyénket közelről érinti az alábbi négy levél, melyet Iványi István tiszteleti és működő tagtársunk küldött be Évkönyvünk számára. A leveleket német, illetőleg szerb nyelvből boldogult Dudás Gyula volt tagtársunk fordította magyarra.

Az első: Beöthy Ödön kormánybiztos levele (— kit 1848. augusztus 26-án nevezett ki a kormány Szentkirályi Mór helyébe —), s Blagojevics Imre altábornagy, péterváradi főparancsnokhoz intézte, a ki a kormánybiztos és Rajacsics József karlócai szerb érsek közti érintkezés közvetítője volt. Foglyok kölcsönös szabadonbocsátásáról, szerb részről eredt fenyegetésekről s az ellenők kilátásba helyezett megtorlásról szól. Erre az ügyre vonatkozik a második: Blagojevics báró levele Rajacsics érsekhez, valamint a harmadik: az érseknek — érzületét és gondolkozását különösen jellemző — válasza.

A harmadik: kísérő és részben magyarázó levele Blagojevics altábornagynak, melyhez mellékelve közli Rajacsics érsekkel a magyar kormány békepontozatait.

A kormány ugyanis arra törekedett, hogy a szerbeket megnyerje a nemzeti ügynek. Beöthy kormánybiztos november hó folyamán megkapta a honvédelmi bizottmánytól a békepontokat, a melyeknek alapján Rajacsicsal az alkudozásokat megkezdhetette volna. A szerbekben meg is volt a hajlandóság a kiegyezésre; vezéreik azonban, különösen Rajacsics érsek, többet vártak a bécsi udvartól, mint a magyar kormánytól, s ez okból, s a Windischgrätz betörése után következő események miatt, a béketörekvések meghiusultak. (B. B. vm. új monografiája).

Íme a levelek:

I. Beöthy Ödön kormánybiztos levele br. Blagoevichhez.

A teljhatalmú kormánybiztostól.

Méltóságos br. Blagoevich altábornagy és vezénylő
tábornok úrnak Péterváradon.

Folyó hó 13.-án 445. sz. alatt kelt s méltóságodhoz
intézett átíratomban említett Milovanovics János, Raja-
csich érsek halásznai felügyelője, még e hó 4-én szaba-
don bocsáttatott. Minélfogva reménylem, hogy az érsek
Virágh András volt szenttamási jegyzőt s társait szintén
szabad lábra helyezendi. Mint utólag értesültem, az álta-
lam szabadon bocsátott foglyok azt a hirt terjesztik,
hogy rövid idő múlva Ó- és Kis-Kért fel fogják égetni.

En, jóllehet nem vagyok barátja a barbár eljárás-
nak, mégis kérem, adja tudtára méltóságod az érseknek,
hogy ha emberei által Ó- és Kis-Kéren csak egyetlen
kunyhó is felgyujtatik, Ujvidék, Zombor és Szatapár
legott el fog pusztíttatni.

Verbász, 1848. nov. 14-én. Beöthy Ödön.

II. Br. Blagoevich levele Rajacsich érsekhez.

Nagyméltóságú Rajacsich gör. kel. érsek, cs. kir. val. belső
titkos tanácsos úrnak Karlócán.

Excellentiád!

E hó 16.-án 2863. sz. a kelt levelem kiegészítéséül
van szerencsém excellentiáddal Beöthy kir. kormány-
biztos s Bihar vármegye főispánjának folyó hó 4.-én
455 sz. a kelt átíratát tudomás végett közölni.

III. Rajacsich érsek levele br. Blagoevichhez.

Nagyméltóságú br. Blagoevich cs. k. val. belső titkos
tanácsos s vezénylő altábornagy úrnak Péterváradon.

Excellentiás uram!

E hó 16.-án 2563. és 2275. sz. alatti átírataira
vonatkozólag van szerencsém kinyilvánítani, hogy a

fogva levő Szabó János, ki azon hatvan fogoly közül való, a kik innen elbocsájtattak, nem csupán a szerb nemzetiséget gyalázó nyilatkozatai, hanem istenkáromlás és abbeli fenyegetése folytán, hogy mihelyt Szegedre ér, az ottani szerb lakósokon bosszút fog állani, nem kivégeztetés, hanem ártalmatlanná való tétel végett maradt letartóztatva.

A szerb nemzet az egész polgárháboru alatt egyetlen ellenséges foglyot sem részesített testi, annál kevésbbé halálbüntetésben, hacsak kémkedésen vagy áruláson nem kapatott rajta. Ha tehát ennek a Szabó Jánosnak fenyegetései nem valósulnának, akkor hajlandó lennék őt is nagyméltóságod további rendelkezésére bocsátani.

Ami az istenkáromlást illeti, melyre nézve az ő saját társai is ellene bizonyítottak, ezért ítéljen felette Istene, az ő természetes bírása.

Egyébiránt fogadja nagyméltóságod legmélyebb köszönetemet azért, hogy Kaulicz János ujvidéki nyomdász és az én tisztem Milovanovics János, szabadon bocsátására oly szorgosan közreműködött, s egyszersmind nem ellenzem, hogy Beöthy teljhatalmú kormánybiztos úrnak kívánságára Virágh András elbocsáttassék és e célból a szenttamási tábor parancsnokságához a legszigorubb parancs küldessék, hogy a nevezett foglyot testvéreivel együtt azonnal szabadlára helyezvén, a kormánybiztos úrhoz küldjék.

A mi azonban a kormánybiztos úr által ujabban elbocsátott szerb foglyok fenyegetését illeti, a mely szerint ők rövid idő mulva Ó- és Kis-Kért fel akarnák égetni, azt hiszem, az csak hiú fenyegetődzés, mert mindkét helységet jelenleg magyar csapatok tartják

megszállva és ezek őrzik; továbbá, hogy a kormánybiztos úr, ha talán ezen helységekből tűz ütne ki, ezért Ujvidéken, Zombor és Sztapáron akarna boszút állani, ez egy emberséges, nemes szívből lehetetlennek látszik, és én az előttem ismeretes kormánybiztos urat ily emberségtelenségre képesnek nem is tartom; annak dacára, hogy, amint az a nagyban dicsőített Kossuth úr beszédeiből világos, a magyar részről nem kevesebb, mint a szerb nemzet teljes kiirtására törekednek.

Egyebekre nézve teljes tisztelettel vagyok excellenciának egész lekötelezettje
Rajacsich.

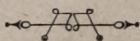
IV. Br. Blagoevich levele Rajacsich érsekhez.

Nagyméltóságú Rajacsich cs. kir. val. belső titkos tanácsos és görög keleti érsek úrnak Karlócán.

Vonatkozólag e hó 20.-án 2547. sz. a. kelt nagybecsű átiratra, Beöthy magyar kir. kormánybiztos felhatalmazott engem, hogy a magyar kormány által közölt békepontozatokat nagyméltóságodnak tudomására juttassam, továbbá, hogy miután a békefeltételek 1-ső pontja általános amnestiát hirdet s miután az 5-ik pont a patriarcha számára a magyar ország gyűlésen a hercegprimás után ülést és szavazatot biztosít, ennél fogva nagyméltóságodnak előbbi méltóságaiba való helyezése magától értetődik.

Midőn tehát van szerencsém méltóságoddal a szóbanforgó békepontozatokat ide mellékelve közölni, kérem, fogadja kitünő nagyrabecsülésem újabb nyilvánítását, a mellyel vagyok nagyméltóságodnak legalázatosabb szolgálója.

Blagoevich, altábornagy.

Vegyesek.

Följegyzések Vilova (Tündéres) községről.

Ivánovits György tündéresi gör. kel. plébános szerb nyelvű följegyzéseiből közöljük az alábbi részleteket, Jokanics János községi tanító másolata után fordítva. Ha nincs is nagy jelentőségük, legalább a nyilvántartás szempontjából megérdemlik a közzétételt.

— Titeltől, a volt sajkás zászlóalj székhelyétől egy órányira fekszik Vilova (Tündéres). A Vilova név a latin *vila* szóból ered, mely tanyát jelent. Valaha tehát itt táboroztak a rómaiak, a minek bizonyítéka az a sánc, melyet még ma is Római sánc-nak neveznek. S innen van az, hogy a falut régebben *Sanác Vilovó*-nak hívták, mely elnevezés az 1779—1828. évekből eredő könyvekben megtalálható.

A népmondák szerint Vilova régen halász rév volt. A nádasban néhány halászkunyhó állott, ahol a komp kikötött. A halászok gyakran láttak közelükben néhány táncoló tündérleányt (szerbül: vila). Később, mikor több család állandó lakóhelyül szemelte ki a nádas, elnevezték a helyet Vilovonak.

Vilova 1691. óta áll fenn. Ez időben a templom nem a mostani helyén állott, hanem ott, ahol most Tudakov Javro koreszmája van. A mostani templom 1806-ban, Sztaniszavlyevits titeli sajkás zászlóaljparancsnok idejében, s a martir halált szenvedett Decsánszki Steván szerb király tiszteletére épült. A lakóházak száma abban az időben csak 40 volt, míg most 200. A falu legidősebb családja Szkeledsits. E név a család ősenek révész foglalkozásából (szerbül: szkeledsija) származik. A komp abban az időben ott kötött ki, ahol most Szkeledsits Péter háza van. Hogy ki szentelte föl a régi templomot, — biztosan nem tudni; minden valószínűség szerint azonban Jovanovits Josif bácskai püspök. Az 1784. szeptember 11-i leltár szerint, — melyben a következő aláírásokat találjuk: Kuzmanovits Péter, a sajkás zászlóalj papja, Galits Lázár, Sztefanovits Teodor, Damjanov Nedelyko, Milutinovits Arsenije, Borits Erojin; Vlahovits esküdt, — a régi templom ilyen volt: a templom hossza 7 öl 3 láb, szélessége 3 öl, a fal magassága 2 öl. Vályogból épült, zsindeleyel volt földve. A tölgyfából épült torony két gömmbel volt ékesítve, tetején vas kereszt. A templom udvara deszkakerítéssel volt körülvéve. — A mostani templom 1806-ban épült ugyancsak a martirhalált szenvedett Decsánszki Steván tiszteletére. Hossza 24·7 méter, szélessége 11·4 m., magassága 8·55 m. A templom tornya zsindeleyel van fedve, a ma-

gassága 9·5 m., tetején gömbbel ellátott vaskereszt van. A templom első plébánosa: Bárjaktárov Teodor, második: Milovojevits Jován, harmadik: Sovlyanszki Andrea (1877—1828-ig, később szerzetes lett), negyedik: Velieskov Mihály (1845-től haláláig, 1865. szept. 6.-ig), ötödik: az előbbinek veje, Anasztazijevits Joakim (1866—1875., a mikor a sisi plébániára költözött). 1876. május 3.-ig Pápits Milos káplán, a mostani ófutaki plébános végezte az egyházi teendőket; hetedik, de (az 1806. rescript szerint) az egyházközség által egyhangulag megválasztott első plébános Ivánovits György 1876. febr. 11.-étől. — A templom oltára régi és az óbcesei templomtól kapta. Semmiféle alapítványa sincs. A papi fizetéseket a házaspáronként szedett 6 frtos díjakból fedezik. Az 1868.-i rendelet előtt a papnak se szabad lakása, se lakáspénze nem volt. Az iskola állami és a régi iskola (Gemeinde-Schule) helyén van. — 1865-ben csak 822 volt a hivek száma, az 1888. év végén már 1060, köztük 542 férfi és 518 nő. — Templomunkban régi könyvek és iratok vannak, mert 1848-ban a templom nem égett le. — 1872-ben, a mikor a határőrség föloszlott, a keresztalapítványból 1900, az iskolaalapítványból 1905 frtot kapott a község.

(A följegyzés kelte 1889. október 3.)

Középkori épületrom Zentán.

Zenta határában a mohácsi vész előtt állott községek u. m. Tornyos, Likasegyháza, Kalocsa, Bátka és Csészto templomainak helyét ismerjük, azonban a régi okleveleinkben ritkábban említett Vorjad község helyét csak nemrégiben fedeztem fel, az oromi partokon. Tiszavidékünk alluviális síkja felett 10—11 méter magasra emelkedő ugynevezett Orom nevű magaslatnak a mai karjadi ut végével való találkozási pontján elterülő tanyák között, nevezetesen Tömity Ráda zentai lakos szállásán vannak e rég elpusztult község templomának romjai. Térképi meghatározása: Északi szélesség 46° 51' — keleti hosszúság 37° 41'. — Az egész dologra onnan jöttem rá, hogy Tomitynak a városban benlévő házához egy több mmázsás idomitott lapos terméskövet hoztak be kövezetbe építés céljából. Ezt megtekintve és a származási helyet megtudva, kimentem tanyájára, ahol vagy 5 kocsi- való s rakásban álló téglahalmazt mutattak meg, melyben közönséges téglanagyságu malteros téglákat, azok darabjait és ami fontos: templompadozathoz való nagy, négyszögű téglákat is fedeztem fel. Ezen nagyobb négyszögű téglák mérete: 30 cm. hosszúság és szélesség, vastagságuk pedig 5 cm. Igen nagy darab égetett és égetetlen meszörögök is fordulnak elő. Exkurzióm alkal-

mával a tanyai lakosok összejöven elmondották, hogy az épülethely körül szántás, stb. alkalmával sok csontvázat találtak, nem mélyen a föld felszíne alatt. A lábbal keletnek fekvő holttetemek fejeihez ék alakban 2—3 téglá van elhelyezve. A tetemek fejei körül karikaszerű, ismeretlen barnás anyagu fémfüggőket találtak. Mondják, hogy e hely körül római pénzeket is találnak olykor-olykor.

Miután okmányilag beigazolható, hogy Zenta határában tőle nyugatra Vorjad község létezett; miután a legrégibb időktől mind e mai napig a Zentából kiinduló és délnyugati irányban az oromi partokhoz felvezető széles községi közlekedési utat *karjadi* utnak nevezik: biztosra vehető, hogy az oromi, Tómany Rádó-féle szálláson létező épületrom Vorjad község temploma, a holttetemek pedig a templom körüli temető halottjai.

Dudás Andor.

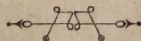
A csókai ásatások. A Bács-Bodrog vármegye határához 3 kilométer távolságra eső csókai kőkori telepen a szegedi muzeum az idén már másodízben ásat. Az immár európai hírre vergődött kőkori telep ezuttal teljesen fel lesz ásatva. A pár év óta eszközölt ásatások alkalmával előkerült neolitikori öseszközök, edények és csontvázak a szegedi, temesvári, zombori és a zentai muzeumok régiségtárait gazdagították.

Római őrtorony alapzatára akadtak egy holt Tiszaágban a bácskai Adorjánnal szemben fekvő torontáljózseffalvai rétbén. Dácia nyugati határán levő ezen őrtorony, mint a többi dunaiai is, a római provinciák védelmére, illetve a folyami kalózkodás meggátlására épültek.

A zentai csata régiségei. Az idén eszközölt folyamszabályozó kotrási munkálatok alkalmával a Zenta alatt levő Török-sziget melletti Tisza-mederből a gőzkotróval sok régiséget hoztak felszínre. Legérdekesebb egy rabbilincs, melynek zárral ellátott karikájában egy allábszár-csont fekszik. A rab több száz és száz társával akkor került a Tisza fenekére, amidőn Eugen herceg tüzérei Musztafa szultán hajóhidját el-lőtték, hogy a Tiszántulra menekülő ellenség útját elvágják. A leletek egy része Kallivoda zentai tiszti orvos tulajdonába jutott, nagyobbbrészét azonban a folyammérnökök elvitték.

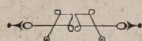
Ősállati koponya a Tiszából. A zentai halászhajók a bátkai tiszaszakasz medréből egy jó fenntartású Cervus megaceros koponyát fogtak ki, mely vétel útján a zentai főgimnázium tanszermuzeumába került.

M—y II.

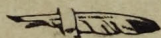
Tartalom.

	Lap.
Bács-Bogrog vármegye régi levéltáráról. Irta: Dudás Gyula	79.
A Buday-család nemességéről. Közli: Buday Gerő	84.
Helytörténeti és ethnographiai leírások 1859—60-ból. Közli: Gubitza Kálmán	99.
Adatok Bács néprajzához. Közli: Gubitza Kálmán	101.
Levelek 1848-ból	113.
Vegyesek	117.

A

BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KAROLY,

TITKÁR.

XXVII. ÉVFOLYAM. IV. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBOI

1911.

Tájékoztató.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1883-ban alakult azon czélból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történelem- és régiségkedvelő, férfi vagy nő, aki ez iránt szándékát az egyik elnöknél vagy a titkárnál írásban személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 6 korona tagsági díjat fizet. A kötelezettség három évre szól. A ki ennek leteltével kilépését a titkárnál írásban be nem jelenti, annak kötelezettsége további három évre is megmarad.

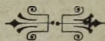
Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot czélja elérésében, s felolvasásra illetőleg az Évkönyvben való közlésre munkálatokat küldenek be. A működő tagok tagsági díjat nem fizetnek.

Alapító tag az, a ki egyszersmindenkorra legalább 100 korona alapítvánnyal járul e társulat czéljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagja fel van jogosítva az őt megillető társulati czímek használhatására.

Kérjük t. tagtársainkat, hogy a társulatot, vagy az Évkönyvet illető bármely ügyben (hiányzó Évkönyv, hibás címzés, lakás- vagy névváltoztatás stb.) a titkárhoz fordulni szíveskedjenek.

Évkönyveinknek meglevő példányai évfolyamonként 6 koronájával megrendelhetők a titkárnál.

A társulat tisztikara :

Elnök : Kozma László Zombor.

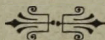
Alelnök : Latinovits Géza Budapest.

Titkár : Trencsény Károly Zombor.

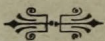
Ügyész : dr. Grüner Samu Zombor.

Múzeumőr : Gubitza Kálmán, Monostorszeg.

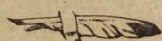
Pénztáros : Buday Gergely Zombor.

A társulat helyisége : Zombor, vármegyeház, II. emelet.

A
BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KAROLY,

TITKÁR.

XXVII. ÉVFOLYAM. IV. FÜZET.

ZOMBOR.

SITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓI

1911.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

A bácskai kamarai puszták állapota és betelepítése 1763-ban.¹⁾

(Cothmann Antal m. kir. udvari kamarai tanácsosnak jelentése.)

— Az eredetiből fordította **Iványi István.** —

A következő okmány Bács-Bodrog vármegye ujabbkori történetére igen fontos. Azon korból mutatja be a vármegyét, midőn ezen az ország gabonatárának nevezett bőtermésű, messzeterjedő lapályon egyrészt a másfél százados török hódoltság, másrészt a pusztító Rákóczy-féle hadjáratok szomorú következményei; az elnéptelenedés, a lakosság hiánya még annyira érezhető, hogy az uralkodó Mária-Terézia másfelől volt kénytelen munkás kezeket szólitani be a parlagon heverő nagy földterület sikeres megmunkálására, az országlakosok és alattvalók számának szaporítására. Cothmann ezen kimerítő jelentése világos képét tárja elénk a mult században itt foganatosított telepítésnek, valamint a vármegye akkori gazdasági, népesedési és földrajzi viszonyainak. E közérdekessége eléggé igazolja ez okirat közlését. — Latinul irt eredeti példánya a mellékletekkel együtt jó vastag ivrétű füzetet képez és Budán az országos levéltárban található a kincstári osztályban a „Relationes commissariorum regionum“-féle csoportban fasc. 39. Nr. 66- jegy alatt.

¹⁾ A Mária Terézia korabeli bácskai telepítésnek részletes és igen érdekes leírása e jelentés. A szabadkai gimnázium 1888. évi értesítőjében jelent meg először és csak néhány külön lenyomat készült róla. Ez teszi megokoltá Evkönyvünkben újra közlését, hogy szélesebb körben ismertté, s könnyebben hozzáférhetővé váljon.

A következő lapokon közölt magyar fordításban a kevésbé szükséges mellékletek elhagyattak.

* * *

Méltóságos m. kir. udv. kamara! (Kir. kincstár)

Midőn ő felsége, a kincstári puszták betelepítése ügyében kiadott kegyelmes határozatát, az itt A.) alatt mellékelt s f. évi február 1. kelt kegyes leirata által a mélt. kincstári tanácscsal közölte, többi között e leirat 4. és 5. pontjában kegyesen azt is elrendelte, hogy ezen telepítés gondját és felügyeletét e mélt. udv. kamaránál én viseljem; s azért különben a sóhivatalokat is megvizsgálandó, azonnal a tavasz kezdetén utra induljak, a kamarai pusztákat mind megvizsgáljam és azoknak nagyságáról és minőségéről kimutatást készítsek, azon észrevétellel: közülök melyek telepíthetők be és melyek, s mily okból nem alkalmasak erre? Végre jelentésemet a t. kamarai tanácsnak adjam be, a mely azt ő felségéhez fogja juttatni.

Ezen kegyes kir. rendeletet a kamarai tanács f. évi február 11. kelt B.) alatt mellékelt rendeletével méltóztatott velem közölni, tudomásvétel és miheztartás végett. Én pedig jóllehet kettős igazgatósággal s különben sok rendkívüli ügyekkel is el vagyok halmozva, mégis e kegyes kir. rendeletnek készségesen magamat alávetvén, úgy intézkedtem, hogy — mihelyt csak a hó és az idő a föld és talajnak megvizsgálására és egyéb észleletekre alkalmas leend — a bácsi kamarai kerületbe leutazhassam és a reám bizottakat tölem telhetőleg elvégezhessem. Minthogy azonban a hó és a hideg nem engedett és én élelmezési s egyéb kamarai ügyekben Bécsbe is küldtettem, a bácsi kerületbe csak április hó 25-én indulhattam el, hogy ott főteendőmet, a telepítés ügyét elkezdjem. Azonban addig is nemcsak minden itt található régi térképet a bácsi, marosi és tiszai kerületről gyűjtöttem össze; hanem hogy a bács-kerületi kamarai birtokoknak a kir. ren-

delet szerint készítendő felmérése és letérképezése minél tökéletesebb legyen, a kamara-elnöktől kapott engedélyemnél fogva Kovács képzett kamarai mérnökkel ez iránt értekeztem s megegyeztem és ezen dolog, valamint a nemsokára elkezdendő munkálkodásom ügyében az elvégzendőket elvégeztem.

Mielőtt azonban előmunkálataimat akként bevégezvén a bácsi kerületbe leutazhattam, megtörtént, hogy a porosz királylyal kötött béke következtében a hadseregben nevezetes szabadságolás történt és mindjárt ápril hó közepén tul ily szabadságolt katonaság nagy számmal e kamarai tanácshoz utasítva Pozsonyban megjelent és legtöbben közülök az állításuk szerint még a táborban kihirdetett bizonyos pátensre hivatkozván rendkívüli szabadalmakkal és előnyökkel a bácsi kerületbe kívántak álvitetni; s ezeket napról-napra mások is követték hasonló kérelemmel.

Minthogy azonban sem a kamarai tanács előtt, sem én előttem ezen pátensek tartalma nem volt ismeretes; a kamarai tanács ezeknek közlését sürgősen kérte a királynőtől, én azonban ezt be nem várván, kénytelen voltam a bácsi kerületbe leutazni, mert a folytonosan szaporodó szabadságolt katonák is sürgették, hogy valahára oda utaltassanak. — Miután tehát a kamara közgyűlésben javaslatot tettem ezen katonák továbbítására és az uton való eltartására nézve s másrészt még Kempelen titkárral is, aki az ilyféle népség továbbításával a kamara részéről tulajdonképen megbizva volt, ez ügyben értekeztem: végre április 25-én a Dunán hajóra szállottam, magammal vivén ezen katonákból amennyit csak birtam.

Midőn azonban ugyanazon napon az ilyféle emberek első szállitmánya két hajón innen Pozsonyból elindult; nekem pedig a telepítésre, valamint másféle kamarai ügyekben a gróf-elnöknek (t. i. Grassalkovics Antal, kincstári elnök) né mely jelenteni valóm és javaslataim voltak, — én Pestre

érkezve Gödöllőre mentem, a hol a grófnak a C) alatt másolatban idecsatolt tervezetemet ezen telepítésre alázattal átadtam. Az oldaljegyzésekből látni, mit méltóztatott az elnök az egyes pontokra határozni.

S minthogy semmi más utasítást nem kaptam volt, sem pedig a táborban kihirdetett kegyes pátens másolatát akkor még nem ismertem: tehát ez volt az én irányadóm, amelyhez kezdetben működésemhez alkalmazkodnom kellett. A következőből kitűnik, hogy a felséges királynőtől ezen telepítés ügyében később kiadott kegyes rendeletek nem igen különböztek attól, amit a mélt. kamara-elnök az én tervezetemre is már határozott.

Miután tehát eképen az említett irányadó utasítással el voltam látva, utamat a bácsi kerületbe folytattam, utközben a Duna átjárásához közellevő sóhivatalokat és élelmi raktárakat vizsgálván meg és máj. 10-én az ujonnan telepített Apatin kamarai városban kikötöttem, ahol is a kamarai sebész (chirurgus) házában szállottam meg. S minthogy e város közvetlenül a Duna mellett lévén, épen azon hely volt, ahová Kempelen titkárral tártott értekezletünk szerint az új telepítvényesek minden szállitmányát küldeni kellett, szükségesnek láttam, hogy itt állandó lakásom legyen, vagy legalább valamelyik irnokom állandóan itt Apatinban tartózkodjék, mígnem a kamaraelnöktől telepítő-tisztartónak (provisor) kinevezett Fuchs odaérkezik és az ideküldött telepítvényeseket magaveheti át és utasíthatja a nekik kitűzött helyekre.

Néhány óra mulva megérkezésem után megjelent nálam Rottenhauseni Redl udv. kamarai tanácsos és a bács-kerületi kamarai kerület jószágigazgatója (administrator). S minthogy kölcsönös tisztelgés után abban egyeztünk meg, hogy azonnal fogjunk munkához, azért a kamarai tanácsossal nemcsak a fentemlített kamarai dekretumot és az ehhez csatolt kegyes kir. resolútiót közöltem, hanem ama utasítás pontjait is. S minthogy a szabadságolt katonáknak ápr. 25-én Pozsonyból

elindult első szállítmánya minden percben ide Apatinba érkezhetett s ezen szállítmányt bizonyára mások is követni fogják; azért mindenekelőtt arról kellett gondolkoznunk, hol helyezük el ezeket és a következőket?

E részben tehát megegyeztünk abban, hogy — mivel a bácsi kerület minden pusztája, Filipova, Nemsace és Berkaszevo kivételével folyó 1763-ik évi szent Györgyig bérbe van adva, Nemsace pusztá pedig az ujonnan telepített Hodság számára és Filipova pusztá Berkaszevo pusztával már szintén elkezdett telepíttetni, s pedig azon külső-ausztriai családok számára van fentartva, melyeknek összeszedésére most tavasz elején négy ügynök küldetett a külső országrészekbe: arra kell törekednünk, hogy ezen katonák és az ezekhez csatlakozó új jövevények azon ujonnan telepített helyekre osztassanak be, amelyek több lakosságra is elegendő földterülettel bírnak. S minthogy néhány régibb helység is talán fölös területtel bír, az ilyenekben is tűzessék ki számára lakóhely. Minthogy továbbá az ujonnan kinevezett telepítő-tisztartó lakásáról is azonnal kellett gondoskodni, ily külön lakóház felépítése pedig sok időbe és költségbe kerülne; azért Redl jószágigazgatóval abban egyeztünk meg, hogy mivel ezen provisor hivatal-helyének Apatinban kell lennie, itt pedig éppen több kész parasztház eladó, — ezekből egy megvételék és a szükséghez képest átalakíttassék. S e célból egy mézsáros özevegétől egy házat a hozzátartozóval együtt 75 frton meg is vásároltam.

Ekképen tehát egyet-mást előlegesen megbeszélvén, midőn már egyik-másik terület megvizsgálására kiindulni szándékoztam, de napról-napra amaz első szállítmányra is kellett még várnom: elindulásom előtt arról is intézkedtem, hogy bizonyos mennyiségű gabona öröltessék és ebből kenyér készíttessék, mely a teljesen életmód nélküli jövevénykatonáknak adagonként osztassék ki. Intézkedtem továbbá, hogy a jövevények a parasztházakba szállásoltassa-

nak be és hogy engem azok megérkezéséről azonnal tudósítsanak.

Ezek után Redl administratorral máj. 12-én Zomborba, 13-án pedig az onnan csak egy órányira fekvő régi Prigrivica Szt. Iván falura mentem s ezt töviről-hegyiről a hozzátartozó földrészekkel együtt megvizsgáltam. Ezen falu azért nevezetik így, hogy a szintén Bács vármegyei Deszpot-Szt.-Iván nevezetű kamarai falutól megkülönböztettessék; másrészt pedig azért, mert régi térképeken a Szt.-Iváni terület a Prigrivicaitól külön volt; e két határt azonban ma napság már nem lehet felismerni, s így csak egynek vétetik. Ezen határnak talaja igen termékeny, s minthogy egyrészt legelővel, kaszálókkal és erdőkkel, másrészt pedig a legjobb szántóföldekkel bővelkedik, s azonkívül a két helyen is átfolyó Mosztonga folyó vagy patak miatt, mindenütt a marhahátas előnyével is dicsekedhetik: azért e terület minősége az egész bácsi kerületben annyira elhíresedett, hogy majdnem a legelsőnek tartatik. Azért nem is lehet csodálni, hogy az itt lakó görög keleti vallásu alattvalók méltán a tehetősebbek közé számíttatnak. E helység lakosai a maguk határán kívül még Gyurith és Neorith nevű két kamarai pusztát is bérben tartják, s ezekért a kilenced- és tized-adón kívül évenként csak 50 frt bért fizetnek.

Minthogy azonban Gyurith puszta, a földmivelésre a legjobb talajjal bír és az évi bérleti összeg ily nagy területhez (amint Kovács térképe pontosan mutatja) arányitva valóban igen csekély; azért a szent-ivániak, valószínűleg azon okból, hogy a rájuk nézve oly alkalmas és hasznos pusztának birtokát maguknak örökre biztosítsák, házaikat már néhány évvel ezelőtt a szent-iváni területről a Gyurithi területre vitték által úgy, hogy az egész falu már most az utóbbi területen van, a szent-iváni területen pedig csakis a kertek nyomai és a régi rác templomocskának egy része látható. Neorith puszta ellenben eddig nagyobb részt legelőnek és

kaszálónak használtatott. — Minthogy azonban ezen mind összefüggő területek sokkal terjedelmesebbek, semhogy az ezen helységben lakó 75 gazda által rendszeresen műveltet-hessenek, azért ezen legjobb minőségű földeken nagy darabot tüskés cserjékkel és csipkebokrokkal találtam benőve, (bár-mily nagy darabok vannak is réteknek és legelőknek fen-tartva); s ezt nem a lakosság hanyagságának, hanem egyedül elégtelenségének vélem tulajdoníthatni, valamiut azon körül-ménynek, hogy a tehetősebbek inkább marhakereskedéssel foglalkoznak s a terület legnagyobb részét marhájoknak en-gedik által. Minthogy azonban a földesuraságnak a rétek, legelők és szarvasmarha sokaságából semmi haszna nincsen, kivéve, hogy ily marhakereskedőkben tehetősebb alattvalói vannak; s reá nézve sokkal előnyösebb, ha ily terjedelmes s főleg műveletlen területek, számosabb nép telepedésére és mivélésére adatnék át; ezen említett s összefüggő területekre pedig még egy akkora egész falu kényelmesen elérne: tehát Redl adminisztrátorral abban állapotunk meg, hogy az emli-tett Prig.-Szt. Iván falu közvetlen szomszédságában egy 60—70 házból álló más új falu tisztán német családokból telepíttessék. S ez, amint később részletesen előadom, meg is történt pontosan, amíg még a bácsi kerületben tartó-zkodtam.

Miután ekképen e területet megvizsgálván, Zomborba visszatértem, tudósítást kaptam, hogy a telepítvényes kato-nák első szállítmánya Apatinba érkezett. Én tehát még az napon máj. 13.-án oda utaztam és a következő napon ezen szállítmányt, mely 103 fejből (részint szabadságolt katonák, részint másféle telepítvényesek) állott, átvettem.

S minthogy a következő szállítmányokat is mind épen úgy vettem által, mint ezen elsőt, nehogy ugyanazon dolog többszöri ismétlése által e jelentésemben kelleténél hosszabb legyek: itt akarom előadni, mi módon jártam el az új jöve-vény telepítványesek fogadásában és elhelyezésében?

Mihelyest az első szállitmánnyal ideérkezett jövevények előttem megjelentek, felvilágosítottam őket mindazon előnyökről, melyekben részesülni fognak. Egyszersmind előadtam, hogy azok, akiknek pénzükhöz van és maguknak házat akarnak venni, vehetnek ahol nekik tetszik; mások pedig, ha nőtelenek és ha megérkezésük napjától 3 hónap alatt ezen kerületben megnősülnek s maguknak házat építenek, nősülési vagy menyegzői jutalmul 6 frtot és 6 mérő tiszta buzát fognak kapni ajándékba; továbbá azok, akik itt már birtokos özvegyeket vesznek nőül, ha ez özvegyek háza országos-, köz- és földesuri adózásnak volna is alávetve, mégis egy évig a robot és egyéb földesuri adózás, valamint a személyes katonatartás terhe alól felmentetnek. Végre kijelentettem előttük, hogy ha vannak közöttük iparosok, akik mesterségöket folytatni szándékoznak, azoknak a szükséges szerszámok beszerzésére, akik földmivelők akarnak lenni, azoknak is hasonlóan minden szükséges eszközökre segítség és némi pénzsegély biztosittatik a földesuraság részéről. — Ezen dolgokat mindig előbb mindnyájok előtt kijelentvén, egyenkint is megkérdeztem mindenkit szándékáról és nyilatkozataikat egy külön jegyzőkönyvbe irattam. Evvel elkészülvén, az emberek elhelyezésében azon szabályt követtem, hogy a főbb iparosokat Apatin városában hagytam s nekik a telepítési alaptól alkalmas házakat építtettem; e házakhoz egy kerten kívül semmi más földet nem adtam, hogy mint városi iparosok munkájuk után elégséges életmódot biztosíthatván magoknak, ne mezei munkával, hanem mesterségökkel foglalkozzanak. Akik földmivelők akartak lenni, s pedig a németeket, akik egy helyre kívánczotak, azokat vagy az ujonnan telepített Bukin, Hodságh és Uj-Kolluth falvakra vagy a most telepített Filippova és Uj-Szt.-Iván falvakra küldtem; a csehet pedig Bezdánba, a magyarokat vagy Doroszló, vagy Veprovác szintén ujonnan telepített helységekre. Minthogy azonban sokan voltak közöttük nőtelenek,

akik sem nősülni, sem földművelésre nem akarták magukat elhatározni, hanem csak kézimunkából szándékoztak megélni; a kézimunkát pedig a kamarai uradalom robottal szokta végeztetni s így ezeknek mezei napszámos munkákat nem adhatott; azért Eberth péterváradí élclmezési tiszttel értekezvén, 40-nél több ily embert Futtakra a malmokba küldöttem azon utasítással, hogy ott naponkint 9 krt kapjanak kézbe, 6 kr. pedig visszatartassék számukra, hogy télen is legyen miből megélniök. S ezen intézkedéssel megelégedve nemcsak állandó foglalkozást találtak, hanem a különben henyélés okozta minden rossztól is visszatartattak. S hogy ezen munkásoknak téli lakóhelyeik is legyenek, a legközelebbi kamarai helységben, Palánkán a kir. kincstár költségén, hat nagyobb házat építtettem, mindeniket két szobával és egy konyhával, minden szobában 3—4 ily munkás lakhatik és mint a katonák közösen főzhettek maguknak; s minthogy itt sok nád terem, télen által nádvágással is szerezhctnek maguknak pénzt. Minthogy továbbá a kerületi tiszttartó helyben lakik s egy ferencrendi barát is tartatik a tiszttartóságban: testi és lelki ellátásban is részesülhetnek itt, mignem jövő tavasszal ismét visszatérhetnek munkájokhoz a malmokba. S ha időközben némelyek mégis nősülésre és földművelésre határoznák magukat, ott van Bukin német falu, amely csak egy jó félórányira van tőlük, tehát oly közel, hogy ott könnyen alkalmat találhatnak az egyikre vagy a másakra. — Miután tehát a jövevényeket eképen szétosztottam, valahányszor egy szállitmány megérkezett, azoknak podgyászát uradalmi robottal a leendő lakóhelyükre vitettem; azokat pedig, akik a dunai utazásban megbetegedtek (amint sokan láz és diszenteria miatt csakugyan sokat szenvedtek) Apatinban hagytam vissza Reisinger kamarai chyrurgus gondozása alatt s e célra egy üres házat rendeztem be kórháznak és a betegeknek a szükséges mérsékelt élclmezést is adattam. S el kell ismernem e helyen, hogy a chyrurgus

ezen betegek körül nagy gondosságot fejtett ki, mert az 50 betegből, akik igen súlyosan szenvedtek, egész ottlétem alatt egyedül egy öreg cseh halt el. — Mielőtt azonban a leírt módon a jövevényeket a nekik kitűzött helyekre elküldtem, arról kellett gondoskodnom, hogyan lehetne azoknak még az évben házakat szerezni vagy építtetni. Mindjárt megérkezésemtől hallottam, hogy legnagyobb akadály lesz majd a fának hiánya; és emlékezik még a magas kamarai tanács, hogy mindjárt akkor fölülről ezer darab szálfát kértem leküldetni; de minthogy ez sokáig késett, más módról kellett gondoskodni. Megtudtam, hogy Langen eszéki élelmezési tiszt már régen kapott rendeletet a kamarától, hogy a hadibiztos társaságában Apatinba menjen s ott a régi élelmi raktár maradványait a többet ígérőnek adja el. Tehát megkértem ama tisztet, hogy az eladást siettesse, amit az meg is tett; és én mint legtöbbet ígérő, 350 frton vettem meg az összeomlott s részben már a földön heverő épületet s mindjárt más napon szétbontattam és különválogattattam a fát, deszkákat, téglákat és így elkezdehettem azonnal az építést. S mondhatom, hogy ezen alkalmi vétel nélkül az egész telepítési ügy ezen évre legyőzhetetlen akadályba ütközött volna. Felhasználtam, amennyit csak kaphattam, ácsokat, akikkel folytonosan ajtókat, ablakokat készítettem és tetőfákat. Megalkudtam az asztalossal, lakatossal és üvegessel, hasonlóan a falverő parasztokkal, úgy, hogy azok egy alaptól a tetőig jó földből vert, 2 szobából és egy konyhából álló nagyobb házért 12 frtot kaptak, egy, csak egy szobából és konyhából álló kisebb házért pedig hét frtot. S miután az uradalomtól adott nádat is beteretmettem, megalkudtam a betetőzés és a bevakolás iránt is, úgy, hogy már egyéb nem maradt hátra, mint a kemencékről is gondoskodnom; eziránt a hódságai tégláégetővel alkudtam meg, hogy az itteni szokás szerint cserepeket égessen a kályhák számára elegendő mennyiségben és szállítsa az illető helyre. — Így aztán még az én

jelenlétemkor Filipován és Szt.-Ivánban 21 ház épült fel a kincstár költségén oly gyorsan, hogy már elutazásom előtt majd mind befödve és lakva is volt; egy belölők a telepítési ispánnak adatott lakásul, négy ismét új telepéseknek adatott el. Mennyibe került összesen egy ily nagyobb és kisebb ház, mutatja a költségvetés. Ehhez csak annyit kell megjegyeznem, hogy e házak mind egyenes sorban épültek, a hozzácsatolt kerttel együtt 12 ölet tesznek szélességben, 30 ölet hosszában, az utcák pedig 18 ölnyi szélesek. A kir. kincstár költségén készült eme házakon kívül főleg a földmíveléssel foglalkozó és vagyonosabb új telepítvényesek is az említett falvakban mindenütt tulajdon házakat és építettek ugyanazon alakban, amelyek azonban nál hiányában még földetlenek; a számuk pedig idővel annyira szaporodott, hogy a telepítési tiszttartó jelentése szerint nov. hó végén már 80 új ház épült ez évben. S minthogy ily építéseket és a telepítési egyéb munkálatokat semmi sem segíthette előre jobban, mint a személyes utánjárás; azért a bácsi kerületben való tartózkodásom ideje alatt minden héten személyesen látogattam meg az építéseket és az új telepítvényesek munkálkodásait; mindenképen iparkodtam őket a henyéléstől visszatartani s részint mesterségök, részint a mezei dolgok folytatásában buzdítani. E célból megszereztem mindnyájuknak a szükséges vaseszközöket s szerszámokat, névszerint: fejszét és baltát, kapát, ásót, kaszát, sarlót; kijelöltem mindegyiknek egy darab füves helyet, hogy mindegyik a magának szerzendő egy-két marha számára a szükséges szénát maga kaszálhassa; intettem őket, hogy necsak a kaszálásban, mely itt nevezetes, szerezzon maguknak készpénzt, hanem aratásban is a szükséges kenyeret teremtsék be. S mondhatom, szavamat úgy fogadták, hogy igen kevés van köztük, akik csaknem magából az aratásból is maguknak és családjuknak egész télre elegendő kenyeret kerestek be.

Május 16-án ismét Zomborba jövén, már itt találtam az

uj kamarai mérnököt, Kovácsot, és ugyanazon napon Redl adminisztrátorral és e mérnökkel összeültünk és tanácskoztunk; valjon hol s miképen kelljen a bácsi kerület felmérését és mappázását elkezdeni és folytatni? Megegyeztünk abban, hogy — minthogy Prigrivica-Szt.-Ivánhoz egy uj német falut kell telepíteni s ezenkívül, valamint a már telepített kezdett Filipova helységen kívül a netán lejövő számosabb népség számára is szükségképen más pusztát kell kiválogatni, s minthogy különben a Dautova és Baracska falvakban lakó csekély számú rácok is az ott megszorodó kath. magyarok száma miatt onnan elköltözni kívánnak s maguknak más területet kértek kirendeltetni: azért nemcsak a szt.-iváni terület az eddig odatartozott két pusztával, t. i. Gyurith és Neorith, hanem Gákova és Pradievith puszta is, Krusevlye és Stanisith pusztákkal is az ezek mellett levő Peakova, Sára és Gyurgyin puszták is előbb megvizsgáltassanak és azután kiméressenek.

E szerint mindjárt másnap május 17-én mindnyájan a Pradievith pusztán által Gákova pusztára mentünk, és e két pusztának talaját megvizsgálván, azt találtuk, hogy mindkettőben a talaj termékeny, igen szép fű és jó víz van benne és Gákovában a marhahátas igen kényelmes; ha tehát e két puszta egybeköttetik, igen szép falut lehetne reá telepíteni s ez jól megélhetne itten. Láttuk azt is, hogy a falu helyét és a szántóföldek nagyobb részét, valamint a barmok legelését Gákova pusztára kell tenni, a kaszálókat pedig és a szántóföldek másik részét Pradievith pusztára terelni. Ezen falu nemcsak a földesuraságnak hoz hasznót a koresmai jövedelmekben, hanem a köznek is hasznos s alkalmas lesz, mert a Bajától Zomborba és Bácsba vezető kir. ut ezen falun fog átmenni; és katonaszállításkor, melyekben most az előfogatok Gara falutól egész Sztapárig kénytelenek hajtani 4 teljes órán át, az előfogatokat épen az ut felében lehet majd felváltani.

Innen Bubanya dülön (diverticulum) által, amely tényleg számos szántovai lakosnak évi 30 frt földbér és a kilenced és a tized fejében bérbe van adva és egészen fel van szántva, -- továbbá Mironith pusztán által, amelyet területek elégtelensége miatt a beregiek évi 180 frt, és a kilenced és a tized fizetése mellett kibéreltek, Szántova falura értünk. S minthogy úgy láttuk, hogy Mironith pusztának nagy része cserjékkel van benöve, s a szántóföldek is itt-ott el vannak szórva, meghagytuk a szántovai tisztartónak, hogy azonnal jelentse ki a beregieknek, ha ezen pusztát nem fogják jobban kiirtani s szántóföldeiket is nem fogják több szorgalommal és jobb rendben művelni, vagy ha erre a lakosság csekély száma miatt nem volnának képesek; az eképen rájuk nézve fölösleges területről más intézkedést fogunk tenni.

Szántován hamar megebédelvén, Krusevlye és Sztanisith pusztákra mentünk ki, ahol tényleg a királyi szarvasmarhát legeltetik és szénát is szoktak gyűjteni a csordabeli marha számára. E két pusztát mindenben elsőrangúnak találtuk, kivéve, hogy itt, mint Gákova és Pradievith pusztán fát nem lehet találni. S minthogy az említett baracscai és dautovai ráczok maguk is Sztanisith pusztára számítanak, ezen pusztában pedig az uradalmi marha megkárosítása nélkül egy rész könnyen letelepíthetnének: azért tehát egy ott létesítendő új falu számára azt a helyet tűztük ki, ahol a pétervárad kir. uttal a zombori ut találkozik; s ezen körülmény miatt ezen új falu úgy mint Gákova is nemcsak a földes uraságra, hanem a közjónak is igen előnyös és alkalmas lesz, annál inkább, mert az a Péterváradra vezető útvonalban Szivacz és Rigicza falvak között éppen a középen lesz. Minthogy azonban Sztanisith pusztának ezen része nem elégséges oly falu telepítésére, amilyenek a katona szállítások miatt a kir. utakon kívántatnak; a fennemlített dautovai és baracscai ráczok Szántováról azért követtek minket, hogy a téli vetésre nekik földet jelöljünk ki: azért Kovács mérnököt azon uta-

sitással hagytuk itt hátra, hogy mindjárt a következő napon a ráczoknak a jövő szántásra elegendő földet jelöljön ki s aztán nemcsak Krusevlye és Sztanisith pusztákat, hanem az e mellett fekvő Gyurgyin, Sára Peakova pusztákat is mérje fel, hogy így ezen munka befejeztével több biztonsággal meg lehessen látni, vajjon melyik pusztából lehetne az új Sztanisith falunak szükséges földet legalkalmasabban kihasítani.

Midőn a mérnök e munkával elkészült és az eredményt velem közölte, kitűnt, hogy — mivel Peakova pusztára Rigicza falunak okvetetlenül szüksége van; Gyurgyin pusztánélkül pedig a Milicsics faluban lakó nemesek, ameddig itt maradnak, alig volnának képesek megélni; ellenben Sára pusztája, amelyet Katymár falu a kilenczed, a tized és évi 130 frt földbérért árendában tart, e falunak nem szükséges s pedig annál kevésbé, mert a katymári terület maga a hozzátartozó Roglaticza pusztával oly nagy, hogy ott még sok egész paraszttelek is van: — azért alázatos véleményem az, hogy az új Sztanisith faluhoz, ha itt a rácz nép még szaporittatnék, az egész Sára pusztája adassék, minek következtében a mérnök számítása szerint ezen új faluban mintegy 220 egész telkes gazda kényelmesen elférne.

Minthogy pedig így a dautovaiak és a baracscaiakon kívül, akik összesen csak 25 ekét (aratrum) tesznek, itt még több más rácz is elhelyezhető; és a telepítésnek is rendkívül nagy hasznára s könnyítésére volna, ha azon ráczokat is, kik eddig Karavukova és Prig.-Szt.-Ivánban laknak, jó móddal arra lehetne rábírní, hogy a közbátorság czéljából is az erdtől és a Dunától távolabbra vonuljanak és Stanisity faluba és alább nevezendő más helyekre telepedjenek által: alázattal azt vélem, hogy ezen nép édesgetésére nemcsak az új Sztanisityban e rácz alattvalóknak a kincstár költségén nem valami drága, de szilárd anyagból templom építtessék; hanem hogy azon említett lakosoknak kihirdettessék, hogy akik oda áttelepednek, (amint kegyesen tetszeni fog) azok

1—2 évig a tized és a kilenczed alól felmentetnek. S amint az új templom (sokat fog oda csalogatni) így ama felmentés is az igásmarhával jól ellátott és különösen földmiveléssel foglalkozó rácز népet oda fogja vonzani, úgy, hogy nagy számmal oda tódulván, már az első két évben is a kamarai uradalom nagy hasznára az egész földet fel fogják szántani; Karavukova és Szent-Iván pedig mint erdők mellett fekvő és telepítésre alkalmas helyek igen nagy mennyiségű telepedőt fogadhatnak be. Ennek az lesz eredménye, hogy a ráczok az erdőtől és a Dunától eltávolittatván, a közbiztonság nyerni fog, és a ráczok is inkább a földmivelésre szorittatnak.

Ezen kirándulásból Apatinba visszatérván, itt két telepedő szállítmányt találtam, s miután ezeket csakhamar a 4-ik, 5-ik és 6-ik szállítmány is követte; ezeknek elfogadásával, szétosztásával és új házak építésével egészen május 27-ig folytonosan el voltam foglalva. Máj. 28-án Redl urral a letelepítettni kezdett Filipova pusztára mentem ki, ahol nagy öröömre nemcsak az oda helyezett németek által épített már 20 házat láttam, hanem azt is, hogy az alig néhány nappal azelőtt oda beosztott emberek a nekik kijelölt földet kerteknek már felszántották, árkokat húztak és építéseikhez is serényen hozzáfogtak. Megtekintettem a templom, a paplak, a tanító és az uradalmi korcsma számára kitűzött helyeket; s minthogy e helyen sütőkemencze még nem volt, e falu pedig erdőtől és malomtól kissé távolabb van, másrészt a népnek marhája sem volt, hogy az előlegben adandó gabonát a malomba vitethetnék: úgy intézkedtem, hogy a korcsmának kitűzött helyén ily sütőkemencze állíttassék fel és a szükséges liszt a futaki élelmező raktárból hozassék ide, és egy szintén onnan ide hozott pék által tábori módon kenyeret süttettem és egy-egy adagot $1\frac{1}{4}$ krért adattam el az új telepedőknek. Megnéztem e pusztának külső telkeit is és azt tapasztaltam, hogy a talaj igen termékeny és szántóföldekre és rétekre egyaránt alkalmas; fa azonban sehol

síncsen, mégis erdőtől, különösen az érsekség bácsi erdeitől, melyeknek szabad használatát csekély évi bér mellett élvezik, nem igen messze van. Tapasztaltam továbbá, hogy másfél ölnyi mélységben már igen jó vizet találhatni, milyen jót talán az egész bácsi kerületben nem lehet találni. S mint-hogy szép fekvése is van és ujonnan letelepített helyekkel van körülvéve, elhatároztuk, hogy ezen pusztára még ez évben annyi nép letelepíttessék, a mennyi csak elfér rajta. Azért meg is tettem a szükséges intézkedést, hogy itt is a telepítési alapból 5 nagyobb és 5 kisebb ház, egy mészárszék és kovácsműhely építtessék; és rábeszéltem a népet, hogy sajátkezüleg földből kis kápolnát is verjenek fel, mely majd a telepítési alapból lesz befedve és a szükséges szer-
rekkkel ellátva. S minthogy harangot már szereztek maguk-nak, elrendeltem, hogy az épen Bácsban levő kalocsai érseket ennek beszentelésére felkérjék, ami mindjárt másnap meg is történt, és a kápolna is azóta már teljesen elkészült.

Emlékezik még mélt. kamarai tanács, hogy egy idehe-lyezendő parochus számára csak 3 évre évi 200 frtot kértem a parochus-pénztárból kieszközölni, amint azóta a kir. fölség ezen összeget, valamint ezen filipovai és az új szent-iváni templomocska számára a szükséges felszerelést is kegyesen már kiadatta; így tehát e falvakban az ujonnan összegyűlt nép még e télen fogja imádságát az Ég Urához küldeni azon kegyes urnőért, aki az ő testi és lelki jólétökért oly buzgón gondoskodik.

Minthogy pedig ezen filipovai határ mellett egy kis Perkaszevo nevű puszta van, amely most évi 260 frt bérért 1765. évi szt.-Györgyig bizonyos Vassovith László örménynek van kibérelve; s ha ezen különben nagyon közeli puszta Pilipova faluhoz csatoltatnék és annál nagyobb számú nép telepíttethetnék Filipovára: azért ezen földrészt is megtekin-tettem s azt találtam, hogy ezt jobban és czélszerűbben ér-tékesíteni nem lehetne, mintha a filipovaiaknak adatnék,

akik itt tarthatnák legszebb rétjeiket; annál inkább, mert ezen pusztá Filipova és Hódság közt elterülő csak szűk földrész, s a miatt gyakori czivódásokra s birtokháborításra, marhabecsapásra adhatna okot.

Miután ezeket mind megtekintettem és ekképen elintéztem, ugyanazon napon Apatinba tértem vissza; és minthogy ezalatt a hetedik letelepedő szállitmány érkezett oda, ezt máj. 29-én a szokott módon fogadtam, kihallgattam és helyeikre szétküldöttem; a köv. napon pedig máj. 30-án, mint-hogy Redl ur a kalocsai érsekkel a visitatio canonicában volt elfoglalva, magam mentem ki Bezdán-on át az új Koluthra és a mindkét helyen levő új telepedőimet meglátogattam és azt tapasztaltam, hogy ezek nagyobbbrészt kézi munkával szerzik meg kenyéroket, a házépítés körül pedig eddig semmi sem történt. Minthogy azonban mindkét helyen a régi földmivelőknél kényelmesen be voltak szállásolva s különben is a fa hiánya az új építéseket nagyon megakadályozta: nem is ösztönöztem őket jobban az építésre, mint amennyire maguk is iparkodtak. Minthogy azonban hallottam és magam is láttam, hogy mindkét hely nagyobb számú telepedők befogadására is elegendő földdel s területtel bír, azért itt is, ott is új utczáat tűztem ki, a melyekben a bácsi kerületből való távozásom óta az új lakosok (mint értesültem) 70 új házat építettek egymásután és részben teljesen be is végeztek.

Bezdán falu maga is csak a magy. udv. kamara által 1742-ben először csupán magyar és tót családokkal telepíttetni kezdett helység, amely a Duna mellett s pedig a Veresmarti átkelőnél feküdvén a jövevényeknek annyira kedves, hogy ott már 400 háznál több van. S azért nemcsak parochiát és templomot építtetett nekik szilárd anyagból a kir. kincstár, hanem annyi népnek elegendő és alkalmas ellátására még Baka, Sterbác és Merkopnya nevű pusztákat is kapcsolta hozzá és Piperos pusztát is 300 frt évi haszonbér fejében

engedte át. — Uj-Kolluth pedig, amely már mintegy 200 házból állott, s csak hat évvel ezelőtt kezdett német családokkal telepíttetni és az említett Bezdántól csak félórányira van, a kath. ráczokkal telepített régi Kolluth falunak közvetlen szomszédságában fekszik; azonban úgy, hogy utczáira nézve külön helységet alkot ugyan, a többi területet pedig avval közösen és vegyesen használja. Azért a maga területén kívül Godecsovo pusztát bírja évi 130 frt haszonbér és a termés heted része fejében.

Azt vélem, nem tértem el a kegyes kir. szándéktól, midőn azon különben már nagy helységekbe még számosabb népet hoztam. Mert eltekintve attól, hogy az ilyen régi helységekben az uj telepedők könnyebb megélhetési módot találnak, az ott levő lelkész és a fenálló templom előnyeit élvezik, melyeknek hiánya pedig a jövevényeknek az uj helységekben — amint észrevettem — igen nehezökre esik. S minthogy az A) alatt említett kir. resolutio kegyesen elrendeli, hogy kis falvakat kell telepíteni, ezen üdvös intézkedésnek utját állja azon nehézség, hogy a németek minden faluban külön templomot és papot kívánnak. már pedig maguk sem papot eltartani, sem templomot építeni nem képesek, ha csak a kir. kincstár ezen nagy terhet nem akarja állandóan magára vállalni.

Máj. 30-án utamat a már régebben német családokkal népesített Csatalia falura folytattam és ennek egész határát megtekintettem. Csudálkoztam, hogy ezen falu, jóllehet csak szűkebb területtel és homokos s így inkább terméketlen talajjal bír, mégis ez volt a bácskai kerületben az első, amely németekkel telepíttetett. S minthogy az itteni alattvalók e helységet már sok év óta lakván, házakkal és mindennel jól ellátott s felszerelt gazdasággal bírnak, nemkülönben gr. Patachich meghalt kalocsai érsek költségein épült alkalmas parochiával és templommal is el vannak látva: azért ezen község — amely még a közel fekvő Baja piacának előnyeit

is élvezi, ahová minden természetményeit és élelmi szereit eladásra viheti — más uradalmi segítségre nem szorul, mint csak arra, hogy ezen, valamint más alább felemlítendő kamarális községeknek jutányos évi haszonbér mellett a közellevő s részint a bélyei kincstári uradalomhoz, részint pedig a pécsi püspökséghez tartozó szigeteken a szükséges faizás megengedtetnék. Minthogy pedig Csatalja határa az itt lakó nép számához képest nem látszott fölöslegesnek; azért az új jövevényekből, egyet sem telepítettem ide. Hanem ellenkezőleg az itteni lakosságnak kihirdettettem, ha valamelyikök itteni házat eladni és egy másik most telepítendő pusztára átköltözni és ott új házat építeni szándékozik: az egy évre minden földesuri tartozások alól felmentetetik; jöllehet bevallom, hogy azon előny és haszon, amely ilyen régibb lakosok átköltözéséből az új falura háramlik, (amint később még felemlitem) még nagyobb mentességet is érdemelne.

Máj. 31-én mindjárt napfelkölte után a Dunának egy ága mellett fekvő Baracska falu felé vettem utamat. Ezen helység azelőtt görök-keleti vallásu rácok által volt lakva, most pedig nagyobbbrészt kath. magyarok vannak itten; s minthogy az utóbbiaknak száma napról-napra szaporodik, a kevés még itt levő rácok innen el akartak költözni s azért más földeket kértek maguknak kijelölni, amit Stanisith pusztában már kaptak is. Baracska határa homokos s annyira szűk, hogy — hacsak a kissé távolabb fekvő Gyuritz pusztát nem kapták volna bérbe évi 200 frtéért és a természetmény heted-része fejében — a lakosságnak elegendő földmivelő gazdagsága sem volna; jöllehet e helység mostani lakossága ideiglenesen inkább csak halászattal látszik foglalkozni. Különb van nekik már saját lelkészük és kis templomuk, amely ugyan csak földből van felferve, de mégis megállhat addig, míg a kiköltöző hátralévő rácok helyébe itt több katolikus telepedik le, s így megerősödnek.

Baracsikából egy kised ugyan, de szép és csupa fiatal

fákból álló tölgy-erdőn által Dautova falura értem, amely Csatalia alatt szintén a Dunának egy ága mellett fekszik, s melyet előbb hasonlóan g. kel. vallásu rácok laktak, most pedig kath. magyarok foglaltak el s pedig oly számban, hogy alig férnek el benne. Mult év óta, t. i. egészen a bácskai kerületből való eltávozásom napjáig, t. i. jul. 28-ig csak ezen helységbe már 109 magyar család költözött be a felső vidékből s pedig nagyjából igavonó marhával ellátva; s e helyet annyira megtöltötték, hogy a kevés még ittlelvő rácokat (amint említettem) Stánisith pusztának egy részére kellett átvinni. — Megjegyzendő, hogy ezen község elegendő földterülettel bir, s még több is lehetne, ha az itteni mocsáros terület kiszáríthatatnék. Minthogy pedig az itteni lakosok a nádasból sok pénzt szereznek és a nád a tűzifa hiányát is pótolja, továbbá az ideözönlő sok magyar a halászatból is hasznot huz; alázatos véleményem az, hogy e nádasok s mocsarak kiszárítása egyelőre még elhalasztassék, mig nem talán a szántóföldek elégtelensége mást nem tenne szükségessé.

Dautováról ugyanazon napon tovább utaztam Bereghre, amely kamarális helység szintén a Duna ága mellett van. Az itteni templomot a legrosszabb állapotban találtam; a lakóházak pedig annyira szorosan vannak egymás mellé építve, hogy tűzvész esetére (amitől az Isten óvjon meg) az emberek élete is alig menthető meg, annál kevésbbé a házak. Mert akkora téren, a mekkorán a németek egyetlen egy házat szoktak építeni, Béreghen 8, sőt 10 ház is látható; s azért el kellene rendelni, hogy ezen annyira sűrűen épült házak idővel szabályos utcaterv szerint más alakban és sorban helyeztessenek el. — Különben ezen helység a maga határán kívül — amint főlebb mondtam — Mironith kinstári pusztát is birja haszonbérben a kilenced és a tized és évi 180 frt bér fejében. Ezen pusztán csak ilyen-olyan földi gazdálkodást visznak, nagy részét pedig tuskés bokrok

foglalják el, úgy hogy azt kellett következtetnem, hogy ezen egyesített két terület sokkal nagyobb számú lakosságot is képes volna befogadni, amit különben e terület jövő felmérése határozottabban és pontosabban fog kitüntetni.

Ezen egymáshoz közel fekvő helységeket tehát egy napon elvégezvén, még az napon sietve Szt.-Ivánon át Apatinra tértem vissza, utközben megsejmeltem a szent-iváni új telepítvényesek munkálkodásait és építéseit. A következő napokon, t. i. június 1-én és 2-án a nyolcadik szállitmány telepedők fogadásával és szétosztásával, valamint a házak gyorsabb felépítése körül folyó ügyekkel voltam elfoglalva. Észrevettem azonban, hogy — miután időközben Ő felsége az itten E) és F) alatt mellékelte s velem kegyesen közölt kegyelmes kir. rescriptum által az új telepedőknek különféle s pedig rendkívüli kedvezményeket és előnyöket biztosított; ezek pedig, kivált akik újabban érkeztek ide, mindarról már tudósítva voltak — ezen telepedők nemcsak követeléseikben merészebbek, hanem szorgalom dolgában is egyszerre csak hanyagabbak lettek. Emlékszik még a magas kamarai tanács arra, amit jun. 20-án ezen ügyben alázatosan felterjesztettem. Ezen észrevételeim előtttem oly fontosaknak látszanak, hogy azokat részben e helyen ismételni bátorodom. Azt tapasztaltam t. i., hogy a pénzbeli segély maga nem boldogít minden új telepedőt; ellenkezőleg egy bőségesebb előleg sokat épen meg is ront. Tapasztaltam azt is, hogy ilyféle segély osztásában általános szabályt felállítani vagy követni nem lehet; azért e részben, ha csak a kir. kincstárnak nagy kárára haszontalanul nem akarunk igen sok költséget okozni, nagyon óvatosan s körültekintően kell eljárni. Tagasztalásból biztosíthatom a magas kamarai tanácsot, hogy rendesen azt vettem észre, hogy a jóra való és munkás telepedők közül csak kevesen kértek ily előleget, míg a munkakerülők és iszákosok ilyenek kieszközlésére mindig új meg új ürügyöt

találtak fel; mert a becsületes földmivelők a nekik előlegezett pénz visszafizetéséről komolyan gondolkoznak, s azért magukat kevésbbé szükséges adóssággal megterhelni félnek; ellenben az iszákosok és hanyagok a visszafizetéssel nem is törődve, folytonosan csak kölcsönök kieszközléséről gondolkoznak. S minthogy a hozzám utasított új telepedők mindenikét a többszöri látogatásból nemcsak személyesen ismertem, hanem minősége szerint is, azt vettem észre, hogy a hanyagok és iszákosok jobb gazdálkodásra másképen nem vezethetők vissza, mint ha nekik csak csekély vagy épen semmi segély nem adatik; mert némelyikök a nekik előlegezett gabonát és vasszerszámokat eladták s az árát beitták, mások pedig a nekik adott lovakat teljesen s a végsőre elhanyagolták és adósságokra adósságokat halmoztak: így azokat csak az inség és fenmaradásuk alapjának hiánya tarthatta az ivástól vissza és szoktathatta ismét munkásságra. De nagyon kételkedem, hogy ezekből ezen módon is még valaha haszonvehető egyének válhassanak. — S azért őszintén bevallom és alázattal bocsánatot kérek, hogy az adott előlegnek némely kegyelmesen már rendelt elengedését az új telepedőknek nemcsak nem hirdettem ki, sőt hogy mindig tagadtam is, hogy ily kir. rendeletet kaptam. Nagyobb részök különben ily előlegek által tönkre tétetik; a jobbak és szorgalmasabbak pedig ama királyi kegyelemben mindig részesíthetnek, hacsak a kegyes királyi szándék előttük addig titokban tartatik. míg józanságuk és szorgalmuk által magukat arra nagyobb mértékben méltóbbakká nem tették.

Jun. 3-án Szent Iván új községen átmenve s embereimet látogatva, munkájokat megtekintve. Doroszló falura utaztam, amely csak hat év óta tisztán kath. magyarokkal van telepítve. Láttam, hogy e falu igen kellemes s kissé emelkedett helyen a Mosztonga nevű mocsáros patak mellett fekszik, hogy jó vízzel és termékeny földdel bir ugyan; sokan azonban nem ennek művelésével, hanem inkább a csík-

nek nevezett halak fogásával foglalkoznak. Vannak itt már számosan vagyonos lakosok is, elegendő lovakkal és mindenfajta barmokkal jól ellátva; mérsékelt évi bér mellett az érseki bácsi erdőkben faizást is élveznek. S minthogy a nép itt már igen szép számmal van s általam is 20 uj magyar telepedővel szaporítottatott, még csak az szükséges, hogy a meglevő nagyon kicsiny és a lakosság harmadrészenek befogadására sem elegendő templomocska helyébe, mihelyt a hodsági templom építése befejeztetik, itt is, a kir. kincstár költségein, egy nagyobb és megfelelő templom építtetnék, a mostani paplakás pedig e falu lakossága által idővel szintén jobb karba hozatnék.

A következő napon, t. i. jun. 4-én a nap keltével Doroszlóból elindultam és Filipova uj falun általmenve, amely attól csak egy órányira van, miután e helyet is röviden megsejnélttem, egy másik, német családokkal legujabban betelepített falura, Hodságra siettem. S be kell vallanom, hogy itt különös s eddig még nem tapasztalt örömben részesültem: mert miután 1756-ban, (midőn t. i. a rácok mozgalmái miatt kir. kamarai biztosul a bácsi kam. districtusha leküldtettem), ezen helyet, melyben akkor csak mintegy 20 igen disztelen ronda rác gunyhó volt, egy uj német telep számára kiszemeltem és Redl kamarai adminisztrátorra bízam: most valóban semmi kellemesebb látványom nem lehetett, mint ezen igen szépen berendezett uj falu 300-nál több családjával, kényelmes lakóházaival, széles s jól rendezett utcáival és lakosságával, amely igen termékeny földekkel és nagyszámu barmokkal elegendően van ellátva. S minthogy mindenkit sorsával megelégedve találtam, és más hiányt nem is tapasztaltam, mint egy megfelelő templom hiányát: azért a mélt. gróf s kamaraelnöknek annak szükségét azonnal alázatosan előterjesztettem és a ő közbenjárására ő felségének legkegyelmesebb beleegyezését is megnyertem arra, hogy azonnal a kir. kincstár költségein szilárd anyagból egy

megfelelő és annyi népnek befogadására elegendő templom építtessék. A falu népe, miután később e kegyes kir. határozatról értesítettem, ezt oly örömmel fogadta, hogy maga minden iparkodását erre fordította, úgy hogy már ezen évben az építő anyag nagyobb része beszereztetik, melylyel a következő tavasszal az építést elkezdhetik. — S minthogy a hodságiak maguk ezen szükséges építéshez az előkészületeket már megtették; az érseki bácsi erdőkben, (amelyekben bizonyos évi bér mellett maguknak szintén szabad faizást biztosítottak) a szükséges fát kivágták és a téglák égetéséhez összehordták, hogy a már szintén kész nyers téglá nagyobb részét még ezen évben égethessék. S minthogy épen ezen időben a Redl adminisztrátor által e célra vett 100 hordó mész is Apatinba érkezett, a hodságiak 100 kocsit küldtek el oda és az egész meszet egyszerre hazavitték. Ezen körülményből világos, mily nagy erőre kapott már ezen új falu, s mily nagy segítségre lehet majd háboru vagy más szükség esetében előfogatok dolgában egyetlen ily helységből számítani.

Minthogy azonban utamat az napon tovább Palánkáig határoztam folytatni, ezen napon magán a helységen és utcáin valamint az ideiglenes imaházon kívül egyebet nem nézhettem meg. Utamat egy a mostani mélt. gróf és kamara-elnök intézkedései következtében még 1749 és 1750 ben szintén német családokkal közvetlenül a Duna mellett telepített Bukin falun át folytattam. S minthogy ide magam is már több új telepedőt küldöttem, mialatt az előfogati lovakat kicserélték és megebédeltem, azokat előhivattam és életmódjuk után kérdezősködtem; s minthogy többnek különféle szüksége volt, azoknak (amint rendesen ilyenekkel tettem) szükségök és munkásságuk arányában mérsékelt előleget adtam, illetőleg adattam természetben és vasszerszámokban, valamint készpénzben is. — Innen Palánka falura hajtottam, amely Bukintól csak egy jó fél órányira van. S minthogy

még korán értem oda, még az napon Friberth palánkai tisztartóval más kocsira szállván, az innen másfél órányira fekvő Gajdobra és Josan nevű pusztákat látogattam.

Utam a palánkai határ legnagyobb részén vezetett át, s észrevettem, hogy ezen helység (amely a legnépesebb schismatikus rác falvak egyike és nemcsak protopópával bir, hanem diszes templommal is van ellátva) oly nagy határral rendelkezik, hogy azon három nagyobb falu is kényelmesen elférne; s jöllehet igen szép számú lakossága van, mégis sok hely egészen be van borítva tüskével s el van hanyagolva. A marha sokasága és a határ nagy távolsága miatt, mint-hogy a lakosok részint a marháktól, részint gazdaságuktól nagyon messzire esnek, a távolabbi helyeken annyi szállási házat építettek, hogy ezek összevéve nem egy kis faluhoz tartozóknak, hanem külön kis falvaknak látszanak. S mint-hogy sok ily szálláson a nép már télen-nyáron kint szokott lakni, s így nem csak a felsőbbség minden felügyelete alól kivonja magát, hanem a földesuraságot az italmérési és egyéb jövedelmekben károsíthatja és tényleg károsítja is: — azért célszerű lesz, ha az alattvalókat akár kényszerrel, akár más módon arra lehetne rábirni, hogy (ha már magából Palánkából oly nagy távolságban gazdaságukat nem láthatják el), kívül maradjanak a szállásokon s ezekből idővel még jobban benépesíthető falvakat alakítsanak, amelyekre aztán nemcsak külön birákat, hanem urasági koresmákat és mészárszékeket is lehet állítani. S az így megszorodott nép a fentemlitett tüskéseket is irtogathatja.

Miután a palánkai határnak ezen részén átmentem, átjutottam azon ponthoz, ahol Josan és Gajdobra puszták az említett palánkai földterülettel határosak. — Először is Josan pusztát tekintvén meg, amely most Friberth palánkai tisztartónak és Sztojkovits István nestini ispánnak évi 400 frtért van bérbeadva; azt találtam, hogy ez nem épen terjedelmes, hanem termékeny és főleg szénatermelésre igen alkalmas, s

hogy ott jó viz mellett földmivelésre is nagyon alkalmas talaj van. Ha ez a szomszéd Gajdobra pusztával, amelyet most a kalocsai érsek praefectura és Kuluncsics bácsi postamester évi 500 frtért bérben tartanak, s amely az előbbivel teljesen azonos természetű, egybeköttenék: itten igen alkalmas és a Péterváradra vezető katonai út miatt az államnak is hasznos falu telepíthetnék. Ezen esetben mégis az volna alázatos véleményem, hogy — mivel Gajdobra puszta közelebb fekszik a kamarai erdőkhöz s abban marhahatásra igen alkalmas tó is van, továbbá annak nagy része a szilbási alattvalók által már fel is volt szántva: ezen új falut Gajdobra területén kellene telepíteni s pedig közel azon helyhez, ahol most a magánosan álló u. n. kerekuti (értsd: kerekityi) postaház van. Azonban mennyi lakosságra felel meg e terület, azt csak a két pusztának felmérése után lehet határozottabban megtudni.

A beállt sötétség akadályozott meg, hogy a gaidobrai határt részletesebben nem vizsgálhattam. Éjfél körül onnan visszatérve, a következő napon június 5-én a Duna mellett a palánkai határ más részén át két más pusztára mentem, Keresztur és Sztublina pusztákra. Az előbbi a palánkaiak a termés egy heted részeért és évi 80 frtért, a másodikat pedig évi 110 frtért birják bérben; ezen pusztáknak heted-adója azért hoz a kamarának oly csekély jövedelmet, mert igen kevés ott a szántóföld, s az egész határ annyira tüskés s bozótos, hogy azon áthaladni is csak bajjal lehet. S minthogy a palánkaiak mint említém, saját földeik helyes mivélésére sem elegendőek; s ezen két pusztát is nem szükségből bérelték ki, hanem csak hogy mások elől elkapják: azért nem látom át annak okát, hogy azok a jelen bérleti idő leteltével továbbra is e puszták használatában meghagyassanak. Ezeknek új bérbeadása vagy betelepítése azon nehézséggel fog járni, hogy senki sem vállalkozik szívesen a már erdő módjára felnőtt tüskéket először kiirtani. Sztublina pusztán a tüskék

között kis tölgyfa-erdőt láttam növekedni, ennek fentartására és terjesztésére különös gondot kell fordítani. — Különben nem kétséges, hogy ezen két terület együttvéve egy közép-szerű falura elégséges volna, amely sokféle előnnyel s haszonnal bírna. Sőt hallottam, és régebbi térképekből láttam is, hogy Keresztur pusztán, amely közvetlenül a nagy Dunára dől, azon időben, midőn Palánka még katonai helység volt, már volt is egy falu, amelyet azontán a lakosság a palánkai milícia részéről tapasztalt erőszakoskodások és folytonos nyugtalanítások miatt teljesen elhagyni és más helységekbe költözni volt kénytelen. Azért alázatosan azt vélem, hogy ha ide újra kellene falut telepíteni, ezt a Palánkáról Péterváradra vezető országútra kell tenni. Ezen helynek előnye az, hogy a Dunán malmokat építhetnek és fát is usztathatnak, e falunak továbbá nádasai is lesznek, marhahajtatásra igen alkalmas tava, szántóföldekre és szénatermelésre pedig Sztublina pusztája untig elégséges. Mindezt és vajjon a két terület mennyi lakosságot képes befogadni, majd a hiteles felmérés fogja mutatni.

Sztublina pusztáról még azon napon Péterváradra folytattam utamat, ahol jun. 6-án a sóhivatalt vizsgáltam meg, 7-én pedig a péterváradi és a futaki gabonaraktárakat látogattam; délután ismét Palánkára tértem vissza. S minthogy Futakon azt tapasztaltam, hogy az általam a raktári munkákra odarendelt sok nőtelen, elbocsátott katona ezen dologgal annyira meg van elégedve, hogy jövő évre is készek ezzel keresni kenyerőket; s így azoknak csak téli megmaradásáról és ellátásáról kellett gondoskodnom: azért a palánkai tisztartóval úgy intézkedtem, hogy (mint már előbb felemlítettem) Palánkán mint a futaki magazinhoz legközelebbi helységben, ahol a tisztartó is felügyelhet rájuk, és ők mindennap misét hallgathatnak, a kamara költségein hat nagyobb ház építtessék és az említett elbocsátott katonáknak ideiglenes lakásul télre átengedtéssék, mignem egyik-másik megnősülvén,

ott állandóan letelepedig; vagy idővel iparosók tétethetnek oda, akikben nagy hiány van.

Erre a következő napon, jun. 8-án egyenesen Zomborra siettem, dolgom lévén a kalocsai érsekkel, aki éppen akkor ott volt, és Redl kamarai adminisztrátorral. S utóbbtól főképen azt kívántam, hogy — minthogy az új jövevények sem házakkal, sem marhával, sem ékével nem voltak még ellátva; s így ha ez évi őszi vetés alá szükséges szántást elmulasztják, egy egész évi termést veszítik el: azért azon helységekbe, ahová ilyen új jövevényeket helyeztem, mindegyiknek csak egy holdat pénzért szántasson és a második szántás után az uradalomtól előlegezett maggal vettessen be. E részben azt is elrendeltem, hogy ezen két szántást és a vetést az itteni honi szokás szerint holdankint fizetendő 2 frt 8 krért más alattvalók végezzék; s biztosítom, hogy új jövevényekre nem lehet semmi hasznosabb, mint ilyen előlegezés, melyből a következő nyáron már saját termésüket várhatják.

A következő napon, jun. 9-én Apatinba tértem vissza, ahol három időközben megérkezett telepítő-szállítmányt találtam egyben; ezek közt volt porosz fogságból kiszabadult 18 légeny is, akik szintén földmivesekké lenni akartak s azért nagy költséggel ide a bácskai kerületbe küldettek. Azonban ezek közül sokan iszákosak és veszekedő természetűek valának, s nekem és embereimnek ezután sok kellemetlenséget okoztak. S minthogy azt hallottam, hogy közülük egyik-másik a Lengyelországba vezető út után kérdezősködött, mindazoktól az eredeti kísérőleveleket elszedtem, és azok kelyett általam aláírt másolatokat adtam kezökbe. S így iparkodtam őket rendben tartani, hogy mégis többen idővel dolgozni kezdtek, és némelyek még otllétem idejében meg is nősültek. A számukra kivetett illetéket a velők küldött biztos, amennyiben azt ama poroszoknak még nem osztotta volt ki, az itt G) és H) alatt mellékelte jegyzék szerint távollétemben egy irtokomnak, akít állandóan Apatinban

hagytam, készpénzben adta által; s ezt a számadások tanúsága szerint, idővel részint magam, részint a telepítési tisztartó az illetőknek ki is fizettük.

Ezen három szállitmány elfogadásával, szétosztásával és a szükséges dolgokkal való ellátásával jun. 9., 10. és 11-én voltam elfoglalva. Az utóbbi napon egy szállitmány néhány előfutárja jelent meg Apatinban, jelentvén, hogy egy egész szállitmány Baján szállott ki a hajóból és lassankint gyalog közeledik Apatin felé. Nehogy ezen emberek gyermekekkel és holmijokkal oly messzire fáradjanak és talán megint azon vidékre, amelyen átjöttek, visszamenni legyenek kénytelenek: junius 12-én Bezdánig eléjük mentem, ahová a telepítési ispánt kenyérrel és a szokott kiosztásra szükséges vas szerszámokkal már előre küldöttem. Ezen szállitmányt úgy osztottam szét, hogy mindnyájan részint Bezdánban, részint a szomszéd Uj-Kolutban maradtak. Magam is mindjárt Uj-Kolut falura siettem megnézni, hányadán vannak az uj telepedők az építéssel, vagy különben is mit dolgoznak? De minthogy csak egyet találtam, aki már hozzáfogott háza építéséhez, a többit buzdítottam, hogy annak példáját kövessék; és csak iparkodásukhoz mérten ígertem nekik segítséget.

Még azon éjjel Apatinba tértem vissza, s midőn másnap, azaz jun. 13-án Kovács kamarai mérnök minden munkájával elkészülvén, hozzám jött, arról, valamint még ezutáni működéséről értekeztem vele.

S minthogy időközben annyi szállitmány után oly sok jövevény került ide, hogy Szent-Iván és Filipova uj telepet majdnem egészen azokkal töltöttem meg; azért már arról kellett gondolkoznom, hová telepítsem a többit, ha ezután is oly nagy számban találnak idejönni?

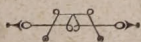
A bérbeadott összes pusztákból csak Gákova és Bratievith adtak által a bérlőknek oly kikötéssel, hogy azokat, ha rájok a telepítés céljából szükség lesz, vissza kell

engedni; tehát ezen két pusztára számíthattam. Az említett mérnökkel tehát mindjárt másnap oda is utaztunk, hogy e két pusztát kimérjük és pontosan megvizsgáljuk, hogy a talajt, a vizet és minden haszonvételeit kutatva azon helyet is jelöljük ki, amelyre majd magát a falut kell építeni. S ezen munkával töltöttük el június 14., 15. és 16-át. — Főntebb már többször szoltam ezen puszták minőségéről és azon indokokról, melyek ennek betelepítését ajánlatossá teszik. Itt szabadjon ázokat nemcsak részben felujítani, hanem ezen, valamint a mellette fekvő Bratievith pusztáról, mint amely mindkettő telepítésre van kiszemelve, többször is felhoznom. Gákova pusztája, mint említve volt, földművelésre, legelőre és kaszálóra igen alkalmas talajjal, a legjobb legelővel és igen egészséggel vízzel bír; határos Krusevlye pusztával, amely a kamarai marha részére van fentartva, s melynek határai közt a legjobb itatóhelye volna. Hogy pedig a falu, amelyet Gákova pusztára kellene telepíteni, a vele egybekötendő Bratievith pusztához is közel legyen, abban állapodtunk meg, hogy ezen falu ez utóbbi puszták határától nem messze emeltessék. S az itt alázattal mellékelt térkép mutatja miképen véltük azt szervezni. Kereszt alakot választottam e célra, mert ezen alaknál fogva nemcsak két út vezet a falun által, hanem az új telepedőket idővel rá lehet birtani, hogy csűröket építsenek és a gabonát kicsépeljék; miután addig csűröket építeni nem bírtak, sem nem akartak, egyrészt az építőfa hiánya miatt, másrészt pedig, mert az ujonnan telepített falvakban a kertek nagyon közel jutottak egymáshoz. Ezen rajzból látható az is, hová van a templom, a pap lakása, az iskola és a koresma tervezve, s végre az is, hogy azon ponton, ahol a két puszták egymással érintkeznek, Bratievith pusztán a terület oly szűk, hogy az átmenő marha akár az egyik, akár a másik részről könnyen tiltott területre ronthat s így kárt tehet. Azért alázatosan azt vélem, hogy ezen pusztákhoz Baka pusztájának azon része is, amely mintegy

nyilalakban azok közé van ékelve, a mellékelt rajzban feltüntetett vonal irányában csatoltassék, s így a szomszédokkal keletkezhető perlekedésnek is eleje vétessék. Nem mellőzhetem e helyen, hogy a közel Bratyevith pusztá látogatása alkalmával azt tapasztaltam, hogy a zomboriak több helyen a maguk határain tulmentek és e kamarai pusztának egyes részeit felszántották. Ezért szükséges lesz a zombori és a kamarai terület között az egész határt újra bejárni és a határjeleket a határjáró iratok értelmében felujítani.

Ezután jun. 17-én ebéd után Apatinba tértem vissza, ahol Redl adminisztrátor már várt reám. Ezzel a nagyobb mértékben megindult építkezésekre vonatkozólag, a szükséges építőfa előteremtéséről és a telepítés ügyében mindennap előforduló különböző dolgokról értekeztem; és ily értekezésben, tanácskozásban és szükséges intézkedések megtételében mult el jun. 18., 19. is. S minthogy már a kaszálás ideje megérkezett, két dologra kellett figyelmemet irányoznom, arra t. i. hogy az új telepedők mindnyájan kimenjenek kaszálni és ezzel maguknak pénzt szerezzenek; és arra, hogy azok ott, ahol lakásuk van, maguk használatára is kaszáljanak füvet, hogy ha idővel házaikat felépítették és marhát szereztek, ennek számára télen által szénájok legyen. Azért újra mindazon helyeket, amelyekben új telepedők valának, meglátogatni kezdtem; ez alkalommal minden vizsgálandót megvizsgáltam; és azokat, akiknek a kaszálásra és aratásra szükséges eszközeik nem voltak, ilyenekkel elláttam és különbség nélkül minden helységben mindenkinek a maga szükségletére egy darab rétet kaszálásra kiosztattam; végre szigoruan meghagytam, hogy a gyermekek mellett otthon maradni kénytelen nőket és a testileg képteleneket kivéve a többiek mind okvetetlenül kaszálni menjenek.

(Folyt. köv.)

Adatok Zombor néprajzához.

A Délmagyarországi Tört. és Rég. Társulat temesvári muzeumában levő németnyelvű kéziratos monografiából¹⁾ állítottuk össze a Zombor néprajzára vonatkozó alábbi adatokat.

A lakosság száma, vallása, nemzetisége.

A katolikusok száma körülbelül fele az egész lakosságnak, mely a múlt évben (1859.) 22930 lelket számlált. A katolikusok közül körülbelül $\frac{5}{8}$ rész dalmata, $\frac{2}{8}$ német, $\frac{1}{8}$ magyar.

A vallásfelekezeteket illetőleg a következő áttekintés nagyobb pontossággal szolgál: van 11120 róm. kath., 139 gör. kath., 11410 gör. kel., 26 lutheránus, 20 kálvinista és 215 zsidó. Összehasonlítás céljából ide jegyzem az 1820. évi számadatokat: akkor a katolikusok száma (magyar és német) 4000, a dalmatáké és sokacoké 3680, a gör. kel. rácoké 7390, a zsidóké 32 volt; az összes lélekszám: 15102. (Kreitzer Ignác, reáliskolai tanító adatai.)

A lakosok: a majdnem egyforma számban levő róm. katolikusok és görög nem egyesültek, továbbá zsidók. Az előbbieket bevándorolt dalmát jövevények s bunyevácoknak hívják őket; a másodsorban említettek Boszniából kiváltságos jogokkal bevándorolt szerbek vagyis rácok; az utóbbiak pedig a múlt század (XVII.) végétől fogva vannak itt, s számuk ma már 215-re emelkedett. (Hauke Béla tanácsos adatai.)

Építkezés, utak.

A zombori házak egyszerű, falusias, hosszukás formában épültek. A 29 emeletes házon kívül a többi földszintes, s legnagyobb részt homlokzatával az utcára néz. Többnyire nádas házak, s mind külső, mind belső berendezésre hasonlók egymáshoz. (Fákat látni a házak előtt és deszkából, kőből vagy téglából való kis padokat). A főbb utcákban a házak mentén téglá gyalogjáró húzódik, az utcákon és utakon át padló átjáró vezet. Az egész városban sok a gyümölcsös, vete-

¹⁾ V. ö. Helytörténeti és ethnographiai leírások 1859—60-ból. Évk. XYVII. 3. füzet.

ményes és szőlős kert. Az apró házak hosszú sora között húzódnak a széles utcák, melyek száraz időben porba fulnak, esős időben pedig akkora a pempős sár, hogy a kocsi kerekei sokszor tengelyig belesüppednek.

A már említett Kreitzer Ignác az utak rosszaságáról még ezeket mondja: Ámbár az utak többnyire szélesek, hiszen nem ritkán a 12 ölnyi szélességet is eléri, mégis ősszel és tavasszal a légköri lecsapódások következtében (zufolge des atmosphärischen Niederschläge) mindaddig, míg a növekedő nyári meleg vagy téli hideg meg nem javítja őket, néha annyira járhatlanok, hogy már maga az, hogy egy üres szekeret négy ló kis távolságra lassan elvonszoljon, nagy ügyel-bajjal jár. A mondottakból könnyű belátni, hogy az utaknak ilyen szánalmas volta miatt a javak nagy része minden forgalmi értékét elveszti.

Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem.

A csupa sík szántóföldek jobb minőségűek s rajtuk sikeres váltógazdaság folyik. Buzát, kétszerest, árpát, zabot, kukoricát, burgonyát, repcét és hüvelyes veteményeket termesztene. A gazdasági eszközök a szokásosak. A gyümölcs-termelés jelentéktelen (a szőlőkben és kertekben), mivel a talaj nem alkalmas rája.

Van egy mészégető kemence, melyben évenként mintegy ezer mázsa meszet égetnek. A nyers mészkövet, jelentékeny költséggel, a dunamenti kőbányákból vízi uton, a Dunáról a Ferenc-csatornán kell ideszállítani s így a haszna csekély.

Nagyobb arányú állattenyésztés nincs. Csupán csak mezőgazdasághoz szükséges, középyszerű, magyarfajta igásbarmokat tenyésztene. Juhot középminőségűt, sertést szerémi mangalica nevű fajtát tenyésztene. A csikókat, borjúkat harmadik éves korukban befogják, járomba hajtják. Az istállózás nem szokásos. Egy igásló ára rendszerint 100 frt o. é., egy 3 éves csikóé 90 frt, egy ököré 90 frt, egy 3 éves borjué 40 frt, egy birkáé 5 frt, bárányé 3 frt, magdisznóé 12 frt, malacé 2 frt.

A népes hetivásárokon, melyeket hetenként egyszer, pénteki nap tartanak, gabonában és marhában nagy a forgalom; kiváltképen a szarvasmarhának meg a sertésnek van nagy kelete. Az évenként négyszer tartott országos vásárok, épen mint a hetivásárok, az említett állatokban, ugyszintén divatickekben, apró árukban, kész ruhákban eléggé bővelkednek. A gabonakereskedés minden faja közepes. Évenként 60/m. mérőt adnak el a helybeli gabonakereskedők és termelők, s hajón a csatornán s a Dunán fölfelé szállítják. Lisztet eladásra nem örletnek. A marhakereskedés főleg szarvasmarha, juh- és sertés kereskedés. A vidékről hajtják föl az állatokat az országos- és hetivásárokra, de helybeli tenyésztők is árulják; s idegen marhakereskedők vásárolják. Borjut, bárányt keveset adnak el. A fakereskedés jelentéktelen. A helyi fogyasztásra szükséges ölfát, dongát, épületfát a szomszédos kincstári erdőkből, Szlavóniából, Pestről, Komáromból nyerik. Egyébiránt kézműárunknak, minők: a csizma, cipő, férfiruha, harisnya, kötél- és szücsáruk, asztalos, kalapos, szíjgyártó, szítás, timár, bádogos munkák; ugyszintén a különféle gabona-terményeknek, az országos- és hetivásárokon, közepszerű a forgalma. Nem is volt itt soha virágzó kereskedés. (Hauke Béla tanácsos adatai.)

A következő adatok főképen a szerbségre vonatkoznak.

Táplálkozás. Buzakenyér, bab, lencse, savanyukáposzta, szalonna, disznóhus a köznép szokásos elege. A parasztok csupán a nagyobb ünnepnapokon esznek marhahúst. A bőjti tilalmat, az ételek minőségét tekintve, a legszigorubban megtartják. Ellenben a nagyobb ünnepeken, farsang utolsó napján és lakodalmak alkalmával mértéken tul sokat esznek. A parasztnép ünnep- és vasárnapokon sok bort, meg pálinkát iszik. Sok szállási ember illetlennek tartja, hogy józan állapotban kerüljön haza a városból. A szeszes italok mértékletlen élvezete már sok családot tönkre juttatott.

Ruházat A zómbori parasztoknak megvan a maguk

különleges szerb viseletük, mely fehér abaposztóból és birka-bőrből készül. A férfiak hétköznapi ruházata: a *kužuh* (birka-bőr kaput), *surduma* (durva posztókaput); rövid, fekete vagy barna színű s fehér éregombos mellény; nadrág, *kabanica* (köpönyeg) és *opaklia* (bunda, suba). A fejrevaló: középszerű karimájú kerek kalap. Lábukon *opanke*-t (papucs) vagy csiz-mát viselnek. Ünnepnep a jómóduak sötétkék posztóból készült szerb *dolama*-t (dolmányt) viselnek. Az asszonyok hétköznap egyszerűen, de tisztán, otthon szőtt ruhába öltöz-ködnek. Vasár- és ünnepnep azonban a lányok meg az uj menyecskék szertelen pompát fejtenek ki. Az uttöbbiak a felső Bácskában divatos, arany csipkével diszített fehér, *ubradač* nevű fejborítót viselnek.

Szobaberendezés. A köznép lakása rendesen egy lakó-szobára és több kamarára oszlik. A vagyonosabbaknak ezen kívül van még egy ugynevezett tiszta szobájuk. A lakószoba háttérében a falon látjuk a család védőszentjének képét. Elötte kis bádög lámpa van, melyben ünnep előestéjén faolaj ég. A kép mögé jószagu bazsilikumot (*ocymum basilicum*) tűznek, s ugyanott őrzik a családi okmányokat s egyéb fontos irásokat. Mingyárt a szentkép alatt van a szényeggel beterített négyszögöles asztal, mellette padok. Kétfelöl a szoba hosszában 2 láb magas polcok vannak helyezve, melyek fekvőhelyül szolgálnak. Nappal az ágynemű szényeggel van beterítve. Nyáron (?) az asztal helyén szövöszék áll.

Szokások. A szerbeknek van egy nagyon jellemző vallásos szokásuk, melyben a más népektől, sőt maguktól a többi gör. kel. hitsorsosaiktól is különböznek. Ez a szokás a család védőszentjének tisztelete: *slavlenje krstnog imena*. E vallásos szokás eredete a következő. Mikor a szerbek a keresztyén vallást fölvtették, a megkeresztelkedett családok annak a szentnek a nevét nyerték, akinek emléknapiján első kereszt-ségük történt. Azt a szentet ettől fogva, mint különös védő-szentet, tisztelték a családban. Ez a tisztelet, legszentebb

hagyományként, több mint ezer esztendőn keresztül, nemzedékről-nemzedékre fönmaradt. Azok a családok, kiknek ugyanaz a patrónusuk, mintegy lelki rokonságot tartanak egymásközt. A védőszent képének egyetlen házból sem szabad hiányzania. Ünnepeét pedig a következő módon ülik meg: Minden családapá, még a legszegényebb is, arra törekszik, hogy erre a nevezetes szent napra pénzt szerezzen. Viaszgyertyát, olajat meg tömjént vesz a maga temploma számára. Lakomát ad barátainak és bőséges alamizsnát a szűkölködőknek. Az ünnep előestéjén a családapá egész háznépével vecsernyére megy a templomba s az előkészített adományokat áldozatul fölajánlja. Az ünnep napján megjelenik a reggeli ájtatosságon és a misén, a mise alatt hozzátartozóinak jólétéért, valamint elhunyt őseinek, szüleinek, rokonainak lelki üdvéért imádkoztat. (Minden szerb családnál megvan az élő és elhunyt családtagoknak a névjegyzéke, melyből a pap imádság közben az illetők nevét fölolvassa.) A jómóduak azon kívül még *szvecsarszko kolivo*-t is szenteltetnek a templomban a családi védőszent tiszteletére. Az istentisztelet után a családfő odahaza szétosztja a gazdag alamizsnát a szegények között. A pap, elvégezvén a vizszentelés szertartását, megáldja a házat s a benne lakókat. Az ebéd alatt folyvást ég a viaszgyertya az asztalon. Mielőtt a pecsenyét (vagy ünnepnap a halat) betálalnák, a vendégek mind fölállanak, imádkoznak, mire a családfő, vagy, ha jelen van, a pap, megszege a *svečarsko kolač*-ot (tejeskalács, vagy ünnepnap közönséges fehér kenyér, melyet a védőszent tiszteletére sütnék) és háromszor néhány csöpp bort önt rá. A jelenlevők sorban isznak a megmaradt borból s egymásnak testvéri csókot adnak egyházi szláv nyelven mondott ily jelentős szavakkal: *Bog posredje nas, i jest, i budet vo vjeki* (Isten velünk van, bizonynyal velünk van és velünk marad mind örökkön örökké). E szertartás után, mely a régi keresztyének szent vacsorájára emlékeztet, egyházi és világi énekeket

énekelnek, szellemes köszöntőket mondanak, melyekre az egész társaság rázendíti az ismeretes *mlogaja ljeta*-t. Még 30 esztendővel ezelőtt illetlennek, sőt vétéknek tartották volna, hogy az ilyen ünnepi lakomákon valaki dohányozzon, káromkodjon, trágár nótákat daloljon vagy lerészegedjen. Manapság már azonban mind ez korlátlanul történik.

Hiedelmek, babonák. Ha valaki pénteki nap indul utra, szerencsétlenül jár. A fül csendülése váratlan jó hirt jelent. Akinek a jobb tenyere viszket, pénzt ad ki; akinek a bal, pénzt kap. Ha Gyertyaszentelő Boldogasszony napján süt a nap: még soká tart a tél; ha pedig csunya idő van: hamar beköszönt a tavasz.¹⁾

A Krisztus előtti ősidőktől fogva mind a mai napig megmaradtak a nép hiedelmében a boszorkányok, tündérek stb. (*veštica, vila, vukodlak gvozdenzuba*). A *vila*-t (tündér) a szerb nép képzelete mint valami fehér ruhás, hosszú haju, fiatal lányt ábrázolja. A vilák kutakban, fákon, mezőkön, hidak alatt, hegyeken tartózkodnak s oltalmat, segítséget nyújtanak az embereknek. A szerb népének telve vannak e vilák tetteivel, akik a legkiválóbb hősökkel szóba erednek, tanácsal szolgálnak nekik, oltalmukra, segítségükre vannak. A *boszorkányok* (*veštica*) gonosz, kárörvendő vén banyák, akik éjjel a szép kis gyermekeknek vagy más, nekik gyűlöletes személyeknek a szívét kiveszik és megeszik, s akit így megrontanak, azonnal meghal. Mikor tehát valami fiatal fiú vagy leány váratlanul meghal, azt szokták mondani: izela ga *veštica*: megette a boszorkány. Azok az emberek, akik szegényt, özvegyet, árvát megcsalnak, vagy bárki ellen megbocsáthatlan bűnt követnek el, a nép babonás hiedelme szerint farkasformájú kisértetté: *vukodlak*-ká, vagy vampir-rá változnak át. Ezek éjjel kóborolnak s kiszívják az alvó emberek vérét, úgy hogy tüstént meghalnak. Betegségek esetén *javasasszonyokhoz* (*vračare*) folyamodik a falusi nép,

¹⁾ Semmi eredetiség sincs bennük; más népekkel közös hiedelmek.

akik holmi értelmetlen ráolvasásokkal, nemkülönben titkos szerek alkalmazásával kísérlik meg a gyógyítást.

Mulatságok. Mind a szerbeknél, mind a bünjevácoknál népszerű tánc a *kolo*. A kolot rendszerint vasárnap délután a szabad ég alatt táncolják. A legszebb népmulatságok a róm. kath. templom bucsujakor (Szent-Háromságvasárnap) és Szt. Ferenc napja előtti vasárnap (október 4-én) vannak. Mind a két mulatság a Zsófiatéren (Sofienplatz¹⁾), a róm. kath. plebánia előtt megy végbe. Az utóbbi napon, míg járja a kolo, választják a bünjevác házasulandó legények jövődöbeli életpárjukat. Azért ezt a napot *leányvásár*-nak (divojački vašar) nevezik.

— Hauke Béla, akkori városi tanácsos, a leányvásárt részletesebben így írja le:

Sajátságos szokás, hogy az itteni köznép minden évben Serafikus szt. Ferenc-nap előtti vasárnap ugynavezett *leányvásárt* tart. Összesereglenek e célból a mindkét nembeli házasulandók, szüleikkel és rokonaikkal, a városháza előtt levő szabad térségen s citera (tambura) vagy dudaszóra (gajde) megkezdődik a *kolo*-nak nevezett körtánc, melyben a házasulandókon kívül a köznép köréből a nézők is részt vesznek. Ilyen alkalommal szokta a házasulandó legény vagy szülője, esetleg rokona, a menyasszonyt kiválasztani, s a választottat a nyomban végbemenő eljegyzés, elmátkásodás jeléül egy piros almával megajándékozni, mire aztán a kolo-tánc lassanként föloszlik.

Nyelvjárás. A szerb nyelvben tudvalevőleg 3 nyelvjárás van, melyek az *é* magánhangzó kiejtésében különböznek egymástól. Ezek: a keleti, déli és nyugati nyelvjárás. A keleti nyelvjárás szerint így beszélnek: *dete, delo, belo, lepo, seme, seno, vera, mleko, zvezda*; a déli szerint: *djete, djelo, bjelo, ljepo, sjeme, sjeno, vjera, mljeko, vzjezda*; a nyugati szerint: *dite, dilo, bilo, lipo, sime, sino, vira, mliko, zvizda*. —

¹⁾ Ma: Szt. Háromság-tér.

Zomborban az idevalósiak két szerb nyelvjárást használnak, még pedig a görög keleti szerbek a keleti nyelvjárást, a róm. kath. bonyevácok ellenben a nyugatit. Mivel a szomszédos Szlavóniában és Baranyában a szerbek a déli nyelvjárás szerint beszélnek: hetivásárok alkalmával (minden pénteken) mind a három szerb nyelvjárás képviselve van Zomborban.

Közmondások. A szerb nyelv igen gazdag közmondásokban. A Zomborban használatos közmondások többnyire szigorú erkölcsös ételszabályokat tartalmaznak. A fontosabbak a következők:

Ako kupuješ ono šta ti netreba, skoro ćeš prodavati ono što ti treba: ha olyat veszel, amire nincs szükséged, majd eladod, amire szükséged van.

Ako nemožemo biti lepi, bogati i mudri, kao što želimo; dobri možemo biti: ha nem lehetünk is szépek, gazdagok, bölcssek, mint óhajtjuk: jók azért lehetünk.

Ako u selu turku, ako u polju vuci: faluba mégy, törökök vannak; mezőre mégy: farkasok vannak. (Ez a közmondás a török hódoltság korából származik.)

Ako drugi skoči u vodu. očeš li i ti skočiti?: Ha valaki vízbe ugrik, te is beleugrasz? (Ne kövesd a rossz példát!)

Bajalica varalica: javasasszony — ravaszasszony.

Bolje je s' pameću negoli s' snagom: többet ésszel, mint erővel.

Bolje je išta, nego ništa: jobb valami, mint semmi.

Dobar je primer najbolje pridika: a jó példa a legjobb prédikáció.

Deco su živo blago: a gyerek eleven kincs.

Dobio ko turski car na Senti: nyert, mint Zentán a török szultán. (Azaz: vesztett. Az 1697.-iki zentai csatára vonatkozik.)

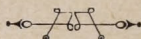
Čistota je polak zdravlja: tisztaság fél egészség.

Népköltés. A szerb népköltészet, mely a hősi énekekben,

erkölcsi dalokban, lakodalmi nótákban és temetési siratókban, valamint a nép életében minden ünnepélyes alkalommal, megnyilatkozik, a szerb nép istenáldotta költői tehetségének és eleven képzeletének terméke. Azok a népdalok, melyeket Zomborban évszázadok óta énekelnek, benne vannak a Vuk Stefanovič Karadžić-féle szerb népköltési gyűjteményben.

Zombor. 1860. februárius 7. — Vukicsevits Miklós, tanítóképző tanár és a zombori szerb iskolák igazgatója.

Közli: **T. K.**

Okmánytár.

I.

Gróf Károlyi Sándor levele Bácsmegye nemességéhez.¹⁾

E levelet gróf Károlyi Sándor Nagykárolyból 1741. június 7.-én intézte a vármegyéhez, tudósítván a „dögletelességnek“: „mirigyes nyavalyának“ (kolera) megszűnéséről.

Tekéntetes Nemes Vármegye!

Ezen Nemes Szatthmár Vármegyének utolsó contumacia alatt lévő Mada, és Fábiánháza nevű Helyét is Isten kglmességébüll minek utánna contumaciájokat, s emundatiojokat annak rendi szerint ell végeszték volna, fell szabadittatván már az egész Nemes Vármegye minden részeiben egészséghes, és a mirigyes nyavalyának minden némű suspiciojátull ment; Nemes Zabóles Vármegyébenn is csak három tudni illik Levelek, Ramacsaháza és Gyulaháza nevű Helységek lévén Infectioban, Ibrány, Halász és H. Apathi nevű helyek pedig rész szerint contumacia, rész szerint Emundatio alatt, de caetero ezeken s mégh egy Nemes Arad Vármegyei

¹⁾ V. ö. Az 1741—42-iki nemesi fölkelés aktáiból. Évkönyv XXII. 2., XXIII. 4. s következő füz.

Mikalaka nevű helységen kívül ezen egész Direction alá concredalt Districtusban Istennek hálá a dögletelességnek legh kisebb nyoma sem találtatik; kit midőn kívántam az T. Nemes Vármegyének pro directione suj tudtára adnom maradok Károly 7-ma Junii Anno 1741.

Az T. Nemes Vármegyének

köteles kész szolgálja

Károlyi Sándor.

II.

Gróf Károlyi Antal generális levele Bácsmegyéhez.

„Megcsalhatatlan birodalom“-mal fordul a vármegyéhez katonáknak hadbafogadása ügyében. S a vármegye hódoló készséggel biztosítja, hogy a „nevét dicsőségesen viselő nemes regementbeli verbungjának előmenetelét reménységén fölül is előmozdithatja.“

A levelek a pacséri Szucsits alispáni család levéltárából származnak.

A generalis levele.

Tekéntetes Nemes Vármegye!

Minekutánna nemes Regementemnek edgyik Batta-liomja Erdély Országából ide Szeged várába Fölséges Asszonyunk kegyes végzése szerint, leginkább a' végre transferáltatott legyen, hogy az leg közelebb mult háboru alatt, sok rendbeli harcokban dicsősségesen el esett Vitézeknek fogyatkozott volta, ezen az környiken, az maguk jó szántából katonaságra álló s az annak rendi szerént fogadandó Legények által ki pótolassék, helyre hozattassék: azon okbul én is, mind Hadi feő tisztembéli kötelességemnek s eő Fölségge feő szolgálattyához tar-tozó buzgóságomnak, mind pedig igaz Magyar hazafi

szeretetemnek esmérem, mind csekély tehecségemet azon Fölségös szándékkal egyben kapcsolom. Magam előtt viselvén abbéli kötelességemet, örvendezve nézek eleibe az eő Fölséghe üdvösséghez teezésének, magam pedig buzgó óhajításának bé tellyesedését, nekem minden kécségem kívül ígérő biztos reményemnek. Tapasztalom egyszersmint vigasztaló örömet abban, hogy a nemes szomeszéd Vármegyék között, ezen Tekts Ns. Vármegye is Verbung helyül nevemet viselő Regimentnek vagyon rendeltetve; Eleimhez viseltetett különös tekintetiben, s hozzám is méltóztatott Hazafi szeretetiben lévén tellyes, sőt megcsalhatatlan bizodalomom. Ugyan azon biztombul kérem Hazafi szives tisztelettel, szeretettel az T. Ns. Vármegyét kötelessen: méltóztassék maga Megyéjében az Verbungra rendeltetett feő 's all Tisztekhez s azon foglalatoskodó katonasághoz maga hathatós segedelmével lenni, melly is leginkább sikeresekké teheti azoknak illendeő s hivatalbéli igyekezeteiket. Külömb-külömbféle uttyai, módjai vagynak s lesznek a T. Nemes Vármegyének az Verbung könnyebbitésében, szapora voltában, előmozdításában, azok között, mellyikével leg inkább élni méltóztatik, önnön maga böles itilletére hagyom s támasztom. Ajánlom ezért köteles szives kéréssel a Verbungra lévő katonaságot az T. Nemes Vármegye kegyességében, Regimentemnek előmenetelét, abból pedig következő Hazánk disszét szives emlékezetében, és végtére magamat tapasztalt gratiájában, Hazafi indulataiban, kiváltképpen való tisztelettel maradván

Az tekéntetes Nemes Vármegyének

alázatos Igaz köteles szolgálja

Grf Károlyi Antal m p.

Szeged, 28-a Marty

1765.

Bács vármegye válasza. (Fogalmazvány.)

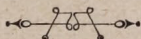
Illustrissime Domine Comes Generalis et supreme
Comes Domini Nobis Coleudme Gratioississime!

Mult holnoprak 28-ik napján Szegedrül hozzánk
botsájtani méltóztatott Méltóságos Gróf Ur betses levelét
illendő tisztelettel fogadván, valamint hogy tartozó köte-
lességünk Fölséges Aszonyunk szolgálatinak előmozdítása,
ugy köllönes vigasztalásunk is annak folytatásával az
Méltóságos Ur kedvének töllesítése. Örvendezve azert
kapunk ezen alkalmatoságon, az mely által Méltóságos
Gróf ur, nagy Méltóságú, érdemű s nálunk örökös emli-
kezetű Eleihez mindenkor viselt készsigünket és szives-
ségünket Méltóságos Urban is öregbithetünk. Lészen
tehát főbb örömünk, ha Méltóságos Nevét ditsőségessen
viselő Nemes Regementbéli verbungjának előmenetelét
Meltóságos Ur reménségén felől előmozdithattyuk: és
valósággal bizonyithatunk, mily betses mi előttünk Méltó-
ságos Gróff Ur Személye, az kinek virágzó életének
hoszasbb foltatását tökéletessen óhajtván — pretiosis
favoribus Igratia comendati manimus Ex Grali Congne
etc. Baja 16-a Apr. 1765. celebrata

Illime

Servi oblgmi humillini
Notas Cottus Bacsensis.

Közli: **Muhoray II.**

Vegyesek.

Kőrösi Csoma Sándor Bácskában.

A Vasárnapi Ujság 1904. évi 29. számából (502. l.) vesszük át
ezeket az érdekes adatokat, melyeket Kármán Pál, torzsai lelkész közölt
tudós utazónk életrajzához.

„Kőrösi Csoma Sándor Göttingában a keleti nyelvek tanulása végett
artózkodván (1815—1818.), egy évig egy szobában lakott Fitos István,

később újsóvei református lelkésszel, — s noha a szobában két ágy volt, mégis Csoma Sándor ágyban soha nem aludt, hanem a padlóra egy lepedőt terítve, feje alá egy kemény vánkost téve és egy pokróccal betakarva, — így aludt télen-nyáron. Midőn nevezett lakótársa kezdetben nógatta, hogy aludjon az ágyban, Csoma mindig nagy feladatára hivatkozott, hogy ő Ázsiába készül a magyar ősrokonokat felkeresni s ily nagy hivatással szemben magát előre hozzá kell szoktatni a nehéz uti strapációkhoz; erre vonatkozólag idézve gyakran Vergilius e szavait: „Labor omnia vincit improbus et duris urgens in rebus egestas“, azaz: mindent legyőz a kitartó munka és sulyos viszonyok által szorongató szükség.

Egy reggeli napon, 1818 vagy 19-ben¹⁾, a bácsfeketehegyi lelkész, Körtvélesy Pál, egy lovas ember által izente az atyámnak, ki ujverbászi lelkész volt, hogy azonnal jöjjön Feketehegyre, mert nála van K. Csoma Sándor, ki másnap indulni akar további útjára. Atyám azonnal kocsiba fogatott és Feketehegyre ment, hol Csomával találkozott. A feketehegyi lelkész felajánlotta neki, hogy saját fogatán Ujvidékig viteti, de Csoma e szíves ajánlatot nem fogadta el, azon okból, mert nagy feladatra vállalkozott; e cél elérése végett nem szabad magát elkényeztetni, s már útja kezdetén hozzá kell magát szoktatni minden strapációhoz. S másnap csakugyan gyalog indult el Ujvidék felé nagy útjára.“

(Ez még nem a voltaképeni „nagy útja“ volt. 1819 tavaszán gyalog indult el Enyedről s Temesváron át jött vármegyénkbe, s Ujvidék felé *Zágrábba* ment, hol több hónapig tartózkodott a szláv nyelv megtanulása végett. Mert első szándéka az volt, hogy Oroszországon keresztül hatol be China északi részébe. Ezt a tervét megváltoztatta, s 1819 november végén indult el Enyedről a nagy utra: Oláhországon át, Elő-Ázsia felől Tibetbe. — A szerkesztő.)

Szakvélemény a Ferenc-csatornáról 1839-ben.

Beszédes József, Arad vármegye táblabírája, kapos- és sárvizi, balatoni, körösi és berettyói igazgató vízmérnök, a Századunk c. lap (szerkesztette Orosz József Pozsonyban) 1839. aug. 19-iki számában *Országos nagy csatorna terve* címen egy pest—csongrádi csatorna tervezetéről értekezik, s benne a Ferenc-csatornáról a következő szakvéleményt mondja:

A bácsi csatorna hazánk alsó vidékére áldással hatott, különösen Bács vármegye jobblétére, mivel itt is hiányzik az utesinálásra alkalmas szer; de kiváltképen magasra emelte becsét a körülötte fekvő kamarai és magányos jószágoknak, melyek ha ezen csatorna elromlik, ismét visszaesnek előbbeni tespedésökbe. Azért minden jó hazafi óhajtani tartozik ezen csatornának jobb karba tételét, mint most van; mert tudja a közönség, hogy ezen csatorna, mint első kezdet, sok hibával lett meg; ezek közül legnagyobb, hogy annak torka egy bizonytalan dunai görbü-

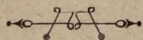
¹⁾ 1819-ben. A szerk.

léshez volt Monostorszegnél kapcsolva; holott Batinánál a tulsó part kőhegyből áll. Ilyen hegy ellenébe kell a csatornatorkot tenni, mint Pestnél a sz. Gellérthegynél, Böleskénél az anyag-ormnak ellenébe. Ezen áttört kanyar Baranya vármegyében fekszik, Kalandos a neve. Hogy ezen vízággy görbületét a Duna át fogja törni, már a csatorna építésekör sokan előre látták; de nem is lehet máskint, mivel a görbület hossza hétézernyolcszáz (7800) öl, a közben fekvő föld csak négyszázötven (450) öl hosszú volt 1820 ik évben, midőn itt tavaszkör a víz egy régi fokön nagyobb erővel áttört. Én ezen áttörést azon évi június hónapban láttam, már akkor a Duna sodra abban folyt. Ez idő óta az egész Duna ezen áttörésén folyik, s a csatornatöröknl volt régi ágyát a Duna ugy elszapolta, hogy a hajók mostan alulról visszakérülve vergődnek nagy nehezen a csatornába. Az ilyen iszapolás alulról lassabban, de mégis növekedik és így nemsokára bedugul a csatorna torka, ha segedelem nem jön. Ez pedig, ha a csatorna első építési rendszerében hagyatík, oly tömérdek költséget s munkát kíván, hogy én alig hiszem meggyőzetését. Azért gazdaságosabb volna az egész bácsi csatornát folyóvízűre változtatni és Batinától egy szabad-vízű (azaz minden toroki épület nélkül) dunai hajózható ágfolyást Monostorszeg alá vinni, a monostorszegi toroki mostani vízszekrényt negyven forgókövű malommá változtatni, s melléje új vízszekrényt építeni, melynek fenéke két öllel alább lenne a mostani legkisebb víznél, s még egy kisebb vízmérséklő rekesz kívántatík. A többi vízszekrényeket megszüntetvén, ezeknek anyagjából kikerüli a monostorszegi toldalek új vízszekrény építése. A malom minden új költségnek kamatját fődözni fogja jövedelmével. Mivel az eset (esés) itt a Dunából a Tiszába kevés, tehát egy toroki vízosztó elegendő. A bácsi csatornát az is hathatósan javitná, ha Tisza-Földvártól, vagyis a csatorna tövétől, legrövidebb uton egy állóvízű, közitő-csatorna építtetnék a Bőge csatornába, akkor minden hajók a Drávába menetökkör a bácsi csatornán mennének által, melynek mind az alvó vidékre, mind a drávai hajózásra nézve csak óhajtani kell fönmaradását és dolgozni minél előbb jó karba visszatételén. Ezt a csatornára nézve a növekedő veszedelem parancsolja.

Ezen előadott nézetemmel is megmutatom, hogy a diszes hazai vállalatnak fönmaradását nálamnál senki lelkesebben nem óhajtja; de azért egy másik, még nagyobb, még hasznosabb hasonló intézetnek javaslatát tudom, hogy a tisztelt bácsi csatornai társaság rossz néven nem veszi, méltán nem veheti.

A bácsi hajózó-társaságnak Bécsben 1796. évben kiadott programja szerint a bácsi csatorna hossza $14\frac{1}{2}$ mérföld, az egész kerülés hossza, mely a csatornával elmetszetik, 40 mérföld; s így rövidít 25 mérföldnyi járást a csatorna . . .

(A továbbiakban a pest—csongrádi csatorna tervezetéről van szó.)

Tartalom.

	Lap.
A bácskai kamarai puszták állapota és betelepítése 1763-ban. Közli: Iványi István	123.
Adatok Zombor város néprajzához. Közli: T. K.	154.
Okmánytár. Közli: Muhoray II.	162.
Vegyesek	165.

